МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

МИЛЬЦЕВА ВЕРОНІКА СЕРГІЇВНА

УДК 347.93: 004.77

ДИСЕРТАЦІЯ

ЕЛЕКТРОННЕ ПРАВОСУДДЯ: ВИНИКНЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

081 право

08 право

Подається на здобуття наукового ступеня
доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____**Мильцева В.С.**

Науковий керівник:
Кучинська Оксана Петрівна
доктор юридичних наук, професор

КИЇВ – 2020

АНОТАЦІЯ

Мильцева В.С. **Електронне правосуддя: виникнення та перспективи розвитку** – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України. – Київ, 2020.

У дисертаційному дослідженні розглядається поняття електронного правосуддя, передумови його виникнення і перспективи розвитку.

Наукова робота покликана розкрити та уніфікувати поняття електронного правосуддя, визначити його завдання та функції. Здобутком даного дослідження є висновки, отримані на основі аналізу різноманітних міжнародних джерел, які стосуються регулювання електронного правосуддя в різних країнах. Такий порівняльний аналіз дозволяє сформулювати суть та особливості електронного правосуддя, оцінити ризики його використання, а також знайти шляхи їх усунення або мінімізації.

Науковою новизною даного дослідження є обґрунтування доцільності використання поняття «електронне правосуддя», як справжнього феномену, що революційно змінює бачення сучасного здійснення правосуддя. Зазначене поняття не обмежується електронною формою обробки документів та застосуванням відео та аудіо записів при проведенні судового засідання. Електронне правосуддя в його найбільш повному розумінні передбачає застосування штучного інтелекту при розгляді судових справ, де суддя для винесення судового рішення може використовувати результати аналізу даних, отримані за допомогою використання інформаційно-телекомунікаційних технологій. На додаток, в певних випадках правосуддя може здійснюватися штучним інтелектом, при цьому людина зберігає за собою лише функцію контролю належної роботи такого штучного інтелекту. Дисертація є одним із перших наукових досліджень, у якому комплексно

обґрунтовуються теоретичні засади електронного правосуддя та пропонуються практичні рекомендації щодо впровадження електронного правосуддя в Україні.

Сформована наукова позиція, що електронне правосуддя відображає світоглядні зміни щодо сприйняття людиною здійснення правосуддя. Визначені ключові ознаки таких змін та обґрунтована важлива роль інформаційно-телекомунікаційних технологій в реалізації доступу до правосуддя.

В цьому аспекті акцентується важливість етичного підґрунтя, на підставі якого повинно реалізовуватись електронне правосуддя. У зв'язку з цим є гостра потреба прийняття етичних принципів застосування інформаційно-телекомунікаційних технологій та штучного інтелекту. Їх відсутність в Україні може призвести до спотвореного використання електронного правосуддя та спричинити чисельні порушення прав і свобод людини і громадянина. Тому в даному дослідженні визначаються відповідні принципи та розкривається їх суть та зміст.

Аналізується потенціал та обмеження у використанні інформаційно-телекомунікаційних технологій в правосудді. Встановлюється потреба у збереженні балансу між таким використанням та відповідальністю суддів. Окрему увагу приділено питанню ефективності здійснення електронного правосуддя, зокрема досліджено питання якості правосуддя та критеріїв оцінки такої якості.

Під час проведення наукової роботи також була з'ясована важлива роль спеціальних міжнародних інституцій в процесі розвитку та застосування електронного правосуддя. Саме плідна співпраця з цими інституціями дозволить Україні адаптувати своє законодавство до міжнародних стандартів та забезпечити належне використання інформаційно-телекомунікаційних технологій в вітчизняній судовій системі.

Вагомим здобутком даного дослідження є аналіз прогностичної функції електронного правосуддя, а саме висвітлено її сутність, зміст та ознаки. Сформульовані

основні ризики, пов’язані з використанням прогнозування щодо прийняття судових рішень та запропоновані шляхи мінімізації даних ризиків.

Досліджена роль штучного інтелекту в здійсненні електронного правосуддя з окресленням підходів щодо подальшої розробки правової бази регулювання електронного правосуддя. Проаналізоване поняття «автоматизовані рішення» та виокремлені аспекти аналізу прийняття автоматизованих рішень з практичними вимогами щодо здійснення такого аналізу.

Констатовано, що процес впровадження електронного правосуддя в Україні потребує комплексного та стратегічного підходу з урахуванням міжнародно-правових принципів та стандартів, а також шляхом збирання, узагальнення та систематизації інформації про досвід його функціонування в інших країнах. Дане дослідження прагне до уніфікації термінології, що використовується в сфері інформаційно-телекомунікаційних технологій та створенню належного правового регулювання, яке відповідає актуальному стану та потребам суспільства.

З метою впровадження електронного правосуддя в Україні обґрунтована необхідність здійснити заходи у наступних напрямках: теоретичного характеру (визначитися з чіткою термінологією, яка має застосовуватися до електронного правосуддя та окреслити принципи функціонування електронного правосуддя); організаційного характеру (доопрацювати концепцію побудови ЄСІТС в Україні; створити консультативно-дорадчий орган контролю та оцінки ризиків функціонування електронного правосуддя в Україні); етичного характеру (провести адаптацію українського законодавства до міжнародних стандартів, в тому числі, що стосується імплементації етичних принципів застосування інформаційно-телекомунікаційних технологій) тощо.

Враховуючи вищевикладене можна прийти до висновку, що електронне правосуддя становить один із пріоритетів судової реформи в Україні, оскільки може значною мірою підвищити ефективність здійснення судового процесу та забезпечити справедливий та неупереджений розгляд судових спорів. Практична

цінність даного наукового дослідження дозволяє використати її здобутки в забезпеченні належного впровадження електронного правосуддя в Україні у відповідності до сучасних глобальних міжнародних правових тенденцій.

Ключові слова: електронне правосуддя, інформаційно-телекомунікаційні технології, ЄСІТС, ефективність судового процесу, прогностичне правосуддя, штучний інтелект.

ABSTRACT

Myltseva V.S. **Electronic justice: origins and development prospects** – *Qualifying scientific work on the rights of manuscripts.*

Thesis for the degree of Philosophy Doctor by program subject area 081 Law – Taras Shevchenko National University of Kyiv, the Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2020.

The thesis is dedicated to the electronic justice's concept, its origins and development prospects.

This thesis is designated to enlight and unify the concept of the electronic justice, to determine its tasks and functions. The achievement of this scientific work constitutes the conclusions obtained from the analysis of various international sources relating to the regulation of the electronic justice in different countries. Such a comparative analysis allows to define the electronic justice's essence and features, to assess the risks of its use, as well as to find the ways how to eliminate or minimize them.

The scientific novelty of this study shall be the justification of use of the concept of "electronic justice" as a real phenomenon that revolutionizes the vision of modern administration of justice. The said concept is not limited to the electronic form of documents' processing and the use of video and audio recordings during the court hearings. Electronic justice in its fullest sense involves the use of artificial intelligence in the court cases, where the judge can use the results of the data analysis obtained through

the use of information and telecommunications technologies involved. Moreover, in certain cases, justice can be administered by artificial intelligence, while a person retains only the function of monitoring the proper functioning of such artificial intelligence. The thesis is one of the first scientific researches in which the theoretical grounds of the electronic justice are comprehensively highlighted and practical recommendations on implementation of the electronic justice in Ukraine are proposed.

It is scientifically determined that electronic justice reflects worldview changes in people's perception of the administration of justice. The key features of such changes are identified and an important role of information and telecommunications technologies in the implementation of access to justice is grounded.

In this aspect, the importance of the ethical basis on which electronic justice should be administered is emphasized. Therefore, there is an urgent need to adopt ethical principles for the use of information and telecommunication technologies and artificial intelligence. Their absence in Ukraine can lead to the distorted use of electronic justice and lead to numerous violations of human and civil rights and freedoms. Therefore, in this study, the relevant principles are formulated and their essence and content are highlighted.

The potential and limitations in the use of information and telecommunications technologies in justice are analyzed. There is a need to maintain a balance between such use and the responsibility of judges. The author paid special attention to the issue of the electronic justice's effectiveness, in particular, the quality of justice and the criteria for assessing such quality are also presented.

The thesis also clarifies an important role of special international institutions in the development and application of electronic justice. A close cooperation with these institutions will allow Ukraine to adapt its legislation to international standards and ensure the proper use of information and telecommunications technologies in the domestic judicial system.

An important achievement of this study is the analysis of the predictive function of electronic justice, namely its essence, content and features are highlighted. The author outlines the main risks associated with the predictive justice and suggests the ways how to minimize these risks.

The role of artificial intelligence in the administration of electronic justice has been studied, outlining approaches to further development of the legal framework for electronic justice's regulation. The concept of the"automated decisions" is analyzed and the aspects of the analysis of making automated decisions with practical requirements for the implementation of such analysis are singled out.

It is stated that the process of implementation of electronic justice in Ukraine requires a comprehensive and strategic approach considering international legal principles and standards, as well as by collecting, summarizing and systematizing information about the experience of its operation in other countries. This study seeks to unify the terminology used in the field of information and telecommunications technologies and to create appropriate legal regulation that meets the current state and needs of society.

In order to implement electronic justice in Ukraine, the need to take measures in the following areas is justified: theoretical (to be defined with clear terminology to be applied to electronic justice and to outline clear principles of electronic justice); organizational measures (to finalize the concept of the implementation of the SCITS in Ukraine; create an advisory body to monitor and assess the risks of electronic justice in Ukraine); ethical measures (to adapt Ukrainian legislation to international standards, including the implementation of ethical principles of information and telecommunications technologies), etc.

Considering the stated above, it can be concluded that electronic justice is one of the priorities of the judicial reform in Ukraine, as it can significantly increase the efficiency of the judicial process and ensure fair and impartial litigation. The practical value of this research allows to use its achievements in ensuring the proper

implementation of electronic justice in Ukraine in accordance with current global international legal trends.

Key words: electronic justice, information and telecommunications technologies, SCITS, efficiency of the judicial process, predictive justice, artificial intelligence.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Мильцева В. С. Електронне судочинство – гарантія ефективності судового процесу», *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. Том 2. №2. С. 139-141.

2. Мильцева В. С. Правові аспекти організації єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. *Збірник наукових праць «Науковий вісник публічного та приватного права». Науково-дослідний інститут публічного права*. 2018. №3. С. 161-163.

3. Мильцева В. С. Передумови виникнення електронного правосуддя. *Науковий вісник Херсонського державного університету, Серія «Юридичні науки».* 2018. № 4. С. 118-120.

4. Кучинська О. П, Мильцева В. С. Правові засади електронного правосуддя. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 3. С. 24-28 (особистий внесок – 50%).

5. Мильцева В. С. Забезпечення реалізації прав людини через електронне правосуддя. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 10. С. 204-207.

6. Myltseva V. The legal nature of the predictive justice. *Recht der Osteuropäischen Staaten*. 2019. № 3. С. 59-62.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Мильцева В. С. Електронне правосуддя: гарантія реалізації доступу до правосуддя в Україні: матеріали *Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених* (м. Київ, 1 грудня 2017 р.). Юридичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Ред кол.:

д.ю.н. М. А. Погорецький (голова), к.ю.н. О. А. Шурин (відп. ред.) та ін. Київ: ВПЦ «Дрім Прінт. 2017. С. 31-32.

8. Мильцева В. С. Правові аспекти запровадження єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: матеріали Міжнародної конференції «*Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети*» (м. Дніпро, 8-9 грудня 2017 р.). Херсон: Видавничий дім «Гельветика». 2017. ч. 2. С. 141-142.

9. Мильцева В. С. Запровадження електронного судочинства як один із пріоритетів судової реформи в Україні: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «*Місце юридичних наук у формуванні правової культури сучасної людини*». (м. Запоріжжя, 22-23 грудня 2017 р.). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина». 2017. Ч. 1. С. 155-156.

10. Мильцева В. С. Правові засади електронного правосуддя: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «*Юридична наука в сучасному світі: здобутки та перспективи*» (м. Одеса, 21 вересня 2018 р.). Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса: видавничий дім «Гельветика». 2018. С. 142-144.

11. Мильцева В. С. Роль інформаційно-телекомунікаційних технологій в реалізації доступу до правосуддя: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «*Людина і закон: публічно-правовий вимір*» (м. Дніпро, 4-5 жовтня 2019 р.). Дніпро: Громадська організація «Правовий світ», 2019. С. 84-88.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ 12
ВСТУП 13
РОЗДІЛ 1 21
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕЛЕКТРОННОГО ПРАВОСУДДЯ 21
1.1. Поняття електронного правосуддя, його основні функції та завдання 21
1.2. Умови, що забезпечили виникнення електронного правосуддя 37
1.3. Організаційно-правова концепція Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи в Україні 53
Висновки до розділу 1 69
РОЗДІЛ 2 72
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ ЧЕРЕЗ ЕЛЕКТРОННЕ ПРАВОСУДДЯ 72
2.1. Роль інформаційно-телекомунікаційних технологій в реалізації доступу до правосуддя 72
2.2. Ефективність здійснення електронного правосуддя 87
2.3. Етичні принципи здійснення електронного правосуддя 102
Висновки до розділу 2 112
РОЗДІЛ 3 115
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОГО ПРАВОСУДДЯ 115
3.1. Прогностична функція електронного правосуддя 115
3.2. Роль штучного інтелекту в здійсненні електронного правосуддя 132
Висновки до розділу 3 156
ВИСНОВКИ 159
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 165
ДОДАТКИ 196

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ГПК України – Господарський процесуальний кодекс України

ЄКПРЛ – Європейська конвенція з прав людини

ЄС – Європейський Союз

ЄСІТС – Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система

ЄСПЛ – Європейський Суд з прав людини.

ІКТ – інформаційно-комунікаційні технології

ІТ – інформаційні технології

КАС України – Кодекс адміністративного судочинства України

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

п. – пункт

ст. – стаття

США – Сполучені Штати Америки

ЦПК України – Цивільний процесуальний кодекс України

ч. – частина

ВСТУП

Актуальність теми. В сучасному світі використання інформаційно-телекомунікаційних технологій вже не є виключенням або чимось ефемерним. Це реальна необхідність, спричинена різними серйозними викликами, з якими стикається не тільки Україна, а й увесь світ загалом. Інформаційно-технологічна революція торкнулась всіх сфер життя людини, в тому числі і правосуддя.

На підтвердження цього електронне правосуддя є справжнім феноменом, покликаним докорінно змінити наше ставлення і бачення щодо здійснення правосуддя. Змінюється не тільки форма, а й безпосередньо зміст сучасної реалізації правосуддя. Перерозподіляються ролі, функції та виокремлюються нові можливості, що трансформують судовий процес. Електронне правосуддя постає надзвичайно потужним інструментом, що дозволяє ефективно здійснювати швидкий та захищений обмін великою кількістю даних (*великими даними*), групувати їх, аналізувати та на підставі такого аналізу формулювати обґрунтовані висновки, які можуть практично застосовуватися для розв'язання різних юридичних питань та судових спорів.

При цьому ключовим моментом є те, що зазначені вище функції можуть здійснюватися не людиною, а штучним інтелектом, технологіями, які потребують мінімального втручання з боку людини.

Відповідно така актуальна тема спричинює все більший інтерес в міжнародній спільноті та Україні. Вчені та практики звертаються до цієї теми з метою дослідити та визначити її головні аспекти. Серед таких дослідників є Баранов О. А., Беніклеф К., Берназюк О. О., Бігун В. С., Біцай А.В., Вдовіна О. О., Вільгушинський М. Й., Гавриленко І. В., Гарапон А., Глущенко С. В., Жданова Ю. А., Замбрано Г., Ібадов Е. Т., Крусян Р. А., Кучинська О. П., Мізра С., Москвич Л. М., Піана Д., Погорецький М. А., Овчаренко О. М., Прилуцький С. В., Сердюк Л. Р., Столітній А. В., Хотинська-Нор О. З., Яновська О. Г. та інші. Також

при дослідженні електронного правосуддя та його принципів були враховані думки таких дослідників як Астаф'єв А. Ю., Бернюков А. М., Бірюкова А. М., Власова Г. Б., Городовенко В. В., Каламайко А. Ю., Короєд С. О., Кравчик М. Б., Циганюк Ю. В. та багатьох інших.

Водночас поза увагою вітчизняних науковців залишилась велика кількість питань щодо визначення електронного правосуддя, окреслення принципів його застосування. Також залишається нерозкритим питання ризиків застосування електронного правосуддя та можливостей запобігання або мінімізації таких ризиків. А в першу чергу невизначеність окремих понять у застосуванні інформаційно-телекомунікаційних технологій в правосудді унеможливлює прийняття та застосування відповідного правового регулювання.

Проведене дослідження є комплексним, оскільки не обмежується аналізом чинних нормативно-правових норм щодо застосування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної система (далі – ЄСІТС), а прагне розкрити суть електронного правосуддя, його перспективи розвитку та застосування в Україні, а, відповідно, дане дослідження є актуальним з точки зору як теоретичного обґрунтування електронного правосуддя, так і визначення його практичного застосування, базуючись на міжнародному досвіді в цьому напрямі дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний дисертанткою напрям дослідження узгоджується із розробкою Концепції побудови ЄСІТС, затвердженої Наказом Державної судової адміністрації України № 1096 від 07 листопада 2019 року, Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015 «Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки», Концепцією розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації, затвердженої Розпорядженням Кабінету Міністрів України № 67-р від 17-го січня 2018 року тощо.

Також напрям дослідження узгоджується із Національною стратегією у сфері прав людини, затвердженою Указом Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015. Робота відповідає Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2020 року, затверджених постановою Кабінету Міністрів України 07 вересня 2011 р. № 942, планів науково-дослідних робіт юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка за напрямом досліджень юридичного факультету «Доктрина права в правовій системі України: теоретичні та практичні аспекти» (номер теми 11БФ042-01, державна реєстрація 01111u008337), а також кафедри правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри правосуддя. Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 3 від 21 листопада 2016 р.) та уточнено на засіданні Вченої ради юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 11 від 20 травня 2019 р.)

Мета й завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є вирішення наукового завдання, що полягає у розробці правових, теоретичних та організаційних засад виникнення, а також перспектив розвитку електронного правосуддя в Україні.

Для досягнення зазначеної мети дисертантом були поставлені такі *завдання*:

– визначити поняття «електронне правосуддя» та охарактеризувати його основні функції та завдання;

– встановити умови, що забезпечили виникнення електронного правосуддя;

– охарактеризувати організаційно-правову концепцію Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи в Україні;

– здійснити аналіз ролі інформаційно-телекомунікаційних технологій в

реалізації доступу до правосуддя;

– встановити ефективність здійснення електронного правосуддя;

– окреслити етичні принципи здійснення електронного правосуддя;

– дослідити прогностичну функцію електронного правосуддя;

– встановити роль штучного інтелекту в здійсненні електронного правосуддя;

– розробити пропозиції щодо вдосконалення електронного правосуддя в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері електронного правосуддя.

Предметом дослідження є електронне правосуддя: виникнення та перспективи розвитку.

Методи дослідження. Під час проведення дисертаційного дослідження використовувалися загальнонаукові методи наукового дослідження, а саме: діалектичний метод (для визначення основних ознак, завдань та засад електронного правосуддя – *розділи 1-3*); метод системного аналізу правових норм та метод синтезу (зокрема, в процесі порівняння різних понять та термінів з метою визначення доцільності їхнього використання в сфері електронного правосуддя, а також визначення прогностичного правосуддя та штучного інтелекту – *розділи 1 та 3*); компаративний метод (дозволив здійснити комплексну оцінку застосування електронного правосуддя в різних країнах світу – *розділи 2 та 3*); історико-правовий метод (застосовувався під час аналізу еволюції електронного правосуддя в часі та просторі – *підрозділ 1.2*); дедуктивний метод застосовано для формулювання висновків та пропозицій (*розділи 1-3*).

Усі методи наукового дослідження, які використовувались під час проведення наукової роботи за темою виникнення електронного правосуддя та перспектив його розвитку покликані забезпечити комплексність, об'єктивність та наукову цінність даного дослідження.

Науково-теоретичним підґрунтям стали праці вітчизняних і зарубіжних науковців, експертів та практиків в сфері права, інформаційних технологій та особливостей застосування інформаційно-телекомунікаційних технологій в правосудді.

Нормативно-правову базу дослідження склали норми Конституції та законів України, нормативно-правові акти Президента України, Кабінету Міністрів України, міжнародні джерела, що включають в себе законодавство зарубіжних країн у сфері застосування електронного правосуддя.

Емпіричну базу дослідження становлять: статистичні та аналітичні дані, опубліковані Європейською комісією з питань ефективності правосуддя Ради Європи, дані щодо бюджетування інформатизації суду, визначені в паспортах бюджету Верховного суду України, статистичні дані щодо інформаційно-технічного забезпечення судів України, результати анкетування 180 респондентів за темою дисертаційного дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим у вітчизняній юридичній науці комплексним дослідженням виникнення електронного правосуддя в Україні та перспектив його розвитку, в якому розглядаються його організаційно-правові та етичні засади. Обґрунтовано низку концептуальних та важливих для теорії й практики понять, висновків та положень, одержаних автором особисто, серед яких найсуттєвішими є:

вперше:

– запропоновано поняття «електронного правосуддя» через мету ефективної організації діяльності органів судової влади та винесення справедливих судових рішень;

– сформульовано поняття «завдань електронного правосуддя» із класифікацією їх на загальні та спеціальні;

– визначено поняття «функції електронного правосуддя» та наведено їх перелік;

– доведено, що в концепцію побудови ЄСІТС необхідно визначити та включити етичні принципи електронного правосуддя та окреслено їх перелік;

– обґрунтовано необхідність застосування технологій штучного інтелекту в правосудді;

– визначено сутність застосування прогностичної функції у електронному судочинстві;

удосконалено:

– складові організаційно-правової концепції ЄСІТС та перелік функцій ЄСІТС;

– наукові уявлення про доступ до правосуддя та роль інформаційно-телекомунікаційних технологій його реалізації;

– положення про критерії оцінки ефективності електронного правосуддя;

– науковий підхід щодо впровадження етичних принципів у здійснення електронного правосуддя та їх перелік;

дістали подальшого розвитку:

– положення про необхідність проведення заходів для реалізації доступу до правосуддя на підставі імплементації інформаційно-телекомунікаційних технологій;

– вчення про умови, що забезпечили виникнення електронного правосуддя;

– ідея про використання штучного інтелекту при обробці великих даних та відкритих даних.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертаційному дослідженні висновки та положення можуть бути використані зокрема у:

– *науково-дослідній діяльності* – для подальшого наукового дослідження особливостей застосування електронного правосуддя як взагалі, так і окремих інформаційно-телекомунікаційних технологій в правосудді. Сформульований аспект етичного врегулювання електронного правосуддя дозволяє визначити етичні

принципи здійснення електронного правосуддя в Україні, більш комплексно розглянути роль електронного правосуддя в реалізації доступу до правосуддя (акт впровадження у навчальний та науково-дослідний процеси юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка від 09 червня 2020 року);

– *навчальному процесі* – при підготовці навчальних посібників, підручників, робочих програм з юридичних дисциплін, а також під час викладання дисциплін: «Судоустрій в Україні», «Судова влада», «Кримінально-процесуальне право» з виокремленням розділу щодо електронного правосуддя та особливостей його запровадження та діяльності (акт впровадження у навчальний та науково-дослідний процеси юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка від 09 червня 2020 року);

– *правотворчій діяльності* – для вдосконалення чинного законодавства щодо регулювання електронного правосуддя, вдосконалення та адаптації концепції побудови ЄСІТС відповідно до міжнародних стандартів та сучасних потреб суспільства;

– *практичній діяльності* – результати дисертаційного дослідження можуть бути використані у правозастосовній діяльності Державної судової адміністрації України під час впровадження ЄСІТС (лист про можливість впровадження результатів дисертаційного дослідження у практичну діяльність Державної судової адміністрації № 15-3747/20 від «25» лютого 2020 року).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана здобувачем особисто і є самостійним дослідженням. В опублікованих працях, написаних у співавторстві, власні теоретичні розробки дисертанта становлять визначений у списку праць обсяг. Наукові ідеї та розробки, що належать співавторам опублікованих праць, у дисертації не використовувалися.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки, пропозиції, що містяться в дисертації, обговорювалися на засіданні кафедри

правосуддя Київського національного університету імені Тараса Шевченка, повідомлялися на міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: «Всеукраїнська науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих вчених» (м. Київ, 1 грудня 2017 р.); «Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети» (м. Дніпро, 8-9 грудня 2017 р.); «Місце юридичних наук у формуванні правової культури сучасної людини» (м. Запоріжжя, 22-23 грудня 2017 р.); «Юридична наука в сучасному світі: здобутки та перспективи» (м. Одеса, 21 вересня 2018 р.); «Людина і закон: публічно-правовий вимір» (м. Дніпро, 4-5 жовтня 2019 р.).

Публікації. Основні положення та висновки, що містяться у дисертації, висвітлено у 6 опублікованих працях, серед яких 5 наукових статей опубліковано у наукових виданнях України (з них 5 статей розміщено в журналах, що включені до міжнародних наукометричних баз) та 1 стаття – в іноземному науковому періодичному виданні, а також 5 тезах доповідей на наукових та науково-практичних конференціях. Одна стаття у співавторстві (авторський внесок становить 50 %).

Структура дисертації визначається метою, завданнями та предметом наукового дослідження і складається зі вступу, трьох розділів, що містять у собі вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та чотирьох додатків. Загальний обсяг дисертаційного дослідження становить 204 сторінки, із них основного тексту – 166 сторінок. Список використаних джерел налічує 252 найменування та розміщений на 30 сторінках. Додатки – на 7 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕЛЕКТРОННОГО ПРАВОСУДДЯ

1.1. Поняття електронного правосуддя, його основні функції та завдання

Поступовий перехід судового процесу в цифрову (електронну) форму безперечно є результатом розвитку сучасних інформаційно-телекомунікаційних технологій та суспільної потреби в запровадженні таких технологій в сферу правосуддя. На сьогодні електронне правосуддя має всі передумови для забезпечення ефективності судового процесу (вказане твердження підтримали 92 % опитаних респондентів). При цьому, необхідно враховувати, що гармонійне функціонування електронного правосуддя вимагає чіткого розуміння його суті та правової природи, принципів та завдань, а також об'єктивної оцінки, запобігання та протидії ризикам, які можуть виникнути в процесі його розробки та застосування.

Використання технологічних можливостей та перехід в цифровий вимір, від паперових до електронних носіїв, фактично змінює не просто середовище, а звички самих людей. Так, наприклад, використання цифрових платформ для сприйняття інформації може зробити людей схильними до концентрації на окремих деталях, замість того, щоб сприймати інформацію більш абстрактно. Це відповідно впливає на осмислення та обробку інформації, а також здатність людини знаходити рішення поставлених перед нею завдань та проблем [50, с. 29]. Отже, технології впливають на нашу пам'ять, увагу і концентрацію [178].

Судова система України в останні роки реформується, і відповідно до цього реформується документообіг. Змінюється підпорядкування та юрисдикція окремих судових органів, виникають нові електронні засоби обміну інформацією, її зберігання та поширення; змінюються вимоги до документального забезпечення судових справ, їх формування та зберігання, формату подання інформації, кількості

та якості звітів тощо. Отже, документообіг у судовій системі нерозривно пов’язаний зі змінами в самій системі, тому має динамічно реагувати на вимоги до судочинства та судового діловодства [12, с. 167-168].

В цьому аспекті принципи, що регулюють роботу з цифровою інформацією, повинні в першу чергу забезпечувати стабільність і передбачуваність з метою створення впевненості задля подальшого розвитку суспільства [222, с. 554].

Україна поступово рухається у напрямі побудови нового інформаційного суспільства, ознакою якого, окрім інших, є переведення максимальної кількості комунікацій звичайної життєдіяльності людини в електронну, інформаційну, форму. Однією з таких сфер є судова влада [47, с. 152]. А згідно, Каламайка А. Ю., електронізація комунікацій в рамках судочинства стає все більш явною тенденцією [34, с. 6].

Створення та імплементація електронного правосуддя мають на меті розробку та організацію використання інформаційно-телекомунікаційних технологій та їх потужний потенціал з метою гнучкого та безпечного керування інформацією та даними, раціоналізації та спрощення складних процесів в адмініструванні правосуддя.

Електронне правосуддя у міжнародній практиці має досить широке визначення. Водночас у вітчизняному законодавстві та практиці його застосування таке поняття не використовується. Вільгушинський М. Й. зазначив, що розвиток вітчизняної правової науки ознаменувався, серед іншого, і введенням в обіг принципово нових категорій та понять, які у межах попередніх етапів її становлення навіть не згадувалися на сторінках відповідних видань [14, с. 165].

Європейська комісія з ефективності правосуддя надає перевагу терміну «кіберправосуддя» відносно терміну «електронне правосуддя», пояснюючи свою позицію тим, що електронне правосуддя є формою застосування інформаційних технологій в правосудді. Кіберправосуддя в свою чергу знаходить свої джерела в ідеї інформаційного суспільства та широко використовується дослідниками та

спеціалістами сфери інформаційних технологій. Останні наголошують на істотних змінах в організації людської діяльності, що супроводжується активним використанням інформаційних систем. Відповідно до цього, кіберправосуддя розуміється як сукупність всіх ситуацій, в яких застосування інформаційно-комунікаційних технологій стає частиною розв'язання спору в суді та поза його межами [173].

Такий підхід до визначення кіберправосуддя також підтримує професор Бен'єклеф, який пропонує розглядати кіберправосуддя як «інтеграцію інформаційних та комунікаційних технологій в систему правосуддя – як в сам судовий процес, так і досудове врегулювання спору (онлайн суди)» [141].

Система кіберправосуддя визначається як інформаційне середовище, що складається з різноманітних модулів та функцій, в якій життєвий цикл інформації визначається базовими компонентами середовища [229]. Наприклад, електронний документообіг є лише одним із модулів кіберправосуддя або електронного правосуддя. Необхідно також врахувати, що система – це цілісне і водночас структуроване на окремі відносно самостійні елементи явище [19, с. 80].

Черних І. І. пропонує розуміти під електронним правосуддям «цілу систему вирішення спорів, яка може включати в себе такі елементи як: керівництво процесом і судовим розглядом; оборот судових документів; доступ до судової інформації; судові повідомлення; правової пошук; внутрішні судові процедури» [113, с. 130].

На думку Пономаренко В. А. під електронним правосуддям слід розуміти такий судово-юрисдикційний порядок розгляду судових справ, який повністю (включаючи здійснення всіх необхідних процесуальних дій) опосередковується електронною формою вираження (закріплення) процесуальної інформації та взаємодії учасників цивільного судочинства [76, с. 11]. Автор надзвичайно критично ставиться до терміну «електронне правосуддя», хоч і визнає, що дане поняття є загальновживаним.

В свою чергу Жданова Ю. А. пропонує розглянути електронне правосуддя в двох аспектах. По-перше, як можливість суду та інших учасників судового процесу здійснювати передбачені нормативно-правовими актами дії, що безпосередньо впливають на початок та хід судового процесу. По-друге, як сукупність різноманітних автоматизованих інформаційних систем – сервісів. Таким чином «електронне правосуддя відображає сучасні тенденції в розвитку держави і права, є елементом електронної держави і мережевого суспільства, є особливим способом і формою здійснення державної функції, адекватною сучасному рівню розвитку та інформатизації суспільства» [28].

В українському законодавстві на сьогодні відсутнє поняття електронного правосуддя. Для того, щоб зрозуміти особливості існування та регулювання електронного правосуддя в українській правовій системі насамперед необхідно звернутись до широко вживаного терміну «інформаційні технології». В аспекті діяльності судової системи, дослідники визначають інформаційні технології «як сукупність технічних, програмних, математичних, організаційних засобів і методів, які забезпечують у діяльності судів загальної юрисдикції пошук, збір, зберігання, обробку, надання, розповсюдження судової інформації» [64, с. 74-75].

Вважаємо, що в даному дослідженні та в юридичній науці взагалі все ж таки доцільним є застосування саме терміну «електронного правосуддя», як цілого феномену, що не просто змінює форму, а змінює сам підхід до розуміння правосуддя. Це пов’язано з тим, що електронне правосуддя створює та містить в собі низку фундаментальних змін та особливостей, зокрема:

1) графічні: ми переходимо до мови кодування при роботі інформаційно-комунікаційних технологій,

2) етичні: постає питання співвідношення прав людини з використанням штучного інтелекту в судовому процесі та наділення такого штучного інтелекту етичною складовою,

3) ціннісні: відбуваються зміни звичних ритуалів здійснення судового процесу та перехід до віртуального виміру вирішення судових спорів з пошуком місця людини та гарантії забезпечення її прав і свобод,

4) визначається прогностична функція електронного правосуддя, що дозволяє подолати юридичну невизначеність та забезпечити максимальну об'єктивність вирішення судового спору.

Отже, електронне правосуддя включає в себе не тільки використання різноманітних новітніх технологій, а саме комплексну інтеграцію таких технологій з розумінням доцільності та перспективи таких впроваджень, а також автономне вирішення певних категорій справ за допомогою штучного інтелекту. 58 % опитаних підтвердили тезу про те, що електронне правосуддя здатне автономно вирішити певні категорії справ за допомогою штучного інтелекту.

Таким чином, електронне правосуддя характеризується трьома основними елементами: «перший елемент – це програмне забезпечення, що автоматизує певні функції, моделює відповідну процесуальну структуру та пропонує інтерфейс, через який можуть бути здійснені всі процесуальні кроки та подані відповідні докази; другий – постійна технічна онлайн підтримка та третій елемент – створення мережі незалежних експертів, визнаних за їхню експертизу у відповідних сферах. Ці основні характеристики використовуються при онлайн медіації та арбітражу. Інші характеристики додаються, у випадку коли держава вирішує інвестувати в кіберправосуддя та запровадити електронне подання документів та систему щодо менеджменту судовими справами» [203].

Відповідно, доходимо висновку, що під поняттям «електронного правосуддя» необхідно розуміти сукупність інформаційно-телекомунікаційних технологій та процесу інтеграції інформаційно-телекомунікаційних технологій в систему судочинства з метою ефективної організації діяльності органів судової системи та винесення справедливих судових рішень. 73 % опитаних осіб під час анкетування позитивно підтримали такий підхід до розуміння поняття електронного правосуддя.

Що ж до завдань електронного правосуддя, то необхідно зазначити наступне. Згідно тлумачного словника «завдання»: 1.Наперед визначений, запланований для виконання обсяг роботи, справа і т. ін…2. Мета, до якої прагнуть; те, що хочуть здійснити [110, с. 40]. Відповідно можна визначити, що завдання електронного правосуддя спрямовані на досягнення результату та полягають у реалізації окремих засобів у сфері електронного правосуддя. Для встановлення таких завдань та результату, які ними обумовлюються, зазначимо про наступне.

Згідно Концепції галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції та інших установ судової системи її реалізація дасть змогу вирішити заплановані стратегічні завдання, що сприятиме підвищенню рівня інформатизації судів, ДСА України, інших органів та установ судової системи і забезпечить умови для функціонування Єдиної судової інформаційної системи України та буде відповідати все більш активним та конкретним вимогам громадян з розширення інформації про діяльність судів та установ судової системи [43, с. 1]. А основними завданнями цієї Концепції визначені такі як: скорочення термінів розгляду судових справ та підвищення доступу до правосуддя на основі комплексного використання новітніх інформаційних технологій (засоби відеоконференцзв'язку, інтернет-технології, технології електронного діловодства, технології обробки та зберігання електронних даних); повний перехід до електронного документообігу в судах, підвищення ефективності процесів судового діловодства, обробки даних судової статистики; швидкість та точність прийняття судових рішень; підвищення оперативності інформаційної взаємодії судів та держаних органів і установ; комплексне забезпечення інформаційної безпеки та захисту інформації в єдиній судовій інформаційній системі; модернізація та розвиток інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури судів; підвищення кваліфікації суддів і працівників апарату із застосуванням новітніх інформаційних технологій дистанційного навчання [43, с. 3].

У Пікраменоса М. знаходимо, що різноманітні застосування електронного правосуддя або кіберправосуддя дозволили визначити чотири основні категорії напрямів реалізації кіберправосуддя: 1) доступ до правосуддя; 2) комунікації між судами та професіоналами 3) судова адміністрація 4) безпосередня допомога роботі суддів та реєстрам [212, с.1].

При цьому надзвичайно важливим є застосування принципів прозорості, ефективності та інноваційного підходу [173].

В 2008 році Європейська Комісія з ефективності правосуддя зазначила, що існує певні важливі фактори, які безпосередньо впливають на якість правосуддя. Відповідно, людський ресурс, а саме компетентність та постійне підвищення кваліфікації суддів та працівників судового апарату є важливим, але не єдиним фактором, що гарантує якісне правосуддя. Використання інформаційно-телекомунікаційних технологій, інструментів безпечного використання та зберігання даних також становить один із базових факторів, які безперечно підвищують якість правосуддя [152].

Ця ж думка ще раз підтверджується в Резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи, що прямо визначає доступ до правосуддя фундаментом будь-якої демократичної країни, що керується верховенством права та ефективним забезпеченням права людини. Раціоналізація судових витрат та прискорення процесу можливе через використання інформаційно-комунікаційних технологій. Використання таких технологій не тільки повинно зменшувати витрати та скорочувати процесуальні строки, а й сприяти послідовності та передбаченню результату розгляду справи [129].

При детальному аналізі питання електронного правосуддя виявилось, що інтеграція новітніх технологій в судову систему це динамічний процес, який повинен враховувати велику кількість аспектів та різних елементів, оскільки покликане здійснювати значний вплив на права та свободи людини, розвиток бізнес-середовища та суспільства в цілому.

Більше того, прийняття судових рішень, потребує аналізу великої кількості достовірної, повної та об'єктивної інформації та даних в досить короткі строки, що зумовлює стратегічний та виважений підхід до розробки інформаційно-комунікаційних технологій, які повинні відповідати таким вимогам і завданням.

Професори юридичного факультету Університету Монреаля, Вермей та Бен'єклеф, в своєму дослідженні щодо найкращих практик в сфері кіберправосуддя визначили важливість певних факторів, що часто не зовсім стосуються технологій, проте мають бути враховані при подальшому розвитку електронного правосуддя. До таких факторів відносяться: «врахування наслідків технологічних змін на людську поведінку та наслідків технологічних змін стосовно юридичних ритуалів та практик; визначення реальних наслідків технологічних змін на судовий процес; використання диференційного або модульного підходу до технологічних змін; визначення можливих наслідків залучення аутсорсингу; ідентифікація можливих аспектів стосовно сумісності існуючих технологій та практик; визначення реальних, а не теоретичних потреб; використання колаборайційного підходу; врахування всіх витрат; інноваційність» [245, с.2].

Інформаційно-телекомунікаційні технології, що інкорпоруються в судову систему мають відповідати реальним потребам суспільства. Такий підхід зумовлює оцінку доцільності розробки тих чи інших інформаційно-телекомунікаційних технологій.

Правосуддя в сучасному інформаційному суспільстві та перманентній технологічній еволюції повинно залишатися гарантом дотримання прав і свобод людини та забезпеченні права на справедливий суд кожному. При цьому процесуальне право не є чимось механістичним, а також динамічною сферою, яка в мовах єдиного електронного середовища потребує чіткого регулювання та визначення механізмів імплементації та реалізації інформаційно-комунікаційних технологій.

Згідно Столітнього А.В., позитивні результати електронного процесу вбачаються при аналізі застосування інформаційних технологій в кримінальному провадженні: спрощення процедури досудового розслідування через електронну ефективну комунікацію між суб'єктами провадження; віддалений доступ до матеріалів; скорочення ризиків втрати, видалення чи фальсифікації матеріалів досудового розслідування; автоматичний контроль процесуальних порушень; удосконалення систем процесуального контролю та нагляду; економія бюджетних коштів; підвищення якості роботи органів прокуратури та органів досудового розслідування [111, с. 520, 551].

Отже, електронне правосуддя передбачає комплексну інтеграцію інформаційно-телекомунікаційних технологій та автономне вирішення певних категорій справ за допомогою таких технологій [49, с. 25].

При цьому варто врахувати, що існують інші інформаційно-телекомунікаційні системи, які також мають свої вузькі завдання. У відповідності до ч.1 ст. 214 КПК України існують дві альтернативні підстави внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань та початку досудового розслідування: самостійне виявлення слідчим, прокурором з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення або подання заяви про вчинене кримінальне правопорушення [46]. Низка нормативно-правових актів та їх практичне застосування, які регулюють саме електронну форму подачі заяви про вчинення кримінального правопорушення потребують детального аналізу Необхідно зазначити, що до 2015 року прокуратура відмовляла у прийнятті заяв в електронній формі, посилаючись на те, що законодавством не було передбачено механізмів щодо реєстрації таких заяв.

Наразі відповідно до п.12 Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події «заяви або повідомлення фізичних або юридичних осіб про вчинене кримінальне правопорушення та іншу подію можуть бути усними або письмовими»

та відповідно заяви (повідомлення), що надійшли до органу (підрозділу) поліції з використанням мережі Інтернет, електронного зв'язку (електронні звернення), через контактні центри державної установи «Урядовий контактний центр» та телефонну «гарячу лінію» Національної поліції України, служби діловодства реєструють та невідкладно передають керівникові органу (підрозділу) поліції або особі, яка виконує його обов'язки [93].

Цей же пункт зазначає, що на підставі такої заяви, за умови наявності в ній відомостей, що вказують на вчинення кримінального правопорушення та після належної реєстрації заяви в журналі єдиного обліку заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події слідчі вносять відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та інформують начальника органу поліції [89].

Таким чином, законодавством України прямо передбачається можливість подання заяви про вчинення кримінального правопорушення в електронній формі. При цьому відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається. Разом з тим, суспільство потребує більшої інформованості з боку державних органів про можливість електронної взаємодії з органами поліції та відповідно умов такої взаємодії.

З точки зору вдосконалення та спрощення процедурних моментів для заявників про кримінальне правопорушення в електронній формі виявляється цікавим дослідження правового інструменту «попередньої заяви про злочин», що спочатку з 2008-го року був запроваджений в певних регіонах Франції в тестовому режимі [161], а з 2013 року доступний кожному громадянину по всій території Франції [136]. Однією з цілей такої новації стала боротьба з безпідставними відмовами реєстрації заяв про вчинення кримінального правопорушення [220, с.132].

Адже, стаття 15-3 Кримінально-процесуального кодексу Франції встановлює, що поліція зобов'язана приймати заяви, подані жертвами злочинів та

передавати, їх за необхідності, територіально компетентним правоохоронним органам [156].

В такому ракурсі попередня заява про злочин є інформаційно-комунікаційною технологією, яка дозволяє особі, що постраждала в результаті злочину проти власності, вчиненого невідомою особою, заповнити електронний формуляр, який знаходиться на сайті www.pre-plainte-en-ligne.gouv.fr. Фізична особа або уповноважений представник юридичної особи, заповнює обов'язкові дані на зазначеному сайті, перелік яких чітко визначений законодавством Франції. В свою чергу, в кожному відділку поліції є спеціально призначена особа, яка отримує інформацію по всім попереднім заявам про вчинення кримінального правопорушення. Такий офіцер поліції приймає до оброблення відповідне звернення та призначає час для того, щоб заявник особисто з'явився в обраний відділок поліції для підписання вже остаточної заяви про вчинення кримінального правопорушення на підставі якої буде розпочато відповідне кримінальне провадження [217].

Відповідно, така технологія дозволяє значно спростити для потерпілого процедуру подання заяви. Оскільки через зазначення своєї адреси на сайті заявник відразу інформується про розташування компетентного найближчого відділку поліції, фіксує час прийняття, а в свою чергу, відповідальний офіцер поліції здійснює обробку даних, зазначених в заяві та готує остаточний варіант для підписання заявником.

З метою запобігання неправдивим свідченням при вході на сайт система одразу фіксує IP адресу комп'ютера з якого здійснюється оформлення попередньої заяви, що дозволяє розшукати особу підозрювану у вчиненні злочину неправдивих свідчень. У випадку, якщо особа яка зробила попередню заяву про кримінальне правопорушення не з'являється протягом 30 днів у відповідному відділку поліції, дані, зазначені в заяві підлягають знищенню.

Після того, як інформація була зафіксована в Інтернеті, програмне забезпечення автоматично повторно записує перевірений звіт, що затверджується працівником поліції.

Було констатовано, що 36 % попередніх заяв про злочин не призводять до відкриття кримінального провадження (заяви про дії, які не передбачають кримінальної відповідальності або випадки, коли особа не з'являється в місцевому комісаріаті для того, щоб написати заяву про злочин) [235].

Враховуючи практичну доцільність попередньої заяви про злочин, з 2018 року було прийняте рішення про внесення по парламенту Франції законопроекту, що передбачає можливість подати заяву про злочин виключно в електронній формі. Наразі обговорюється, що таке подання буде супроводжуватися відповідними чіткими інструкціями заповнення або проставлення «галочок» у відповідних віконцях. Більше того цікавим є той факт, що така електронна заява може бути подана тільки стосовно шести видів злочинів, які також скоюються за допомогою використання мережі Інтернет. Можемо говорити про електронну заяву про скоєння кіберзлочину: хакерство електронної пошти або банківського рахунку, онлайн-шантаж, який здійснюється фізичної особи або спеціальним електронним ботом, шахрайство, пов'язане з підробленими сайтами та завідомо неправдивими оголошеннями, є єдиним злочином, що користується цим пристроєм [218].

Отже, зазначений правовий інформаційно-телекомунікаційний інструмент дозволяє спростити процедуру подання заяви про злочин, значно економити час потерпілого від злочину, встановити статистику певних видів злочинів та забезпечити належну реєстрацію заяви про вчинення кримінального правопорушення. З огляду на це, такий правовий досвід електронного спілкування, необхідного для початку досудового розслідування, може виявитись надзвичайно корисним і для української правової системи та знайти своє місце в розвитку вітчизняного електронного урядування.

Таким чином, доцільність запровадження електронного правосуддя не викликає сумнівів. Електронний доступ до правосуддя декларується як актуальна потреба сучасного суспільства [184] та є безперечно частиною модернізації судової системи [188]. Технологічна модернізація також зачіпає органи прокуратури [244].

Одним із головних питань у встановленні завдань електронного судочинства є визначення засад, на яких таке запровадження буде здійснюватися. В першу чергу, електронне правосуддя має гарантувати втілення основних засад та принципів здійснення правосуддя. Так, наприклад, серед таких засад та принципів у відповідності до ст.2 Цивільного процесуального кодексу України фігурують повага до честі і гідності, рівність усіх учасників судового процесу перед законом та судом, гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами, розумність строків розгляду справи судом тощо [116].

У вирішенні цих завдань та принципів приймає активну участь саме електронне правосуддя. Адже завдяки йому постає можливим: проводити у залі судового засідання фотозйомку, відео- та аудіозапис з використанням портативних відео- та аудіотехнічних засобів без отримання окремого дозволу суду, окрім випадків чітко визначених діючим законодавством, інформація щодо суду, який розглядає справу, учасників справи та предмета позову, дати надходження позовної заяви (скарги) чи будь-якої іншої заяви або клопотання у справі, у тому числі особи, яка подала таку заяву, вжитих заходів забезпечення позову та (або) доказів, стадії розгляду справи, місця, дати і часу судового засідання, руху справи з одного суду до іншого тощо [56, с. 155].

Надзвичайно доречно зазначає суддя Конституційного суду України, доктор юридичних наук Городовенко В.В., що «забезпечення прозорості діяльності органів судової влади є одним з основних завдань судової реформи, яка триває в Україні. Це питання безпосередньо пов’язано із громадським контролем за органами судової влади, який є важливим елементом правової держави» [20, с. 39].

З 2011 року в Україні реалізовується проект USAID «Справедливе правосуддя» з метою вирішення п’яти основних завдань: розробка законодавчої та регуляторної бази судової реформи, яка відповідає європейським та міжнародним нормам і сприяє підзвітності та незалежності судової влади; підвищення рівня прозорості та підзвітності діяльності ключових судових установ; підвищення професіоналізму та ефективності судової системи України; посилення ролі громадських організацій у проведенні моніторингу та підтримці ходу судової реформи тощо [81].

Зазначена організація публікує різноманітні звіти та публікації щодо судової реформи та надає експертну оцінку різноманітних процесів та явищ. Зокрема доречним є наступне твердження про електронне правосуддя: «запровадження інформаційних та комунікаційних технологій у сфері відправлення правосуддя обговорюється багато підходів, які є визначальними для успіху їх застосування. З цих принципів, можливо, найважливішим є вимога щодо чіткого встановлення та визначення обсягу та масштабу цілей інформаційної системи на основі попереднього проведення ретельної оцінки потреб та викладення так званого «функціонального дизайну». Якщо комп’ютеризація у сфері відправлення правосуддя розпочинається без проведення розробки «функціонального дизайну», часто трапляється, що вона не досягає бажаного ефекту, а вартість може перевищити користь. Для користувачів комп’ютеризованої системи «функціональний дизайн» мав би означати функції, які має виконувати система. Крім того, належний «функціональний дизайн» надає чіткі та недвозначні критерії, за якими оцінюватиметься готова система» [13].

Зростання ролі інформаційно-комунікаційної інфраструктури в системі суспільного виробництва обґрунтоване очевидним позитивним досвідом її використання. В судовій системі це втілюється через ефективний тайм-менеджмент процесів, забезпечення прямої та ефективної комунікації між всіма учасниками процесу, прозорість процедур та прийняття судових рішень. «Інформаційні системи

державно-правового характеру – змішані людино-машинні системи, що належать до цілеспрямованих механізмів управління, тісно пов'язані з правом і через це виконують функцію регулятора суспільних відносин» [111, с.520]

Враховуючи зазначене варто визначити, що завдання електронного правосуддя є основними способами його реалізації уповноваженими чинним законодавством суб'єктами з метою підвищення ефективності правосуддя та доступу до нього (детальніше це розглянуто у підпунктах 2.1 та 2.2 дисертаційного дослідження).

Що ж до визначення функції електронного правосуддя, то поняття «функції», як теоретико-правової категорії, визначено у різних галузях права. Наприклад, Юрчишин В. М. визначив, що кримінальні процесуальні функції – це напрями діяльності органів кримінальної юстиції. На прокуратуру покладається функція обвинувачення, на адвокатуру – функція захисту, на суд – розгляд кримінальних проваджень [127, с. 216]. Згідно Короєд С. О. функція є категорією динамічною. Вона є елементом не лише об'єктивного, але й суб'єктивного права; за її допомогою здійснюється безпосередній правовий вплив на учасників правовідносин, визначаються суб'єктивні права й обов'язки останніх [44, с. 283].

Іванюта Н. В. визначила, що функції господарського процесуального права (далі – ГПП) як певні напрями впливу господарських процесуальних норм, зумовлені суспільними відносинами щодо вирішення господарських спорів та інших правових питань, які в результаті забезпечення функціональних зв'язків між об'єктами ГПП та іншими його правовими компонентами спрямовані на певний правовий результат у межах здійснення справедливого судового захисту порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів. Важливим аспектом такого висновку, на думку автора, є те, що саме функції ГПП, виконуючи свою соціальну та правову роль, відображають об'єктивні зв'язки самого права (зокрема, і його структурних компонентів) із суспільними відносинами, відображаючи нагальні потреби та настрої суспільства в частині ефективної

реалізації права на захист прав та інтересів у господарському судочинстві. При цьому детермінується суто юридичний аспект функціонування ГПП та одночасно зворотній вплив на суспільні відносини [31, с. 96].

Згідно Ківалова С.В. визначення сутнісних ознак адміністративного судочинства є можливим разом із використанням категорії «функція», оскільки ця категорія використовується з метою визначення особливостей об'єктивно необхідного впливу того чи іншого інституту на соціальну систему, налагодження взаємозв'язків у соціально-правовому середовищі, характеристики діяльності адміністративних судів, наповненої конкретним змістом у просторі та часі. При цьому автор зазначив, що функція (лат. functio – відправлення, діяльність) – це поняття родового характеру, запозичене суспільствознавцями з біології, і нині широко використовується дослідниками під час вивчення соціальної, в тому числі правової, дійсності [37, с. 7].

Звідси, визначимо, що функція як правова категорія має наступну природу: це напрямок впливу на конкретні правові відносини з метою досягнення результату.

Відповідно до викладеного у цьому підрозділі, можна визначити, що електронне правосуддя виконує такі функції:

а) інформаційна (електронне правосуддя є засобом інформування суб'єктів);

б) прогностична (електронне правосуддя є засобом забезпечення передбачуваності та стандартизації судових рішень);

в) комунікативна (електронне правосуддя є засобом передачі інформації);

г) системоутворююча (електронне правосуддя є елементом системи правосуддя та має кореспондуючий вплив із системою правосуддя);

д) організаційно-правова (електронне правосуддя є елементом практичної реалізації правових норм та забезпечує їх впровадження).

Таким чином, функції електронного правосуддя можна визначити як напрями впливу електронного правосуддя на суспільні відносини шляхом реалізації

взаємозв'язків між електронним правосуддям як правовим явищем та усіма суб'єктами, які у нього залучаються.

Отже, ефективне запровадження інформаційно-телекомунікаційних технологій в судовій системі є необхідною передумовою забезпечення здійснення правосуддя [58, с. 141].

Отже, електронне правосуддя вимагає в процесі своєї реалізації стратегічного та функціонального підходу з метою максимальної гарантії права на справедливий суд. Відповідно поняття електронного правосуддя повинно знайти своє належне відображення в законодавстві України та в концепції Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. Саме теоретичне та практичне осмислення поняття, завдань та функцій електронного правосуддя надасть змогу повноцінно запровадити зазначену систему в судах України та забезпечити баланс між правами людини, швидким розвитком інформаційно-телекомунікаційних технологій та ефективністю судового процесу.

1.2. Умови, що забезпечили виникнення електронного правосуддя

Електронне правосуддя постає не просто як невід'ємна частина судової реформи, а як один із пріоритетів її втілення у правовій системі України. Саме потреби в забезпеченні прозорості діяльності судів, підвищення ефективності доступу до правосуддя, оптимізації коштів, часу та зусиль, які потрібні для розгляду спору в суді зумовили інтенсивне впровадження інформаційних технологій в систему правосуддя. Гарантія реалізації принципу верховенства права можливо через забезпечення справедливого, ефективного та доступного для всіх правосуддя. Саме тому, нагальним є визначення умов, які забезпечили виникнення електронного правосуддя як такого.

Першою умовою є широке використання інформаційно-телекомунікаційних технологій у всіх сферах державницької діяльності та, в подальшому, у судочинстві (81% опитаних підтримали таку тезу).

Питання реформування правосуддя та суміжних правових інститутів також є одним з пріоритетних в рамках співпраці України з ЄС. Зокрема у відповідності до розділу III, ст. 14 Угоди про асоціацію «в рамках співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки Сторони надають особливого значення утвердженню верховенства права та укріпленню інституцій усіх рівнів у сфері управління загалом та правоохоронних і судових органів зокрема. Співробітництво буде спрямоване, зокрема, на зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, гарантування її незалежності та неупередженості та боротьбу з корупцією. Співробітництво у сфері юстиції, свободи та безпеки буде відбуватися на основі принципу поваги до прав людини та основоположних свобод» [118].

На сьогодні використання інформаційних технологій, комп'ютерів та штучного інтелекту в різних сферах людського життя вбачається як необхідність та даність. «Інформаційно-комунікаційні технології є одним з найбільш важливих чинників стимулювання економічного зростання та розвитку громадянського суспільства, зайнятості населення, розширення конкуренції і, як наслідок, сприяння подолання «цифрового розриву»» [102].

Відповідно до Стратегії розвитку судової системи в Україні на 2015-2020 роки «інформаційні технології є ключовим інструментом для поліпшення доступу до правосуддя, підвищення ефективності судів та управління судовими справами... Більш інтенсивне використання електронного правосуддя дасть користувачам можливість звертатися до суду, оплачувати послуги, брати участь у провадженнях та отримувати всю відповідну документацію електронними засобами. В свою чергу, судді отримають можливість ефективно розпоряджатися своїми ресурсами та підвищувати ефективність» [112]. Таким чином, інформаційно-телекомунікаційні технології мають дозволити створити єдину систему, яка повинна задовольнити

потреби як внутрішньої мережі судів, так і зовнішньої, створеної для взаємодії з різними учасниками та реципієнтами судової системи України.

Для того, щоб зрозуміти саму специфіку появи та застосування інформаційно-телекомунікаційних технологій в правосудді необхідно звернутись до еволюції ключових понять та концепцій, що призвели до такого важливого впливу таких технологій на сферу правосуддя та проаналізувати доцільність їхнього використання в правовому регулюванні електронного правосуддя.

В першу чергу вбачається доцільним дослідити такі поняття як інформаційні технології та інформаційно-комунікаційні технології. Так, інформаційна технологія визначається законодавством України як «цілеспрямована організована сукупність інформаційних процесів з використанням засобів обчислювальної техніки, що забезпечують високу швидкість обробки даних, швидкий пошук інформації, розосередження даних, доступ до джерел інформації незалежно від місця їх розташування».

В свою чергу «інформатизація розглядається як «сукупність взаємопов'язаних організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесів, що спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб громадян та суспільства на основі створення, розвитку і використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, які побудовані на основі застосування сучасної обчислювальної та комунікаційної техніки» [94].

Вважаємо, що дане визначення є обмеженим та не відображає всієї суті інформаційних технологій, які є не тільки процесами, а можуть бути також методами, засобами та інструментами роботи з інформацією, даними та базами даних.

Більше того, досить скептичне ставлення викликає той факт, що законодавець вбачав доцільним визнати таку характеристику інформаційної технології як

швидкість та при цьому зовсім не приділив уваги таким важливим критеріям як безпека та захист даних, а також зручність у їхньому використанні.

В законодавстві Російської Федерації, наприклад, інформаційні технології визначаються не просто як процеси, а й «методи пошуку, збору, зберігання, обробки, надання, поширення інформації та засоби реалізації таких процесів та методів» [66].

Також, дуже часто поряд з терміном «інформаційні технології» вживається такий термін як інформаційно-комунікаційні або інформаційно-телекомунікаційні технології. На нашу думку останні два терміни є між собою синонімами та при цьому більш загальними, ніж інформаційні технології, адже включають в себе ще й телекомунікації, програмне забезпечення тощо.

Іншим вживаним терміном є цифрові технології. Відповідно до Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки «цифровізація – насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами, системами та налагодження електронно-комунікаційного обміну між ними, що фактично уможливлює інтегральну взаємодію віртуального та фізичного, тобто створює кіберфізичний простір» [101]. При цьому Концепція не надає визначення цифровим технологіям, а просто визнає їх важливу роль в подальшому розвитку суспільства.

Якщо звернутись до Закону України «Про авторське право та суміжні права», можна констатувати, що законодавець ототожнює поняття електронний та цифровий та визначає електронну (цифрову) інформацію як «аудіовізуальні твори, музичні твори (з текстом або без тексту), комп’ютерні програми, фонограми, відеограми, програми (передачі) організацій мовлення, що знаходяться в електронній (цифровій) формі, придатній для зчитування і відтворення комп’ютером, які можуть існувати і (або) зберігатися у вигляді одного або декількох файлів (частин файлів), записів у базі даних на зберігаючих пристроях

комп'ютерів, серверів тощо у мережі Інтернет, а також програми (передачі) організацій мовлення, що ретранслюються з використанням мережі Інтернет» [78].

Звідси, ще однією умовою виникнення електронного правосуддя необхідно вважати норми права на яких воно засноване.

В процесі аналізу поняття «цифрові технології» цікавою є думка Берназюка О. О., який звертає увагу на те, що цифровий спосіб передачі та зберігання інформації відрізняється від інших способів організації обміну інформації за критеріями швидкості та функціональності і відповідно цифровими є технології, в яких використовуються цифрові сигнали для передачі інформації. При цьому дослідник наводить визначення цифрових технологій у праві як «законодавчо урегулюваний та організований процес застосування державними органами та органами місцевого самоврядування, іншими суб'єктами публічного управління засобів комп'ютерної та іншої електронно-обчислюваної техніки, програмного забезпечення, інформаційно-комунікаційних мереж та інших цифрових засобів з метою збирання, фіксації, обробки, зберігання та поширення правової інформації, а також створення документів в електронній формі» [5, с. 85].

При цьому слушним є твердження інших дослідників про те, що визначення певного поняття завжди відображає контекст та сучасні тренди, особливо в сфері технологій [11, с. 143-172]. В цьому аспекті поняття «цифрові технології» вживається задля позначення новітніх інформаційно-комунікаційних технологій. Такі технології, згідно Тапскотта Д., передбачають перехід від виконання певних обмежених завдань та передачі інформації через мережу Інтернет до нових швидких та високоефективних засобів зберігання, обробки, фіксації, розповсюдження інформації та великих даних [234].

Інформаційні технології, відповідно до Баллантайна М., з самого початку створювались для підтримки процесів та завдань, що походять з матеріального світу за допомогою використання комп'ютерів. Цифрові технології покликані

створювати реальність в електронній віртуальній формі, іноді навіть без паперового першоджерела такої інформації в матеріальному світі [140].

При цьому поняття «цифровий», «електронний» або «діджитальний» характеризується певним сигналом передачі інформації, а також в більш широкому значенні означають віртуальну нематеріальну форму, в якій створюється, передається, зберігається або фіксується інформація. Проте, вважаємо, що поняття інформаційно-телекомунікаційні технології носить більш загальний характер.

Отже, релевантним є визначення інформаційно-комунікаційних технологій як «сукупності методів, виробничих процесів і програмно-технічних засобів, інтегрованих з метою збирання, опрацювання, зберігання, розповсюдження, показу і використання інформації в інтересах її користувачів» [124, с.5].

З 2012 року в Україні інформаційно-телекомунікаційні технології та системи визначаються як окрема галузь знань [100].

В контексті проведення даного дослідження доречним є також звернутись до витоків іншого, також часто вживаного останнім часом поняття – «штучний інтелект». Адже його використання у електронному правосудді також є умовою до його виникнення. Безпосередньо його джерела можна знайти ще в течії механістичного матеріалізму, яка починається з роботи Рене Декарта «Міркування про метод» (1637). В цій роботі Декарт зробив твердження, що «тварина – це якийсь складний механізм» [23, с.101]. Таким чином, починає окреслюватись теоретичний аспект співвідношення живого організму та штучного механізму, фізичної оболонки та інтелекту.

У 1828 році англійський математик та економіст Чарльз Беббідж запропонував першу модель обчислювальної машини з програмним управлінням. Його пристрій називався «аналітична машина» та керувався перфокартами [249]. Незважаючи на те, що його модель так і не була повністю сформована, ідея безперечно значної мірою випередила свій час.

У 1832 році Корсаков Семен Миколайович публікує працю Apercu d`un procede nouveau d`investigation au moyen de machines a comparer les idees, в якій він презентує принципи роботи пристроїв «інтелектуальних машин», призначених здійснювати інформаційний пошук і класифікацію даних [62].

В 1950 році Алан Тюрінг ставить доленосне для людства питання: «Чи можуть машини мислити?» та відповідно «Що трапиться у випадку, якщо людину в прийнятті рішень замінить машина?» [241]. В своєму аналізі Алан Тюрінг визначив, що для його дослідження буде доцільним обмежити поняття «машини» комп'ютерами та аргументував, що відповідь на питання чи здатні комп'ютери мислити однозначно позитивна та навіть не потребує дискусії. Автор звернув увагу на можливість машинного навчання (machine learning), що дозволяє комп'ютерам на базі статистичних прийомів автономно навчатися та покращувати ефективність у вирішенні конкретних завдань, які були перед ними поставлені. Вважаємо, що дані питання виявились ключовими для розуміння процесів запровадження штучного інтелекту в сфери життя людини та заміни певних функцій, які до цього часу виконувала людина на їх автоматичне виконання штучним інтелектом.

Опрацювання даних таким чином не передбачає втручання людини в процес роботи технологій або таке втручання має бути мінімальним. В українському законодавстві вже існує поняття машиночитанного формату даних як «формату даних, структурованих таким чином, що дає змогу інформаційним системам ідентифікувати, розпізнавати, перетворювати та отримувати конкретні дані без участі людини» [92], проте зовсім неврегульоване питання машинного навчання та інших технологій штучного інтелекту.

Безпосередньо сам термін «штучний інтелект» було вперше застосовано професором Стенфордського університету Джоном Маккарті у 1956 році, який визначив, що штучний інтелект – це наука і техніка створення інтелектуальних машин, особливо інтелектуальних комп'ютерних програм [158].

Проте до цього часу не існує єдиного визначення поняття штучного інтелекту. За думкою багатьох дослідників, це насамперед пов'язано з відсутністю узгодженої думки щодо філософського поняття самого «інтелекту». Існує загальна тенденція протиставляти штучний інтелект інтелекту людини [191].

В 2007 році Джон Макарті зазначив, що наразі немає можливості надати визначення інтелекту, не прив'язуючись до визначення саме людського інтелекту оскільки ще немає розуміння які саме технології та механізми ми можемо назвати інтелектом [200].

Відповідно до американського юридичного словника Блека, штучний інтелект визначається як «програмне забезпечення, яке використовується з метою того, щоб комп'ютери і роботи працювали краще, ніж люди. Системи засновані на правилах або нейтральних мережах. Вони використовується для створення нових продуктів, робототехніки, розуміння людської мови та комп'ютерного бачення» [144].

Також, штучний інтелект може бути визначений як симуляція процесів людського інтелекту машинами, особливо комп'ютерними системами. Ці процеси включають в себе навчання (отримання інформації та правил використання інформації), міркування (використання правил для досягнення приблизних або точних висновків) та самокорекцію [227].

Ще одним визначенням штучного інтелекту є наступне: «штучний інтелект – це розробка агентів, які є гнучкими і здатними адаптуватися до різних ситуацій, які раніше не були відомі і не вивчалися через досвід, досягаючи мети, яка недоступна для традиційних комп'ютерних систем» [160, с. 7].

Тематичний Департамент ЄС з економічної, наукової політик та політики якості життя в документі, присвяченому бачення провідної ролі європейського штучного інтелекту для визначення терміну «штучний інтелект» звернувся до Енциклопедії Британіка та підкреслив, що «штучний інтелект є галуззю комп'ютерних наук, яка стосується здатності цифрового комп'ютера або робота,

контрольованого за допомогою комп'ютера виконувати завдання, зазвичай асоційовані з розумними істотами». Термін часто застосовується до проектів з розробки систем, наділених інтелектуальними процесами, характерних для людини, такі як здатність до роздумів, виявлення сенсу, узагальнення або навчання з минулого досвіду [168].

В той же час Баранов О. А. пропонує наступне визначення штучного інтелекту: «штучний інтелект – комплекс комп'ютерних програмних і апаратних засобів, здатних виконувати функції, асоційовані з інтелектуальними (творчими) діями людини: аналіз, навчання, планування, рішення, творчість тощо [3, с.112].

В своїй науковій статті Баранов О. А. [4, с. 18-42] аналізує різні дослідження та підходи щодо визначень штучного інтелекту та наводить наступну класифікацію таких визначень:

1) слабкий штучний інтелект» (Weak Artificial Intelligence), «вузький штучний інтелект», «обмежений штучний інтелект» або прикладний штучний інтелект (Artificial Narrow Intelligence). Такий штучний інтелект орієнтується на вирішення об'ємного кола завдань, які виконує або може виконувати людина;

2) сильний штучний інтелект (Strong artificial intelligence), загальний штучний інтелект – орієнтований на вирішення всіх завдань, які виконує або може виконувати людина; та

3) штучний суперінтелект (Artificial Superintelligence) – це інтелект, який набагато розумніший, ніж кращій людський інтелект практично в кожній області, включаючи наукову творчість, загальну мудрість і соціальні навички. Даний термін запропонував філософ Нік Бостром (Nick Bostrom) [146].

Аналізуючи різноманітні визначення штучного інтелекту, ми можемо зробити висновок про доцільність застосування такої класифікації штучного інтелекту для розуміння масштабів впливу та функцій, які може виконувати штучний інтелект в сфері правосуддя.

Відповідно можемо запропонувати визначення штучного інтелекту в правосудді як сукупність інформаційно-телекомунікаційних технологій та процесів, методів, засобів, що можуть мати різний рівень автономності з метою аналізу великої кількості даних, симуляції процесів людського інтелекту з метою здійснення правосуддя.

При цьому вважаємо доцільним при дослідженні електронного правосуддя також взяти до уваги визначення штучного інтелекту як «сукупності наукових методів, теорій і технік, метою яких є відтворення машиною когнітивних здібностей людини» [169, с. 53].

Наразі штучний інтелект активно починає використовуватись в процесі розробок експертних систем, вирішення спорів онлайн, прогностики в правосудді, аналізу баз даних, створення дослідних моделей, які дозволяють візуалізувати реальність.

Окремо можна підкреслити вважливу роль штучного інтелекту в процесі запровадження такого феномену як інтернет речей. «Інтернет речей – це сукупність взаємодіючих технічних систем і комплексів, призначених для реалізації суспільних відносин, в тому числі, пов’язаних з наданням послуг і проведенням робіт за безпосередньої участі або без участі суб’єктів (юридичних або фізичних осіб) на основі використання великих даних і мережі Інтернет» або в більш детальному визначенні як «сукупності взаємодіючих технічних систем і комплексів, що складаються з мікропроцесорів, сенсорів, пристроїв, систем передачі даних, локальних та або розподілених обчислювальних ресурсів і програмних засобів, зокрема програм штучного інтелекту, призначених для реалізації суспільних відносин, в тому числі, пов’язаних з наданням послуг і проведенням робіт при безпосередній участі або без участі суб’єктів (юридичних або фізичних осіб) на основі використання великих даних і мережі Інтернет» [3, с.126].

Отже особливістю сильного штучного інтелекту та інтернету речей є можливість швидко та ефективно вирішувати складні завдання та обробляти великі дані, навіть без залучення людини в процесі вирішення таких завдань.

Саме завдяки імплементації різноманітних інформаційно-комунікаційних технологій в сферу правосуддя відбулась поява електронного правосуддя.

В цьому контексті також необхідно визначитись ще з однією умовою виникнення електронного правосуддя, а саме із тим, що саме «правосуддя», а не «судочинство» є формуючою та основоположною умовою для виникнення такого явища. Терміни «судочинство» та «правосуддя» широко застосовуються в теорії та практиці права.

Зазначимо, первинно, що Прилуцький С. В. категорію «суд» визначив, що варто розглядати як природну здатність людини докритичного мислення, судження [77, с.15].

Відповідно до ст. 124 Конституції України «правосуддя в Україні здійснюють виключно суди» [42]. Метою здійснення правосуддя є досягнення справедливості через прийняття судового рішення, але при цьому через дискримінацію, суб'єктивність та навіть політичну ситуацію судове рішення не завжди може вважатись справедливим. Отже, з цього можна зробити висновок, що правосуддя включає судочинство як діяльність суду, однак судочинство ще не є правосуддям.

Відповідно до цього є слушною позиція іншого дослідника Бігуна В. С. про те, що «наявність різних термінів (правосуддя і судочинство) означає наявність різного, специфічного змісту. Так, дослівно термін правосуддя означає «суд за правом», а термін судочинство – «діяльність суду». Тому, припускаємо, перший термін акцентує на змісті (за правом), другий – на формі діяльності (діяльність суду) як специфічному значенні термінів. Доповнимо цей аргумент аксіологічним, телеологічним аспектом. Якщо у випадку судочинства йдеться про діяльність суду, то в випадку правосуддя йдеться про діяльність із розгляду справ із певною метою (досягнення справедливості, вирішення конфлікту, захисту прав та свобод людини,

юридичних осіб, держави). Тобто, йдеться не про будь-яку діяльність суду, а таку, що відповідає певній меті» [8, с. 22].

На нашу думку, електронне правосуддя є саме здійсненням справедливого суду, оскільки інформаційно-телекомунікаційні технології, що залучені в процесі його здійснення саме покликані вирішити проблему з дискримінацією та суб'єктивністю прийняття судових рішень. Більше того, рівень розвитку таких технологій та створення штучного інтелекту, заснованого на етичних принципах, а також абсолютно нове сприйняття людиною творення самого правосуддя в реалії такого штучного інтелекту змушує нас говорити саме про електронне правосуддя, оскільки задіяна вже не тільки форма, а й зміст правосуддя.

З огляду на це не можна погодитись з висновком Сердюк Л. Р. про правильність використання поняття «електронне судочинство» замість поняття «електронне правосуддя». Оскільки дослідниця розглядає лише технічну форму здійснення правосуддя «як елемента електронного урядування та засаду організації судової влади», при цьому залишаючи поза увагою його морально-етичний та правовий зміст [108, с.7].

Конституційний Суд України ще в 2003 році зазначив, що «правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах» [104].

На додаток, в іншому своєму рішенні Конституційний суд України підкреслив, що «право на судовий захист передбачає і конкретні гарантії ефективного поновлення в правах шляхом здійснення правосуддя» [105].

Таким чином, відповідно до правової позиції Конституційного Суду України право на судовий захист як вид державного захисту прав і свобод людини і громадянина передбачає і конкретні гарантії ефективного поновлення в правах шляхом здійснення правосуддя, тому що відсутність такої можливості обмежує це право, яке за змістом частини другої статті 64 Конституції України не може бути обмежено навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану. При

цьому правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення в правах [106].

Судді здійснюють правосуддя шляхом реалізації судової влади в межах повноважень, якими вони наділені відповідно до Конституції України та закону про судоустрій [107].

Відповідно можна зробити висновок про два аспекти розуміння поняття правосуддя: функціональний і змістовний. Функціональний аспект правосуддя полягає в його розумінні як юридичної процедури здійснення функції судової влади. В той же час змістовний аспект правосуддя передбачає прийняття судових рішень за принципами справедливості з метою забезпечення ефективного поновлення в правах.

Малишев Б. В. також зазначає, що «правосуддям є лише та діяльність суду з вирішення спору, яка не тільки відповідає вимогам закону, а й відповідає вимогам справедливості, рівності, свободи та гуманізму» [52, с. 26].

Правосуддя з позицій філософії права пропонується розглядати як категорію, що відображає судове здійснення ідеї права. Праворозуміння змістовно розкривається на основі спеціальних уявлень: правових теорій, доктрин, понять. Судове праворозуміння – уявлення про право, сформоване в процесі судової діяльності, зокрема судового правозастосування. Функціонально судове праворозуміння конкретизується через судове тлумачення. Правосуддя – це сфера дії та поєднання різних підходів до праворозуміння. При цьому, як вбачається зокрема з рішень Конституційного Суду України справедливість є змістовною категорією правосуддя. Загалом же справедливість – філософська, соціально-етична та морально-правова категорія, один із основних принципів права та один із найважливіших принципів у правозастосовній, зокрема судовій, діяльності.

Прийнято розрізняти три основні види справедливості: зрівняльну, що передбачає досягнення максимальної рівності прав і можливостей; розподільчу, яка

спрямована на подолання диспропорцій у розподілі матеріальних і духовних благ, виходячи з природно-правової рівності людей, але з урахуванням заслуг конкретної людини перед суспільством; та відплатну, що поширюється на сферу покарань за правопорушення і злочини. Латинською мовою поняття справедливість позначалося терміном justitia (юстиція). У кримінальному процесі справедливість означає обов'язок відповідних органів встановити об'єктивну істину у справі, забезпечити законні права та інтереси учасників кримінального процесу. У правосудді загалом справедливість постає як смисл, мета (домогтися справедливості означає здійснити правосуддя) і критерій змісту судочинства як форми здійснення правосуддя (звідси – справедливий судовий розгляд (процес), правосуддя як справедливе судочинство) [7, с. 9-13].

Погребняк С. П. обґрунтовуючи ідею розуміння правосуддя як справедливого судочинства виокремлює два види справедливості в судочинстві:

1) Матеріальна справедливість. У класичному розумінні суд повинен перенести ідею справедливості, втілену в нормах права, на рівень конкретних правовідносин. Так, суд конкретизує вимоги справедливості, закріплені в правовій нормі, щодо окремих правовідносин або корегує ті правовідносини, учасники яких відхиляються від нормативно встановлених стандартів справедливості. Одним із способів, за допомогою якого право може стати змістовно справедливим, є гнучкість норм, що дає суддям можливості розвивати і пристосовувати право, застосовувати розсуд.

2) Процедурна справедливість. З точки зору справедливості під час здійснення правосуддя важливим є сам факт додержання процедурних правил [6, с. 71-84].

М. Ентін умовно поділяє систему елементів, з яких складається право на справедливий судовий розгляд, на чотири групи:

1) органічні елементи, тобто елементи, які забезпечують ефективне користування цим правом і його реалізацію (право на доступ до правосуддя і право на виконання судових рішень);

2) інституційні елементи, тобто елементи, що утворюють критерії, яким мають відповідати судова система держави в цілому і кожний судовий орган окремо (створення суду і формування його складу на підставі закону, достатня тривалість повноважень суддів і їх незмінність протягом строку їх повноважень, незалежність і неупередженість суддів, публічний характер діяльності суду, визнання юридичної обов'язковості рішень суду, обґрунтованість і вмотивованість рішень, тощо);

3) процесуальні елементи, які забезпечують реальну участь осіб у процесі, змагальність процесу, рівність сторін на всіх стадіях судового розгляду і розумні строки розгляду справи;

4) спеціальні елементи, тобто елементи, що є додатковими гарантіями для кримінального процесу (презумпція невинуватості, право на захист, право на перекладача та ін. [128, с. 86-88].

Решота В. в процесі аналізу поняття правосуддя приходить до висновків, що «судова влада є однією із гілок державної влади, завданням якої є здійснення правосуддя. При цьому правосуддя розуміємо як основне завдання органів судової влади, які повинні встановити істину у справі, прийняти обґрунтоване і неупереджене рішення, справедливо вирішити спір, захистити права, свободи і законні інтереси людини. Правосуддя реалізовується завдяки його процесуальній формі − судочинству. Судочинство здійснюється судами при розгляді і вирішенні кримінальних, цивільних, адміністративних, господарських справ. Правосуддя здійснюється лише судами, вся сукупність яких утворює систему судів. Натомість судова система − це взаємодія її основних суб'єктів (судів), відносини, що складаються між ними з приводу здійснення правосуддя. Судоустрій − це організаційна побудова усієї системи судів. Для позначення усієї сукупності правових норм, що врегульовують судоустрій та різні форми здійснення

правосуддя, вважаємо за доцільне використовувати термін «судове право», а не «судівництво» [103, с.119].

Таким чином з огляду на викладене вище, в українській правовій доктрині правосуддя та судочинство не є тотожними поняттями. Правосуддя є більш загальним поняттям. Судочинство є лише формою здійснення правосуддя. За змістом правосуддя є справедливим судочинством, яке здійснюється суддями шляхом реалізації судової влади в межах компетенції, визначеної Конституцією України та законами України.

Видатний французький дослідник в сфері електронного правосуддя Антуан Гарапон зазначає, що новий контекст, який виник з застосуванням інформаційно-телекомунікаційних технологій в судовій системі змушує реформувати існуючі правові інститути, адже електронне правосуддя є не тільки технікою, а правотворчістю, що запроваджує критерії оцінки норм права з абсолютно новим підходом щодо здійснення правосуддя [171, с. 130].

Отже, в контексті даного дослідження запровадження інформаційно-телекомунікаційних технологій в судову систему ми пропонуємо використовувати термін «правосуддя», яке дозволяє аналізувати таке запровадження не тільки з точки зору формальних процедур та вимог, а самого змісту електронного правосуддя як ефективного втілення права на справедливий суд. Більше того в іноземних джерелах англомовним відповідником терміну правосуддя є термін justice, французьким відповідником є також термін justice, німецьким відповідником є термін justiz, кожен з яких перекладається однаково як справедливість, юстиція, правосуддя. Застосування поняття «електронне правосуддя» надасть змогу забезпечити відповідність українського законодавства найкращим світовим практикам з впровадження інформаційно-телекомунікаційних технологій в судову систему.

На підтримку застосування саме поняття «електронне правосуддя» є доречним зазначити думку Гавриленко І.В., який пропонує виділити два рівні

взаємодії інформаційних технологій та процесуального права. Інформаційні технології перш за все можуть та будуть визначати «формальну» сторону процедур правотворчості, а саме його реалізацію на основі комп'ютерних електронних інформаційних систем як на національному, так і на міжнародному рівні. Це передбачає вирішення питань щодо уніфікації юридичного інструментарію, структури правового регулювання, відповідності перекладів юридичних текстів, термінологічне впорядкування законодавства, яке регулює використання інформаційно-комунікаційних технологій в правосудді. Другим рівнем комп'ютеризації процедур є можливість комп'ютерних технологій визначати змістовну сторону нормативно-правових норм та правил електронного правосуддя, іноді до їх корекції автоматизованим шляхом [16, с.9].

1.3. Організаційно-правова концепція Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи в Україні

Розглянувши основні поняття, які використовуються в процесі імплементації та застосування інформаційно-телекомунікаційних технологій в судовій системі, доречним є розглянути організаційно-правову концепцію ЄСІТС.

Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» були внесені зміни до процесуального законодавства України, зокрема в тому, що стосується запровадження інформаційно-комунікаційних технологій в судову систему України [80].

Даний закон ввів термін єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, зазначив призначення даної системи та окреслив випадки, коли може та має бути використана зазначена система. Так, наприклад, відповідно до ст.14

Цивільного процесуального кодексу України ЄСІТС «відповідно до закону забезпечує обмін документами (надсилання та отримання документів) в електронній формі між судами, між судом та учасниками судового процесу, між учасниками судового процесу, а також фіксування судового процесу і участь учасників судового процесу у судовому засіданні в режимі відеоконференції» [116]. Аналогічне положення міститься в ст. 6 ГПК України [21], ст. 18 КАС України [38].

В контексті запровадження положень про ЄСІТС КПК України відрізняється від інших процесуальних кодексів, в якому немає окремої статті про застосування ЄСІТС та зазначено, що до моменту прийняття даної системи діє стаття 35 про автоматизований документообіг [46]. Інші положення, які стосуються використання інформаційно-телекомунікаційних технологій в кримінальному процесі буквально розкидані по всьому кодексу, при цьому не вистачає цілісності в викладенні даних положень та чітких правил користування ЄСІТС в кримінальному процесі. Поза увагою законодавця залишаються питання ідентифікації особи при проведенні судового засідання в режимі відео конференції, не визначені принципи роботи з електронними доказами, тощо.

При цьому як доречно зазначає Циганюк Ю. В. «автоматизована система створена не тільки для упорядкування та раціоналізації праці, але й для реалізації незалежності суду в кримінальному судочинстві» [117, с. 224] і відповідно вимагає більш детального нормативно-правового регулювання.

У 2018 році було прийнято першу редакцію Концепцію побудови Єдиної судової інформаційної-телекомунікаційної системи [90]. Даний документ став першою спробою в України розробити завдання, функції та структуру електронного правосуддя у вигляді Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи.

В даній концепції вбачається прагнення її авторів застосувати системний підхід щодо функціонування різних складових ЄСІТС та забезпечити доступ до правосуддя та високий рівень його здійснення. ЄСІТС покликана стати ефективним інструментом, призначеним модернізувати судові органи та зробити процес

доступним та прозорим для всіх його учасників. Концепція окреслює основні завдання ЄСІТС, а саме: ведення електронного діловодства, централізоване та захищене зберігання інформації, створення та ведення електронного архіву, обмін інформацією між всіма учасниками процесу в електронній формі, автоматизація роботи органів судової системи, формування та ведення суддівського досьє, автоматизований розподіл справи, ведення Єдиного державного реєстру судових рішень, функціонування єдиного контакт-центру, тощо.

Відповідно до зазначеної Концепції ЄСІТС має забезпечити ефективну реалізацію норм процесуальних кодексів щодо запровадження електронного правосуддя; уніфікацію та автоматизацію процесів при здійснення правосуддя; комунікації між учасниками процесу; автоматизований рух документів; зменшення навантаження судів; економію бюджетних коштів; покращення доступності до правосуддя, зокрема за рахунок зменшення черг у приймальні часи в судах; зростання довіри до судових органів тощо [60].

Проте перша редакція концепції ЄСІТС мала значну кількість недоліків, у зв'язку з чим Наказом ДСУ від 07.11.2019 №1096 було прийнято нову редакцію концепції ЄСІТС [86].

Після початку роботи ЄСІТС судочинство повинно якісно змінитись: для звернення до суду достатньо буде заповнити відповідні форми та підписати позов електронним цифровим підписом, авто-розподіл здійснюватиметься в момент реєстрації, для ознайомлення з матеріалами справи та іншою інформацією про її перебіг достатньо відкрити особистий online-кабінет; взяти участь у засіданні можна буде з будь-якого зручного (відповідно обладнаного) місця.

Найважливіше – це можливість мати постійний доступ до всіх матеріалів справи, (а не лише судових рішень),скорочення до мінімуму часу на пересилання документів, відсутність затримок, пов'язаних з пересиланням справи між судами різних інстанцій, можливість брати участь в режимі відеоконференції без відвідування суду, автоматичне направлення наказів до Єдиного державного

реєстру виконавчих документів, рішень, що передбачають зміни до державних реєстрів, – безпосередньо до цих реєстрів [126].

Отже, виклики та завдання, які має вирішити ЄСІТС є беззаперечно важливими та істотними для подальшого розвитку правосуддя в Україні. Проте, ефективність запровадження будь-якого правового інструменту значною мірою залежить від чіткого визначення такого інструмента, що дозволяє об'єктивну оцінку його переваг та ризиків, а також успішне застосування суспільством в цілому.

Згідно з частиною шостою статті 26 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» [79] Вища рада правосуддя може утворювати інші (окрім Дисциплінарних палат) органи для виконання повноважень, визначених Конституцією України, Законом України «Про Вищу раду правосуддя» та Законом України «Про судоустрій і статус суддів». З огляду на важливість питання створення Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, її належного функціонування та враховуючи, що Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система має забезпечити взаємодію судів, органів системи правосуддя з іншими державними органами, установами, а також з учасниками судового процесу Вища Рада правосуддя прийняла рішення утворити Постійну комісію Вищої ради правосуддя з питань Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи [99]. Основними завданнями даної комісії є:

1) визначення напрямів розвитку Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи;

2) організація взаємодії органів системи правосуддя щодо розробки і запровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи;

3) попередній розгляд проекту Положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему та підготовка рекомендацій Вищій раді правосуддя стосовно затвердження Положення про Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему;

4) аналіз стану запровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи та внесення рекомендацій відповідним органам системи правосуддя щодо вдосконалення її роботи.

Отже, на Постійну комісію Вищої ради правосуддя з питань Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи покладаються досить вагомі завдання щодо стратегії розвитку електронного правосуддя

При цьому для ефективної роботи даної комісії надзвичайно важливим є створення незалежної мережі експертів та залучення них до розробки та застосування ЄСІТС. Відповідно вважаємо доречним проводити регулярні публічні обговорення та оприлюднювати результати таких обговорень на сайті Верховної Ради України з можливістю аналізу такої інформації.

Необхідно зазначити, що попри усвідомлювану роль ЄСІТС в українському правосудді, наразі законодавець не надав визначення ЄСІТС. Для розуміння ЄСІТС доводиться звертатись до положень різних нормативно-правових актів, які визначаються окремі елементи, що стосуються ЄСІТС без надання цілісного визначення даної системи. Доводиться аналізувати окремі дисперсні норми чинного законодавства України.

Відповідно до Концепції Єдина підсистема електронного діловодства судів, органів та установ системи правосуддя складається з центральної системи обробки та зберігання даних, захищеної телекомунікаційної мережі, інформаційно-телекомунікаційної системи автоматизації діяльності судів, органів та установ системи правосуддя та комплексної системи захисту інформації.

В цілому Концепції не вистачає цілісності, зокрема щодо обґрунтування засад здійснення електронного правосуддя. Немає чіткого визначення ключових понять електронного правосуддя. Завдання та функції ЄСІТС потребують доопрацювання. Залишається актуальним питання захисту від втручання в ЄСІТС сторонніх осіб, що потребує розробку відповідної системи попередження та реагування з боку адміністратора системи.

Концепція побудови ЄСІТС одночасно вживає декілька термінів, таких як «єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система», «електронне правосуддя», «електронний суд», «електронне діловодство», «електронний кабінет». При цьому ані Концепція, ані законодавство не дають чіткого та повного визначення цих термінів. Зі структури, яка описана в Концепції вбачається, що ЄСІТС є загальною системою електронного правосуддя. В свою чергу електронний суд та електронне діловодство є модулями підсистеми ЄСІТС, яка визначена як «єдина підсистема електронного діловодства судів, органів та установ системи правосуддя». В свою чергу електронний кабінет ототожнюється з офіційною електронною адресою [59, с. 162].

В цьому аспекті є доцільним навести європейський стратегічний підхід до розуміння реалізації електронного правосуддя: електронне правосуддя це не просто застосування нової технології, а культивування нових практик, як розробниками нових технологій, так і користувачами такими технологіями, що сприяє та відображає фундаментальні принципи правосуддя та забезпечує високу якість послуг, які надаються судами [245].

Запровадження ЄСІТС має не просто розширити кількість сервісів, а й об’єднати в одну систему суди, Державну судову адміністрацію України, Вищу раду правосуддя, Вищу кваліфікаційну комісію суддів з можливістю автоматизованої взаємодії з іншими державними ресурсами. Спільне використання систем електронного документообігу та паперових носіїв дозволяє систематизувати і поєднувати інформацію, здійснювати необхідний аналіз та швидко готувати статистичні звіти. Тож системи електронного діловодства і документообігу сприяють створенню нової організаційної культури в судових органах, роблячи роботу працівників апарату суду більш ефективною, цікавою і значимою [30].

В концепції побудови ЄСІТС вбачається системний підхід до електронного правосуддя, що має на меті встановлення синергії між різними складовими частинами електронного правосуддя та його користувачами. Відповідно ЄСІТС

покликана зробити органи судової влади сучасним правовим інститутом, який ефективно та доступно використовує інформаційно-телекомунікаційні технології [57, с. 119].

За даними, що надані заступником голови Державної судової адміністрації України Чорнуцьким С. П. на початок 2019 року забезпеченість місцевих та апеляційних судів технічними засобами фіксації складає 4880 одиниць, що становить 83% від штатної чисельності суддів та дає змогу здійснювати звукозапис у всіх наявних залах судового засідання (3117 залів). Із зазначеної кількості ТЗФСП в загальних місцевих та апеляційних судах завдяки вжитим заходам щодо їх доукомплектування функцію відеозапису можуть здійснювати 1 795 пристроїв. Крім того, у судів є 1 345 систем відеоконфернцзв'язку з функцією відеозапису. На заходи інформатизації у межах виділених бюджетних асигнувань на 2019 р. передбачено бюджетні кошти в сумі близько 300 млн. грн. [85].

При цьому на прикладі даних, зазначених в Паспорті бюджетної програми Верховного Суду України щодо заходів з інформатизації вбачається, що, наприклад, на 2020 рік на такі заходи передбачено 48 094,1 тис. грн. [72], при цьому в 2019 році в першій редакції Паспорту бюджетної програми Верховного Суду України взагалі не були передбачені кошти на заходи з інформатизації, вони були внесені згодом та складали 16 158,1 тис. грн. [71]. Аналізуючи такий стан справ тільки на прикладі Верховного Суду України вбачається одна із головних перепон впровадження електронного правосуддя в Україні, а саме недостатність бюджетного забезпечення його розвитку та відповідно можливості застосування всіх переваг новітніх інформаційно-телекомунікаційних технологій.

При цьому як зазначається в досліджені, підготовленому Європейською комісією з питань ефективності правосуддя Ради Європи у 2018 році зазвичай у країнах-членах Ради Європи виділяється в середньому 3% від загального бюджету судів на проведення інформатизації. При цьому лідером став Азербайджан з

показником 12,5, а мінімальний показник було встановлено у Кіпра – 0,1%. В Україні цей показник на момент проведення дослідження складав 4,6% [170, с. 46]

Необхідно зазначити, що З 1-го квітня 2017 року у пілотних судах вже було розпочато дослідну експлуатацію підсистеми «Електронний суд», що передбачала подання процесуальних документів до суду та ознайомлення з матеріалами справи через мережу Інтернет. У відповідності до підпункту 1 пункту 2 Наказу Державної судової адміністрації України від 23.03.2017 року № 367, учасниками дослідження стали сім судів: Київський апеляційний адміністративний суд, Апеляційний суд Одеської області; Київський районний суд міста Одеси; Одеський апеляційний господарський суд; Господарський суд Одеської області; Вінницький апеляційний адміністративний суд; Вінницький окружний адміністративний суд [95].

При цьому, продовжували існувати суттєві недоліки даної системи: так, залишалась необхідність супроводжувати подання документів в електронній формі тими ж самими документами в паперовій формі, в електронному кабінеті не відображаються всі заяви, подані в паперовому вигляді, поінформованість населення щодо функціонування електронного судочинства залишалось достатньо низькою. Як зазначає Юлія Шешуряк «залишався обов'язок подавати документи також у письмовій формі, і це є основною причиною того, що поки учасники судового процесу не поспішають користуватися новими можливостями» [25, с.8].

Наказом Судової адміністрації України від 02 липня 2018 року затверджено графік підключення судів України до модуля автоматизованого розподілу справ та інших підсистем автоматизованої системи документообігу суду [88].

Цей нормативно-правовий акт передбачає, що таке підключення повинно супроводжуватись наступними діями з боку ДП «Інформаційні судові системи», як адміністратора автоматизованої системи документообігу суду: безпосереднє забезпечення в судах підключення в пілотну (тестову) експлуатацію модуля автоматизованого розподілу справ та інших підсистем автоматизованої системи документообігу суду, забезпечити проведення навчання відповідальних

працівників апаратів судів, надання регулярних звітів щодо впровадження автоматизованої системи документообігу суду.

В цьому ж напрямі було прийняте рішення про проведення тестування підсистеми «Електронний суд» у місцевих та апеляційних судах [96] та експлуатації підсистеми "Електронний суд" на підставі відповідного положення [75].

Проте через брак гармонійного функціонального дизайну ЄСІТС та відповідно оптимізацію фінансування такої системи, а також низький рівень обізнаності з даною системою, наразі її впровадження постійно відтерміновується.

Більше того, запровадження електронного правосуддя ототожнюється лише з однією з підсистем ЄСІТС, а саме Єдиною підсистемою електронного діловодства судів, органів та установ системи правосуддя.

Особи, які зареєстрували офіційні електронні адреси в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі, можуть подавати процесуальні документи та вчиняти процесуальні дії в електронній формі виключно за допомогою Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, з використання власного електронного цифрового підпису, прирівняного до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронний цифровий підпис» [84]. Наразі вбачається необхідність нормативно-правового регулювання створення таких офіційних електронних адрес та аналіз інших зручних каналів електронної комунікації з учасниками судового процесу.

При цьому Державна судова адміністрація роз’яснила, що процесуальні документи, отримані місцевими та апеляційними судами через підсистему «Електронний суд» мають автоматично розміщуватись у відповідному реєстрі електронної кореспонденції автоматизованої системи документообігу. При обробці таких суд застосовує загальні правила реєстрації вхідної кореспонденції, визначені відповідними інструкціями з діловодства та використовує комп’ютерні програми «Д-3» чи «ДСС». Причинами відмови в реєстрації документів, що надійшли через Електронний суд можуть бути лише факти отримання пошкоджених файлів

документу, що недоступні для їх перегляду, або ж отримання документів, які через технічний збій адресовані іншим адресатам. Таким чином чітко розрізняється реєстрація позовної заяви та перевірка її на відповідність нормам чинного законодавства. Перша здійснюється відповідальним працівником суду, друга є компетенцією судді (стаття 185 ЦПК України, стаття 174 ГПК України, стаття 171 КАС України) [97].

Окремого аналізу заслуговує питання формування та адміністрування суддівського досьє, яке має наповнюватись найновішими даними статистики суду.

Досліджуючи тему електронного правосуддя ми вкотре можемо дійти висновку, що це не лише форма його здійснення, а кардинально новий підхід до багатьох правових концептів та інститутів: з електронним документом та електронними доказами змінюється підхід до поняття «оригінал документу», з можливістю проведення судових засідань на відстані за допомогою відеоконференцій розширюється право особи взяти участь у судовому процесі, де б вона фізично не знаходилась, реєстрація та зберігання електронних документів значно підвищує рівень їх безпеки та умови їх зберігання. Поняття єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи стає більш системним та змістовно наповненим.

Проте, залишаються невирішеними питання єдиних стандартів електронного документообігу, розробка необхідних шаблонів документів, захисту доступу до таких документів, законодавче урегулювання дії апарату суду в рамках функціонування «Електронного суду» професійної підготовки працівників суду при роботі з такою системою, врегулювання питання подачі електронного доказу та ознайомлення з такими доказами, Окремі аспекти процесу доказування (судові експертизи, показання свідків тощо), видалення документів з системи, фіксація заміни адвоката, забезпечення безпеки програмного забезпечення, доступ до судової справи судовим експертом, створення опису матеріалів справи, функції щодо підтвердження про перегляд повідомлення, яке надійшло від суду тощо.

Поточними питаннями стосовно ЄСІТС є: потреба в багатьох шаблонах процесуальних документів, які можливо подати через електронний кабінет; наповненість Контакт центру фахівцями належного рівня; забезпечення можливості висвітлення інформації про ЄСІТС; технічна оснащеність судів для безперебійної роботи Автоматизованої системи (Інтернет, офісна техніка); потреба в забезпеченні відповідною технікою для сканування великих обсягів інформації для модуля Електронний архів; збільшення потужностей Дата-центру та наявність Резервного Дата-центру; прискорення взаємодії великої кількості державних реєстрів, які будуть доступні для користувачів ЕК та суддів тощо [51].

Яскравим прикладом невідворотності використання інструментів електронного правосуддя стало прийняття заходів щодо запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19 в цілому [87] та в судовій системі України зокрема [91]. У зв'язку з пандемією короновірусу гостро стала потреба забезпечити здійснення правосуддя та при цьому гарантувати безпеку життя та здоров'я людей. Відповідно до плану дій, прийнятого Судовою адміністрацією України відбулось часткове переведення працівників судових органів на роботу в дистанційному режимі та проведення судових засідань в режимі відеоконференцій. При цьому постає питання неврегулюванності високого рівня захисту даних при такому електронному та віддаленому функціонуванню судів.

Окремої уваги заслуговує питання формування якісної статистики та судової аналітики. Так, відповідно до «Концепції галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції та інших установ судової системи» [43], створення електронного судочинства повинно надати можливість автоматизувати інформаційно- аналітичну обробку статистичної звітності за будь-якими критеріями упродовж будь-якого проміжку часу, здійснити формування інформаційно-аналітичних звітів для аналізу матеріального-технічного, кадрового та іншого забезпечення, а також узагальнення оцінки діяльності судів, суддів, інших органів судової влади з метою виявлення проблемних ділянок діяльності судової

системи та підтримки управлінських рішень. реалізація даної концепції дасть змогу вирішити заплановані стратегічні завдання, що сприятиме підвищенню рівня інформатизації судів, ДСА України, інших органів та установ судової системи і забезпечить умови для функціонування Єдиної судової інформаційної системи України та буде відповідати все більш активним та конкретним вимогам громадян з розширення інформації про діяльність судів та установ судової системи.

Проте, практичне та концептуальне втілення даного аналітичного аспекту електронного судочинства потребує більшої деталізації та теоретичного обґрунтування, необхідно визначити алгоритми формування якісної аналітики судових рішень та можливість формувати рішення, використовуючи автоматично створені частини таких рішень. При цьому в зазначену систему також необхідно імплементувати концепцію інтероперабільності, яка виступає однією з фундаментальних особливостей розвитку сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Вона стосується взаємодії різнорідних компонентів (систем).

Під інтероперабельністю будемо розуміти здатність систем і компонентів до взаємодії, заснованого на використанні інформаційно-комунікаційних технологій. Причина того, що в даний час проблема інтероперабельності набуває все більшого значення, лежить, в першу чергу, в тому, що сьогодні практично жодна сфера життя не обходиться без використання ІКТ, а їх розвиток і насичення різнорідними засобами обчислювальної техніки привело до створення гетерогенного середовища , в якій різнорідні компоненти повинні взаємодіяти один з одним, причому рівень гетерогенності постійно збільшується. Основним інструментом вирішення проблеми інтероперабельності або «прозорості» гетерогенного середовища виступає послідовне застосування принципів відкритих систем і методології функціональної стандартизації [33].

Також, інтероперабільність може бути визначена як здатність інформаційних та комунікаційно-технологічних систем та їх бізнес процесів забезпечувати обмін даними, інформації та знання. [180, с.5].

Ключовим моментом виступає гармонійна налагодженість взаємодії між різними учасниками ЄСІТС в процесі функціонування даної системи, безпека збереження та поширення даних, унеможливлення спотворення даних та оригіналів документів в процесі їхнього обміну, визначення, що саме необхідно вважати оригіналом документу тощо.

12 грудня 2017 року Європейська Комісія опублікувала свої пропозиції щодо прийняття Регламенту стосовно реалізації інтероперабельності між інформаційними системами ЄС [206]. Пропозиції Європейської Комісії стосуються більшою частиною створення якісних баз даних та можливостей їхньої взаємодії задля гарантії безпеки та боротьби з тероризмом.

Надзвичайно важливою передумовою реалізації інтероперабельності є подолання фрагментарної архітектури баз даних та складності різних задіяних інформаційних систем [182].

Продуманість та стратегічна орієнтованість системи електронного правосуддя ще на початковій фазі її проектування з передбаченими та чітко визначеними механізмами контролю та оновлення системи в процесі її функціонування є базовим необхідним підходом для її успішної реалізації. Розробка прототипів, їх обговорення між усіма зацікавленими сторонами дозволяє запобігти, або вчасно виправити будь-які неправильні тлумачення процесів та механізми взаємодії в системі електронного судочинства. та початкова фаза проектування та постійна перевірка розвитку. Також ці прототипи надають зацікавленим сторонам і майбутнім користувачам можливість попереднього огляду елементів системи та таким чином виконують не тільки інформативну функцію, а й створюють поле для конструктивних пропозицій щодо вдосконалення системи та її відповідності справжнім потребам сучасного суспільства [54, с. 140].

Автори статті «Фактори ризику в інформаційних системах електронного судочинства», доречно зазначають, що: «впровадження інформаційних систем як інструменту допомоги в структурних змінах організації, змінює саму організацію.

Задля уникнення потрясінь, пов’язаних з використанням нових інформаційних систем, люди повинні брати участь у відповідних тренінгах. Такі тренінги повинні охоплювати два аспекти: загальні навички інформаційно-комунікативних технологій та специфічні навички конкретної інформаційної системи» [183].

Окремою уваги, заслуговує визначення завдань ЄСІТС та ризиків, які можуть супроводжувати її запровадження. Розділ ІІ Концепції побудови ЄСІТС містить достатньо великий відкритий перелік завдань ЄСІТС. При цьому немає чіткого розмежування між завданнями та функціями ЄСІТС. В свою чергу Розділ VI Концепції зосереджений на основних ризиках при впровадженні ЄСІТС, а саме: недотримання визначених термінів, неповна реалізація функцій, проблема з фінансуванням, низька довіра користувачів, невідповідність технічної бази. До зазначених ризиків можна також зазначити такі, як використання даних системи не за призначенням, недоступність до використання системою певних категорій громадян через відсутність в них належних технічних можливостей та навичками користуватися ними, нівелювання в процесі автоматизації прав та свобод громадян тощо. Такі ризики можуть бути мінімізовані використовуючи на державному рівні парадигми про те, що електронне правосуддя має своїм основним завданням забезпечити доступ максимально кожного громадянина до правосуддя. В перспективі це також значна економія коштів не тільки громадян, але і державного бюджету. При цьому швидкість та автоматизація судової системи не повинна впливати на якість правосуддя або недотримання основних його принципів, таких як рівність усіх учасників судового процесу перед законом та судом, гласність і відкритість судового процесу, розумність строків розгляду справи судом тощо. Також доцільним є розглянути більш детально функціональний та технічний дизайн ЄСІСТ та можливість підключення до даної системи через API різних мобільних застосунків та програмного забезпечення для швидкого, безпечного та зручного обміну даними між користувачами та органами судової влади.

В рамках стратегічного підходу щодо застосування інформаційно-телекомунікаційних технологій в правосудді також вбачається необхідним додати до згаданої Концепції ЄСІТС такі принципи розробки та функціонування ЄСІТС як:

1) Принцип пріоритетності: розвиток ЄСІТС має відбуватись на підставі чітко визначених пріоритетів, які є важливими та актуальними для громадян, підприємств і судової влади.

2) Принцип безперервності та послідовності впровадження ЄСІТС.

3) Принцип еволюційності ЄСІТС, що полягає у швидкій адаптації ЄСІТС під актуальні потреби суспільства та запровадження релевантних інформаційно-телекомунікаційних технологій в систему правосуддя України.

69 % опитаних респондентів вважають, що визначення поняття та принципів електронного правосуддя вбачається обов'язковою передумовою подальшого ефективного впровадження ЄСІТС в Україні.

Правове регулювання у сфері застосування інформаційно-телекомунікаційних технологій в судовій системі потребує теоретичного обґрунтування понять та термінів, що використовуються в даному контексті. Відсутність визначення ЄСІТС та положення про ЄСІТС створює ризики правової невизначеності та невідповідного використання елементів даної системи. Одним із ключових моментів є визначення поняття «електронне правосуддя» як процесу інтеграції інформаційно-телекомунікаційних технологій в систему судочинства та здійснення правосуддя на підставі зазначених технологій. А забезпечення судів необхідною матеріально-технічною базою та проведення навчання з ефективного впровадження таких технологій має стати одним із пріоритетів подальшої стратегії цифровізації України.

Вбачається гостра потреба проведення інформативно-комунікаційної кампанії населення з наданням інтуїтивно зрозумілих інструкцій щодо використання відповідних технологій в судовій системі (92 % опитаних погодились

з таким твердженням). Така кампанія повинна розв’язати проблему низької довіри користувачів до електронного правосуддя.

Необхідно також зазначити, що прогалиною в концепції ЄСІТС є відсутність положень щодо можливості формування якісної та обґрунтованої статистики судових рішень. Така ситуація фактично позбавляє судову систему потужного інструменту «розумної» статистики, яка здатна забезпечити єдність і послідовність судової практики.

Інформаційно-телекомунікаційні технології, які застосовуються в судовій системі мають відповідати реальному контексту та потребам суспільства. Тому пропонується ще на стадії обговорення різних прототипів таких технологій оцінювати їхню безпосередню користь для здійснення якісного та ефективного правосуддя. Більше того повинен бути зрозумілим алгоритм, на підставі якого діють чи мають діяти такі технології для оцінки ризиків, які можуть виникати при їхньому використанні. Оскільки така оцінка вимагає технічну експертизу, вбачається доцільним формування експертних фокусних груп, які зможуть проводити відповідну оцінку та надавати експертні висновки щодо подальшого використання таких технологій.

Принцип професійного контролю з боку людини щодо використання будь-яких інформаційно-телекомунікаційних технологій в судовій системі має бути закріплений на законодавчому рівні з визначенням органу, що відповідатиме за здійснення такого контролю та аудиту.

ЄСІТС в більш широкому розумінні визначає та розкриває гарантії здійснення правосуддя в цілому. Насамперед іде мова про встановлення достатнього рівня єдності та послідовності судової практики; вихід на рівень використання можливостей сучасних інформаційних систем в процесі здійснення правосуддя в Україні; забезпечення публічності правосуддя та забезпечення довіри до судової системи України; реалізація комплексного підходу та збалансованість в судовій системі України; здійснення комплексного правового аналізу динаміки

здійснення правосуддя з конкретних правових питань; прискорення обігу інформації, підвищення її якості та гарантія її безпеки та непорушності тощо.

Висновки до розділу 1

1. Застосування терміну «електронне правосуддя» відповідає міжнародній вживаній термінології та нормативно-правовому регулюванню, що дозволяє уникнути прогалин та розбіжностей в діючому законодавстві при подальшій імплементації інформаційно-телекомунікаційних технологій в судах України.

2. Електронне правосуддя можна визначити як сукупність інформаційно-телекомунікаційних технологій та процесу інтеграції інформаційно-телекомунікаційних технологій в систему судочинства з метою ефективної організації діяльності органів судової влади та винесення справедливих судових рішень.

3. Завдання електронного правосуддя є основними способами його реалізації уповноваженими чинним законодавством суб'єктами з метою підвищення ефективності правосуддя та доступу до нього. Вони можуть бути різних рівнів, як загальні (спрямовані на досягнення мети правосуддя), так і спеціальні (забезпечують вирішення вузьких питань, що виникають під час реалізації електронного правосуддя і спрямовані на покращення судового адміністрування).

Загальними завданнями електронного правосуддя є забезпечення ефективності правосуддя та забезпечення доступу до правосуддя.

Спеціальні завдання, які реалізовує електронне правосуддя, полягають у забезпечення комунікації між суддями та іншими учасниками провадження та оптимізації діяльності працівників апарату суду.

4. Функції електронного правосуддя – це напрями впливу електронного правосуддя на суспільні відносини шляхом реалізації взаємозв'язків між

електронним правосуддям як правовим явищем та усіма суб’єктами, які у нього залучаються.

Електронне правосуддя виконує такі функції: а) інформаційна (електронне правосуддя є засобом інформування суб’єктів); б) прогностична (електронне правосуддя є засобом забезпечення передбачуваності та стандартизації судових рішень); в) комунікативна (електронне правосуддя є засобом передачі інформації); г) системоутворююча (електронне правосуддя є елементом системи правосуддя та має кореспондуючий вплив із системою правосуддя); д) організаційно-правова (електронне правосуддя є елементом практичної реалізації правових норм та забезпечує їх впровадження).

5. Умовами, що забезпечили виникнення електронного правосуддя є:

а) широке використання інформаційно-телекомунікаційних технологій у всіх сферах державницької діяльності та, в подальшому, у судочинстві;

б) застосування штучного інтелекту в правосудді як сукупності інформаційно-телекомунікаційних технологій та процесів, методів, засобів, що можуть мати різний рівень автономності з метою аналізу великої кількості даних, симуляції процесів людського інтелекту в процесі здійснення правосуддя;

в) норми права на яких воно засноване;

г) правосуддя як формуюча та основоположна умовою для виникнення електронного правосуддя.

6. Правове регулювання у сфері застосування інформаційно-телекомунікаційних технологій в судовій системі потребує теоретичного обґрунтування понять та термінів, що використовуються в даному контексті. Відсутність визначення ЄСІТС та положення про ЄСІТС створює ризики правової невизначеності та невідповідного використання елементів даної системи. Одним із ключових моментів є визначення поняття «електронне правосуддя» як процесу інтеграції інформаційно-телекомунікаційних технологій в систему судочинства та здійснення правосуддя на підставі зазначених технологій, а визначення поняття та

принципів електронного правосуддя вбачається обов'язковою передумовою подальшого ефективного впровадження ЄСІТС в Україні.

7. Є гострою потреба у проведенні інформативно-комунікаційної кампанії населення з наданням інтуїтивно зрозумілих інструкцій щодо використання відповідних технологій в судовій системі. Така кампанія повинна розв'язати проблему низької довіри користувачів до електронного правосуддя.

8. Інформаційно-телекомунікаційні технології, які застосовуються в судовій системі мають відповідати реальному контексту та потребам суспільства. Тому пропонується ще на стадії обговорення різних прототипів таких технологій оцінювати їхню безпосередню користь для здійснення якісного та ефективного правосуддя. Більше того повинен бути зрозумілим алгоритм, на підставі якого діють чи мають діяти такі технології для оцінки ризиків, які можуть виникати при їхньому використанні. Оскільки така оцінка вимагає технічну експертизу, вбачається доцільним формування експертних фокусних груп, які зможуть проводити відповідну оцінку та надавати експертні висновки щодо подальшого використання таких технологій.

РОЗДІЛ 2
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ ЧЕРЕЗ ЕЛЕКТРОННЕ ПРАВОСУДДЯ

2.1. Роль інформаційно-телекомунікаційних технологій в реалізації доступу до правосуддя

Питання використання інформаційно-телекомунікаційних технологій в суді, зокрема в тому, що стосується доступу до правосуддя є надзвичайно актуальним питанням. При цьому, деякі країни-члени ЄС, США, Китай, Канада вже активно впроваджують інформаційно-телекомунікаційні технології в своїх судових системах. Загальна тенденція не викликає сумнівів – країни прагнуть забезпечити повноцінний доступ до правосуддя та ефективне адміністрування правосуддя за допомогою новітніх технологій.

Доступ до правосуддя є одним з фундаментальних прав людини, яке вперше було закріплено на міжнародному рівні в статті 8 Загальної декларації прав людини як право на ефективне поновлення людини у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом [29].

Наразі важливість забезпечення доступу до правосуддя зазначається в багатьох міжнародних та національних нормативно-правових актах. Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод передбачає можливість безперешкодного звернення до суду за захистом своїх прав [27, ст.6]. Конституція України закріплює в ч. 3 ст. 8 гарантію «звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України» та ч. 1 ст. 55 Конституції України, визначає, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом [42].

Згідно Кучинської О.П. та Щиголя О.В., доступ до правосуддя є складною та багатоаспектною юридичною категорією, яка може розглядатися одночасно в кількох значеннях: як принцип кримінального провадження, право учасників кримінального провадження, особлива юридична конструкція (sui generis), кримінально-процесуальна гарантія, певний процесуальний режим тощо [48, с. 27].

Процесуальні кодекси України також передбачають право на звернення до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів кожної особи. Відповідні положення можна знайти в ст.4 ЦПК України [116], ст. 5 КАС України [38], ст. 7 КПК України [46]

Водночас, згідно Овчаренко О. М., відповідно до співвідношення нормативного закріплення цього принципу та практики його реалізації доступність правосуддя може бути формальною і реальною. Формальна має місце, якщо право громадян на звернення до суду закріплено на законодавчому рівні, але виникають перешкоди для цього: правові (обмеження юрисдикції суду) і фактичні (коли внаслідок недосконалої організації роботи судів звернення громадян розглядаються повільно або створюються різні перепони бюрократичного характеру) [68, с. 69].

Забезпечення доступу до правосуддя є одним із засобів боротьби з бідністю, запобігання та вирішення конфліктів. Таким чином поняття доступу до правосуддя є не тільки юридичним, а й соціальним. Кожна людина має право на доступ до правосуддя, адже це є її природним правом. При цьому, попри таку важливість даного права, немає єдиного визначення поняття доступу до правосуддя. Для багатьох воно є доволі абстрактним або розуміється по різному. Проте неможливо забезпечити реалізацію права, зміст якого немає чіткого визначення.

В процесі дослідження поняття доступу до правосуддя вважаємо доцільним навести думку Катріни Фанесток, яка виокремлює чотири елементи для реалізації доступу до правосуддя:

1) обізнаність про свої права та способи їхнього захисту: всі і кожен індивід у суспільстві (громадянин чи ні) повинні знати свої юридичні права і

розуміти, що вони мають абсолютне право використовувати судову владу для захисту своїх прав;

2) довіра до органів судової влади: індивід повинен вірити, що участь в судовому процесі забезпечить захист прав і заходи проти несправедливості;

3) зрозумілість та прозорість судового процесу: суди й судові процеси мусять бути «доброзичливі до споживачів». Це означає, що кожен аспект судового звернення повинен бути простим і допомагати участі в ньому;

4) відсутність дискримінації: правова система надає кожній стороні – незалежно від рівня доходів, етнічної приналежності чи статі – справедливі слухання перед незалежним і нейтральним суддею, котрий забезпечує правову процедуру у відкритому і гласному судовому процесі, і що кожна людина, яка потребує послуг адвоката, отримує компетентні юридичні послуги [119].

Вважаємо, що зазначені елементи, а саме: обізнаність, довіра, зрозумілість та відсутність дискримінації є фундаментом реалізації права доступу до правосуддя, в тому числі у випадку застосування інформаційно-телекомунікаційних технологій. Однак до зазначених елементів необхідно додати елемент еволюційності, який передбачає, що реалізація доступу до правосуддя повинна гармонійно та завчасно адаптуватись та розвиватись відповідно до потреб суспільства та технологічного прогресу.

При цьому, професор юридичного факультету Університету Вікторії та директор центру доступу до правосуддя Канади Джері Макхейл зазначає, що є два основних підходи до розуміння поняття доступу до правосуддя: перший фокусується на наявності ресурсів, що допомагають вирішувати судові спори; другий наголошує на тому, що поняття доступу до правосуддя є набагато ширшим і передбачає не тільки можливість звернення до суду, а й участь громадян в процесі прийняття нормативно-правових актів та юридичних процедур [201].

Отже, з одного боку доступ до правосуддя означає право особи звертатись до органів судової системи (з точки зору матеріального та процесуального права) за

об’єктивним захистом свого порушеного права. В цьому випадку мова іде не лише про швидкість та зрозумілість процедур для всіх учасників процесу, а й можливість звернутись до суду з позовною заявою, отримати об’єктивне та справедливе рішення щодо спору, який виник між сторонами судової справи та мати змогу швидко виконати таке рішення.

Доступ до правосуддя включає в себе такі права: право на ефективний правовий захист в суді; право на справедливе та публічне слухання в межах розумних строків незалежним і неупередженим суддею, раніше визначеним у відповідності до закону; право бути поінформованим, захищеним і представленим; і право на правову допомогу для тих, кому не вистачає ресурсів настільки, наскільки така допомога необхідна для забезпечення ефективного доступу до правосуддя [129].

З іншого боку, доступ до правосуддя включає також в себе право активної участі громадян ще на стадії розроблення та прийняття правил, відповідно до яких здійснюється правосуддя. На нашу думку такий підхід найбільше відображає потреби сучасного суспільства та всебічно розкриває поняття доступу до правосуддя [61, с. 85].

Отже, правосуддя має бути прозорим з можливістю доступу до інформації щодо діяльності судової системи для об’єктивної оцінки рівня реалізації доступу до правосуддя. Необхідно зауважити, що фактично доступ до правосуддя не завжди реалізовується повною мірою.

Необхідність у забезпеченні прозорості судової діяльності диктується двома основними тенденціями. Перша полягає в тому, що на судову владу все більше покладаються аналогічні правотворенню функції щодо формування застосованого права при розгляді конкретних справ, що є адекватним результатом процесу розвитку та ускладнення правових відносин, інтернаціоналізації права, вимог забезпечення прав людини. Важливе значення судової влади вимагає, відповідно, більшого соціального контролю за її реалізацією, який може бути забезпечений

лише за умови прозорості судової діяльності. Друга тенденція пов’язана із загальносвітовою тенденцією боротьби з корупцією [121, с. 178].

Існують наступні чинники, які негативно впливають на систему правосуддя:

1) довгі строки розгляду судових справ та фактичні затримки; непомірні судові витрати; відсутність доступної та професійної правової допомоги; зловживання владою та повноваженнями, що призводить до незаконних обшуків, арештів, затримань та ув’язнення; недотримання діючого законодавства;

2) жорсткі обмеження в існуючих засобах правового захисту, передбачені або законом, або практикою;

3) гендерна упередженість та інші бар’єри в законодавстві та правових системах: неефективність існуючих законів, що не захищають жінок, дітей, інвалідів, бідних тощо;

4) відсутність де-факто захисту, особливо для жінок, дітей та чоловіків у в’язницях або центрах затримання;

5) низький рівень поінформованості громадян щодо їхніх процесуальних прав та обов’язків, доступних їм інструментів та технологій в правосудді

6) обмежена участь громадськості у програмах реформ;

7) надмірне число нормативно-правових актів;

8) формалістичні та дорогі юридичні процеси [130, с. 4].

Відповідно до Рекомендації ЄС Rec (2001) «Щодо надання громадянам судових та інших юридичних послуг з використанням новітніх технологій» чітко визначена необхідність забезпечення можливості: 1) відкриття провадження за допомогою електронних засобів; 2) здійснення подальших процесуальних дій у рамках провадження в середовищі електронного документообігу; 3) отримання відомостей про хід справи шляхом одержання доступу до судової інформаційної системи; 4) одержання інформації про результати провадження в електронній формі [125].

Враховуючи вищевикладене доцільно підкреслити особливу роль, яку покликане відігравати використання інформаційно-телекомунікаційних технологій в забезпеченні доступу до правосуддя, прискорення судових процесів, покращення професійної підготовки фахівців у сфері права, та в цілому адмініструванні судової системи. Як наголошує Парламентська асамблея ЄС «доступ до правосуддя є наріжним камінням будь-якої демократичної держави, що ґрунтується на верховенстві права, і є передумовою ефективного здійснення громадянами своїх прав» [129].

Електронне правосуддя відображає кардинально новий підхід до багатьох правових концептів та інститутів: з електронним документом та електронними доказами змінюється підхід до поняття «оригінал документу», за допомогою застосування відео конференції розширюється право особи взяти участь в судовому процесі, електронна реєстрація документів в суді забезпечує більшу безпеку збереження та достовірності таких документів тощо [53, с. 32].

Проте, ресурси судової системи можуть бути досить обмеженими для повноцінного забезпечення доступу до правосуддя всіх верств населення. У зв’язку з цим виникає гостра потреба знайти ефективні засоби для гармонійної та стратегічно продуманої імплементації інформаційно-телекомунікаційних технологій в правосудді.

В цьому аспекті можна виокремити такі завдання, що постають перед Україною щодо гарантії доступу до правосуддя та імплементації інформаційно-телекомунікаційних технологій в правосудді:

1) запровадження інформаційно-телекомунікаційних технологій, які необхідні для зручного та швидкого доступу громадян до правосуддя;

2) проведення інформаційної кампанії щодо всіх можливостей використання інформаційно-телекомунікаційних технологій в правосудді та стимулювання їхнього активного використання;

3) розробка інтуїтивно зрозумілих у використанні інформаційно-телекомунікаційних технологій;

4) забезпечення права сторін на оскарження судового рішення, незалежно від використання інформаційно-телекомунікаційних технологій;

5) розроблення етичних, правових та технічних стандартів, щодо застосування інформаційно-телекомунікаційних технологій в правосудді з відповідною системою сертифікації або акредитації;

6) моніторинг, контроль та постійний перегляд доцільності використання тих чи інших інформаційно-телекомунікаційних технологій в процесі реалізації доступу до правосуддя.

При проведенні опитування, нами було запропоновано обрати один із варіантів, які з цих гарантій респонденти вважають найважливішим. Результат визначив схожий розподіл відсотків. Зокрема: 1) – 22 %; 2) – 14 %; 3) – 12 %; 4) – 24 %; 5) – 20 %; 6) – 8 %. Вказане, підтверджує те, що вся сукупність гарантій є рівно необхідною.

Таким чином, «технологія є інструментом, який, якщо він правильно використаний, може посилити і підтримати демократичні процеси. Електронне правосуддя – це можливість, що сприяє посиленню участі громадян, покращенню функціонування та якості європейських судових систем. Мова йде про надання доступу до більшої кількості інформації, тісно пов’язаної з концепціями прозорості та підзвітності, а також ефективного управління» [150, с. 3-4].

При цьому інформаційно-телекомунікаційні технології в свою чергу також мають бути доступними для своїх користувачів, що передбачає достатній рівень поінформованості в суспільстві щодо можливостей, пов’язаних з такими технологіями, чітке викладення інструкції щодо їхнього використання на офіційних сайтах судів. Платформа електронного правосуддя повинна бути гармонійною та цілісною за технологічним, організаційним та інституційним вимірами. Отже, суть дослідження інформаційно-телекомунікаційних технологій полягає в пошуку

балансу між спрощеними процедурними аспектами, розумінням використання інформаційно-телекомунікаційних технологій, функціональністю електронної системи та здатністю адаптуватися під нові виклики суспільства та максимально втілювати ідею верховенства права.

Перевагами імплементації інформаційно-телекомунікаційних технологій в контексті доступу до правосуддя є забезпечення належного рівня інформування громадян щодо їхніх прав та способів захисту порушених прав, спрощення та прискорення процедур, впровадження прозорості у здійсненні правосуддя через створення електронного кабінету, викладення різноманітних інформаційних матеріалів на сайтах судів, можливість зосередити людські ресурси професіоналів-юристів на питаннях, які дійсно потребуватимуть їхніх знань та експертизи, розвиток медіації та досудового врегулювання спорів Також, новітні технології відіграють важливу роль у якісному зборі статистичної інформації та вимірюванні прогресу та результатів розгляду судових справ [165].

В цьому контексті застосування адвокатом у своїй професійній діяльності прогресивних та оперативних засобів вирішення кримінальних конфліктів, в тому числі медіації, підвищить ефективність здійснення адвокатом захисту та представництва свого клієнта у кримінальному провадженні [10, с. 14], а використання інформаційно-телекомунікаційних технологій при цьому здатне значною мірою спростити та підвищити ефективність проведення медіації.

Інформатизація судового процесу також забезпечує та спрощує доступ до правосуддя для осіб з обмеженими можливостями. Так, стаття 1 Конвенції ООН «Про права осіб з інвалідністю» визначає , що до «осіб з інвалідністю належать особи зі стійкими фізичними, психічними, інтелектуальними або сенсорними порушеннями, які при взаємодії з різними бар’єрами можуть заважати їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими». При цьому, Держави підписанти Конвенції «зобов’язуються забезпечувати й заохочувати повну реалізацію всіх прав людини й основоположних свобод всіма особами з

інвалідністю без будь-якої дискримінації за ознакою інвалідності», зокрема це стосується доступу до правосуддя.

Враховуючи те, що доступність є одним із ключових принципів Конвенції, важливим питанням є гарантія доступу до правосуддя для всіх громадян. Адже доступність також включає в себе «забезпечення особам з інвалідністю доступу нарівні з іншими, зокрема до фізичного оточення, до транспорту, до інформації та зв'язку, включаючи до інформаційно-комунікаційних технологій і систем, а також до інших об'єктів і послуг, відкритих або таких, що надаються населенню, як у міських, так і в сільських районах». Більше того, даний принцип доступності прямо передбачає «заохочення доступу осіб з інвалідністю до нових інформаційно-комунікаційних технологій і систем, зокрема Інтернету» [39].

Така доступність для осіб з інвалідністю може бути забезпечена через використання різноманітних програм та технологій, що полегшують складання та подання документів до суду [176], надають можливість участі в судовому процесі дистанційно тощо.

Більше того, правосуддя також повинно бути доступним для абсолютно всіх верств населення. «Не маючи доступу до правосуддя, найбідніші не в змозі захистити свої права або повідомити про злочини, зловживання або порушення, які порушують їхні права…» [189].

При цьому дослідники звертають увагу на той факт, що людям з низьким рівнем освіти може бракувати навичок для ефективного дослідження та судження про якість консультацій, знайдених в Інтернеті. Взагалі, особи можуть бути маргіналізовані в системі електронного правосуддя виходячи з наступного: ситуаційних причин (наприклад, через статус мігрантів або ненадійну та тимчасову роботу,) або системних причин (проживання в місцевості, де немає доступу до онлайн сервісів, інвалідність, люди похилого віку,) або через особисті обставини (низький рівень освіти, залежність, безробітні тощо) або з циклічних причин (наприклад, люди, які тимчасово позбавлені волі або люди з проблемами

психічного здоров'я). Бездомні люди часто опиняються на перехресті одного або декількох з цих способів маргіналізації (ситуаційний, системний, особистий або циклічний) [147].

Також, згідно Ібадова Е. Т. та Міхайліної Т. В., великою проблемою залишається питання доступу до правосуддя для осіб, які проживають на окупованих територіях. Поряд із відсутністю легітимних і ефективних систем правосуддя на зазначених територіях, перед населенням, що проживає у Донецькій та Луганській областях, постають значні труднощі, пов'язані з доступом до судів, розташованих на підконтрольних уряду України, зокрема у зв'язку з втратою, знищення і конфіскацією матеріалів справ до та під час процесу переміщення або зміни територіальної підсудності зазначеного органу, у тому числі й у зв'язку з навмисним знищенням матеріалів справ членами незаконних збройних формувань «ДНР» і «ЛНР». Втрата матеріалів справ призвела до призупинення або повного припинення розгляду значної кількості справ. Навіть у випадках ухвалених остаточних судових рішень їх виконання часто є неможливим, оскільки відповідне майно або особи, яких стосуються такі рішення, знаходяться на зазначених територіях. При цьому це також призводить до довільного позбавлення свободи людей через неможливість подання апеляційних скарг, і як наслідок, продовження строків тримання їх під вартою [32, с. 33]. Відповідно, інформаційно-телекомунікаційні технології у судочинстві здатні забезпечити доступ до правосуддя більш широкому колу осіб. Водночас таке забезпечення не повинно замінити доступ до правосуддя у будь-яких категоріях справ, а має розширювати коло осіб та видів проваджень у яких можуть бути застосовані такі технології.

Доцільно зазначити, що будь-які новітні технології не виключають реальну необхідність постійного вдосконалення законодавства та спрощення з метою реалізації ефективного доступу до правосуддя кожної особи та гарантії захисту її прав [239]. Таким чином нормотворчість та електронне правосуддя тісно пов'язані між собою та мають взаємний ефект один на одного: зрозуміла та виважена норма

закону дозволяє її ефективне втілення та використання в електронному правосудді, в свою чергу електронне правосуддя, як нами буде досліджено далі в роботі, також безпосередньо здатне створювати право.

Потенціал інформаційно-телекомунікаційних технологій в забезпечені доступу до правосуддя надзвичайно важливий, що активно обговорюється не тільки в ЄС, а й в різних юрисдикціях світу. Очевидно, що такі технології відіграють важливу роль в таких процесах, як надання інформації або правової допомоги, що може обмежуватись рівнем вміння користуватись технологіями користувачами різними системами та базою даних, якими наповнена відповідна система. Це в свою чергу змушує переглянути підхід до людського ресурсу в судовій системі. Кожна юрисдикція досліджує різні можливості використання штучного інтелекту з метою забезпечення доступу до правосуддя. На сьогодні є реальна потреба для проведення міжнародних публічних дискусій та обміну досвідом застосування штучного інтелекту в системі правосуддя [230].

Отже, інформаційно-телекомунікаційні технології в правосудді не просто створюють різноманітні інструменти для полегшення процедур, фактично вони докорінно змінюють спосіб здійснення такого правосуддя, реалізуючи новий підхід до нормотворчості та правозастосування.

При цьому, запровадження інформаційно-телекомунікаційних технологій в судах не повинно спотворювати «гуманне та символічне обличчя правосуддя». [185].

Реалізація правосуддя безпосередньо пов’язане з людиною та її правами і тому застосування штучного інтелекту в правосудді не повинно призводити до виключно технічної функції прискорення строків та оптимізації процесів. Сама суть правосуддя повинна залишатись незмінною. Судді також мають бути активними учасниками впровадження інформаційно-телекомунікаційних технологій в судову систему. В першу чергу зазначається, що судді повинні безпосередньо «вживати заходи для забезпечення доступу до швидкого, ефективного і доступного

судочинства». Судові документи та судові рішення повинні бути розроблені в доступній, простій і зрозумілій мові. Передбачається, що судді приймають та публічно оголошують обґрунтовані рішення в розумні строки [199].

По друге, на суддів покладається обов'язок «визначити переваги та недоліки інформаційних технологій, а також ризики щодо здійснення правосуддя при застосуванні таких технологій» [185]. Таким чином навіть при застосуванні штучного інтелекту вбачається необхідність збереження повної відповідальності суддів за здійснення ними правосуддя.

Європейська Комісія постійно виділяє кошти на запровадження різноманітних електронних сервісів та платформ. Певні з них містять корисну інформацію для професіоналів у галузі права, громадян та представників бізнесу. Яскравим прикладом є Європейський портал електронного правосуддя (European e-Justice portal). У першій багаторічній Європейській стратегії електронного правосуддя (2008) Комісія наголосила на необхідності створення синергії ініціатив на європейському та національному рівнях та зауважила, що Європейський портал електронного правосуддя є початковою реакцією на необхідність покращення доступу до правосуддя, співпраці між органами юстиції та забезпеченні ефективності самої системи правосуддя [157]. Цей портал працює з 2010 року та одночасно належить Європейській комісії та кожній державі-члену ЄС. Портал є надзвичайно цікавим інструментом з точки зору електронного правосуддя, оскільки містить велику кількість корисної інформації, рекомендацій, онлайн-форм та довідок щодо законодавства ЄС та можливостей отримання правової допомоги в ЄС.

На сьогодні на порталі доступні наступні розділи: законодавство, судові прецеденти, інформація щодо судоустрою ЄС, дані щодо судової мережі з комерційних та цивільних питань, інформація щодо доступу до правосуддя, правової допомоги, медіації, спадкового права, прав постраждалих в кримінальному провадженні, прав обвинуваченого в кримінальному проваджені,

різноманітних правових інструментів та конструкцій для судів та спеціалістів права, реєстри, термінологічний словник тощо [236].

Важливо наголосити на тому, що при вдосконаленні та подальшому розвитку порталу електронного правосуддя на постійній основі застосовується стратегічний підхід. Так на певний період часу приймається стратегія подальшого розвитку Порталу електронного правосуддя у відповідності до цілей Порталу [232], а саме:

1) забезпечення доступу до інформації: про права громадян, законодавство ЄС, про процедури, які допомагають громадянам користуватися різними правовими інструментами, що знаходяться в їх розпорядженні, органи виконавчої та судової влади, які є компетентними для розгляду конкретних питань громадян та юридичних осіб, сприяють допомагає громадянам ідентифікувати компетентні органи та відповідні національні закони в рамках судових або позасудових процедур, публічно доступної інформації, що міститься в національних реєстрах тощо;

2) забезпечення електронної комунікації в правосудді: продовжується дематеріалізація судових та позасудових процедур з метою більш легкого і швидкого доступу до судів і полегшення використання позасудових проваджень, використовуючи безпечні електронні засоби комунікації, зокрема, e-CODEX, у транскордонних ситуаціях.

3) інтероперабельність: Кожна держава-член ЄС повинна забезпечити технічну реалізацію та управління національними системами електронного правосуддя, необхідними для полегшення взаємозв’язку та оперативної сумісності між системами держав-членів. Повинна бути забезпечена сумісність між різними технічними, організаційними, правовими та семантичними аспектами, обраними для застосування в судових системах.

Відповідно до зазначених вище цілей визначені такі принципи функціонування та розвитку порталу електронного правосуддя: принцип пріоритетності (дії, щодо розвитку порталу мають бути розроблені на підставі

пріоритетів, які є важливими та актуальними для громадян, підприємств і судової влади. Також такі дії мають враховувати необхідність послідовного розвитку та враховувати такі технологічні розробки, які є достатньо розробленими. При цьому повинні повинен бути збережений баланс між якістю та ціною. Взагалі портал передбачає активну участь держав-членів ЄС та різних інституцій ЄС); принцип безперервності та послідовності (подальша розробка Порталу передбачає послідовне втілення дій, що вже були передбачені попередніми планами дій щодо розвитку Порталу та новими, які встановлюються поточним планом дій. При цьому пріоритет належить тим проектам та діям, що вже дали позитивний результат щодо розвитку Порталу); принцип еволюційності (план дій розвитку Порталу повинен бути гнучким та адаптаційним щодо майбутніх юридичних та технічних вдосконалень та розробок. Так, наприклад, певні технології мають бути використані при подальшій розробці Порталу. На сьогодні ми говоримо про використання штучного інтелекту, технології blockchain, електронного перекладу тощо. При цьому оцінюється потенційний позитивний ефект від застосування таких технологій для підвищення ефективності Порталу та довіри щодо його використання); співпраця між фахівцями (при розробці Порталу мають враховуватися доцільні пропозиції різноманітних фахівців та спеціалістів, якщо вони відповідають положенням, встановленим стратегічним планом розвитку Порталу).

Таким чином, законодавець ЄС декларує стратегічний підхід щодо розвитку порталу електронного правосуддя, який базується на зважені ризиків та потреб, пов’язаних з імплементацією новітніх технологій, забезпечення прав громадян, активній співпраці між різними учасниками процесу, раціоналізації залучених ресурсів тощо.

Цікавим є прагнення законодавця поєднати централізацію корисної інформації щодо законодавства ЄС та його практичного застосування на єдиному

порталі та при цьому децентралізацію щодо розробки Порталу та відповідної участі держав-членів ЄС та різних інституцій ЄС.

Поточний стратегічний план дій щодо розвитку Порталу електронного правосуддя містить в собі конкретні цілі, дії та відповідальних за втілення таких цілей та дій. Зокрема, передбачається налагодити інтероперабельність між різними реєстрами, судовим базами даних, покращити доступ до різноманітних нормативно-правових актів та судових рішень ЄС, забезпечити доступний пошук спеціалістів права для вирішення певного правового питання тощо. При цьому штучний інтелект визнається к один з найвагоміших видів інформаційно-телекомунікаційних технологій. Залишається для вирішення питання визначити чітку роль штучного інтелекту в розвитку правосуддя та розробити інструменти штучного інтелекту з метою аналізу судових рішень. Відповідальними за даний проект наразі є Франція та Європейська комісія [131].

Взагалі Європейська Комісія також активно заохочує використання при здійсненні правосуддя відеоконференцій, електронну передачу документів, створення різноманітних баз даних та інтеграцію з різноманітними реєстрами з метою забезпечення доступу до правосуддя.

Доступ до правосуддя є багатогранним поняттям, яке містить в собі право кожної особи звернутись до суду за захистом своїх порушених прав, можливість інформаційного доступу до різноманітних ресурсів, які зрозуміло та чітко формулюють процедури та правила звернення до органів судової влади, ведення самого процесу та виконання судового рішення, надання якісної правової допомоги, отримання якісних статистичних судових даних.

Вважаємо релевантним запропонувати в Україні наступне визначення доступу до правосуддя в контексті застосування інформаційно-телекомунікаційних технологій: доступ до електронного правосуддя є правом людини, яке полягає в гарантованій Державою можливості кожної особи бути долученою через різні демократичні інструменти (публічні обговорення, експертні групи, надання

експертних висновків, створення онлайн платформ для дискусій тощо) до розроблення процедур та правил реалізації електронного правосуддя, звернутись до суду за захистом своїх прав, отримати ефективний та справедливий захист в суді та отримати виконання рішення суду в розумні строки із використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій, які є доступними, зрозумілими та ефективними.

2.2. Ефективність здійснення електронного правосуддя

Запровадження інформаційно-телекомунікаційних технологій в судовій системі покликане задовольнити потребу учасників судового процесу в здійсненні якісного та ефективного правосуддя. Вбачається, що якісне та ефективне здійснення правосуддя не обмежується отриманням певних кількісних показників, а повинно також включати в себе поняття доступності (фізичний доступ, а також доступ до відповідної інформацію, прозорість і простоту здійснення різноманітних процесуальних формальностей) та постійне вдосконалення роботи судової системи (включаючи, зокрема, слухання громадян та швидкість, з якою вони обслуговуються) [164, с. 789-806].

Доречно зазначити, що ефективність судової системи є оціночною категорією, яка характеризує властивість такого державно-правового явища, як судова система та за її допомогою визначається рівень функціональності судової системи в динаміці. Також ефективність судової системи розкриваю таку свою властивість як спроможність здійснити реальний благотворний вплив на певні правовідносини, внаслідок чого розв’язується соціальний конфлікт і досягається соціальна справедливість [65, с. 174-175]. При цьому технологічний прогрес не є виключною передумовою ефективності судового процесу [243].

Згідно Кравчик М. Б., оцінювання ефективності роботи суду має бути спрямовано на вдосконалення роботи суду, зокрема підвищення продуктивності, ефективності та якості судових процедур, а не оцінці роботи окремих суддів [45, с. 187].

Петрухін І. Л. пропонував визначати коефіцієнт ефективності правосуддя у кримінальних справах як відношення різниці загального числа вироків і сум кількості зафіксованих в статистиці латентних помилок як кримінально-правового, так і кримінально-процесуального характеру до загальної кількості вироків [73, с. 264]. На нашу думку, така позиція є дещо обмеженою та недосконалою з точки зору повноти оцінки правосуддя та розуміння реальних недоліків здійснення судочинства та шляхів їх вирішення.

За думкою Чепурнова О. І., правосуддя може розглядатись як діяльність, спрямована на досягнення результату та мети, а ефективність є оцінкою результативності та досягнення мети. Дослідник підкреслює, що проблемним питанням є відсутність єдиного визначення правосуддя та вказує на певні завдання, які поширено використовуються для розуміння наскільки правосуддя є ефективним, а саме: захист прав та законних інтересів громадян, організацій, органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Відповідно дослідник пропонує класифікувати критерії оцінки правосуддя наступним чином: а) визначення ефективності правосуддя способом статистичних даних; б) ефективність правосуддя визначається самим суспільством, міжнародними організаціями через ЗМІ; в) оцінка ефективності правосуддя на основі комплексу експертних оцінок [122].

Дана позиція здається нам раціональною та обґрунтованою, оскільки чітко визначаючи критерії ефективності правосуддя видається можливим розробити цілі та завдання для розвитку правосуддя. В свою чергу різні фактичні показники (витрати, навантаження і терміни) дають відповідь на питання яким чином досягаються визначені цілі та завдання. Виважена та повноцінна система таких

показників дозволяє точно та об’єктивно досліджувати наскільки ефективно здійснюється правосуддя. Підвищення ефективності правосуддя – процес, що вимагає чіткої теоретичної визначеності концепції ефективності судової діяльності в цілому, а також вибору обґрунтованих критеріїв і показників ефективності.

Мова іде про визначення системи стандартів якості та ефективності судової діяльності. В цьому аспекті повинно розроблятись національне процесуальне законодавство, спираючись на міжнародно-правові акти, рекомендації та інструкції різних компетентних та професійних організацій. Але фактично положення процесуального законодавства, міжнародно-правових актів, корпоративних актів органів суддівського співтовариства формують такий стандарт.

Оцінка ефективності судової діяльності необхідна як для внутрішнього управління судовою системою (самоврядування), так і зовнішнього (законодавчого регулювання). Значення оцінок ефективності полягає ще і в тому, що для учасників судового процесу вони є стимулом до корегування своєї поведінки та професійного вдосконалення [2, С. 121-131].

Електронне правосуддя безумовно потребує оцінки його якості та ефективності. У зв’язку з цим ми вважаємо, що доцільним є створення в України системи стандартів оцінки якості та ефективності електронного правосуддя. Така система має в першу чергу бути обумовленою завданнями та цілями правосуддя, зокрема реалізацією доступу до правосуддя для всіх верств та категорій населення, гарантуванням об’єктивного та повноцінного захисту прав і свобод громадян, юридичних осіб та організацій, легкості та зручності використання інструментів електронного правосуддя, ефективним менеджментом судової системи, прозорістю процедур та відповідальністю осіб, які здійснюють правосуддя.

Інформатизація судової системи дозволяє отримати глобальне бачення стосовно її діяльності, визначити її сильні сторони та ті аспекти, що потребують змін та вдосконалень. При цьому необхідно розуміти, що запровадження інформаційно-телекомунікаційних технологій в судову систему передбачає

важливу роль людини в процесі самого такого запровадження та здійснення постійного контролю за подальшим функціонуванням таких технологій.

Такий контроль також має і зворотну сторону, оскільки дозволяє завдяки опрацюванню певних даних, наприклад щодо строків розгляду справ суддями, подальшого оскарження таких рішень в судах вищих інстанцій тощо реалізовувати рейтинги судів та суддів щодо розгляду конкретних типів судових справ.

При цьому повинен реалізовуватись баланс з такими принципами як незалежність та недоторканість судді. Відповідно до п. 1 ст. 6 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» суди здійснюючи правосуддя «є незалежними від будь-якого незаконного впливу. Суди здійснюють правосуддя на основі Конституції і законів України та на засадах верховенства права». Ця ж стаття передбачає, що «втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою дискредитації суду або впливу на безсторонність суду, заклики до невиконання судових рішень забороняються і мають наслідком відповідальність, установлену законом» [98].

Отже, збір та оприлюднення інформації щодо «успішності» та якості діяльності суддів не повинно використовуватись з метою дискредитації суддів або здійснення на них вплив щодо розгляду конкретних справ. У зв’язку з цим критерії рейтинговості суддів повинні бути об’єктивними та неупередженим.

Вважаємо, що строки розгляду справ та випадки їхнього подальшого оскарження в судах вищої інстанції та скасування або залишення в силі відповідних рішень є доцільними критеріями та відображення ефективності роботи суддів. При цьому додатковим критеріям для врахування може стати навантаження, яке реально покладається на конкретного суддю. Моніторинг діяльності суддів дозволяє суспільству розуміти всі недоліки судової системи та розуміти ступені та потреби щодо її реформування.

Звичайно, ще один аспект, який безпосередньо потрапляє в поле зору при інформатизації судової системи – це комунікації між учасниками судового процесу та судом, а також між суддями та робітниками суду. З одного боку, ми прагнемо до прискорення та полегшення комунікацій, іншого доку може страждати безпосередня комунікація між людьми поза межами інформаційно-телекомунікаційного простору. Це може призвести до певної ізоляції суддів. Таким чином, вважаємо, що Держава має підтримувати проведення різноманітних «круглих столів», конференцій, інших професіональних подій та зустрічей та інших можливостей безпосереднього спілкування між собою суддів та спеціалістів сфери права.

Ще одним питання, на яке може вплинути дематеріалізація судового процесу, є питання судових ритуалів. Ритуали – правила поведінки, в яких акцент робиться на зовнішню форму поведінки, при цьому безпосередньо зміст ритуалу відходить на другий план. Інакше ритуал можна визначити «як церемонію, демонстративну дію, що має на меті вселити людям певні почуття» [36, с. 46].

Терміни суд та судовий процес викликають певні сталі асоціації в уявленні людини, що також ототожнюється зі здійсненням правосуддя, заснованого на принципах справедливості, гласності та неупередженості в спеціальному приміщенні. Правосуддя може розглядатись як «інстанція, що визначається насамперед як місце, що має певну цінність», суд є «важливою символічною інстанцією» [15, с. 69-73].

Варто відзначити думку дослідників, які підкреслюють, що колективна дія визначається як справедлива, якщо при цьому використовуються процедури правосуддя [17, с. 47]. Усні публічні виступи також розглядаються суспільством як втілення справедливості та повноцінна реалізація їхніх прав [164, с. 789-806]. Ще в римському праві «conceptio verborum» або «словесне формулювання» визначалось практичною цінністю слова в правовому обігу, зокрема в судових спорах. «Світова комунікаційна система виключає людську мову та самого її носія. Як незворотній

анахронізм… Людський розум, голос, пам’ять замінені диском та сервером….» Поступово зникає антропоцентрична роль людини [115, с. 534] Психологічно відчуваючи таку змін, довіра учасників процесу може бути знижена через, наприклад, консультування суддею судової справи через екран свого комп’ютера , а не паперових документів або взагалі проведення судового засідання онлайн, де всі учасники судового процесу знаходяться в різних місцях.

Усні публічні виступи також розглядаються суспільством як втілення справедливості та повноцінна реалізація їхніх прав [164, с. 789-806]. Судовий ритуал постає справжнім інструментом права, який використовується судом та учасниками процесу. Він пов’язаний з організацією судочинства та різноманітними формальностями, які його супроводжують «Можна сказати, що ритуал є механізмом переходу від хаосу до порядку. Символіка жестів, промов, поведінки ніби збирає окремі елементи судового розгляду в єдине ціле. Для учасників процесу це означає насамперед відповідність того, що відбувається, їхнім очікуванням, засвоєним завдяки культурним, історичним та іншим стереотипам» [35, с. 225].

В цьому контексті електронне правосуддя не повинно створювати обмеження для можливості безпосередньої фізичної участі учасників процесу в залі судового засідання, а навпаки гарантувати право кожного бути почутим під час розгляду судового спору.

І знову ж таки в процесі нашого дослідження ми звертаємось до прав і свобод людини, які є ключовими в стратегічному підході імплементації електронного правосуддя. Людина завжди повинна залишитись над технологіями та відповідно мати над ними ефективний контроль.

І тому в контексті забезпечення ефективності електронного правосуддя важливо враховувати фундаментальні права і свободи людини і громадянина, зокрема ті, що зазначені в статтях 5, 6, 10, 13 та 14 Європейської конвенції з прав людини, а саме: кожен, кого заарештовано або затримано, має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати

судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження; кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, тощо. Отже, право на справедливий суд і процес є фундаментом електронного правосуддя [27].

Якщо аналізувати застосування даного принципу з точки зору застосування інформаційно-телекомунікаційних технологій в суді, можна побачити тенденцію до зростання використання інформаційно-телекомунікаційних технологій, зокрема в кримінальному процесі та на стадії попередження злочинів. Переваги такого використання вже були зазначені нами раніше. Проте загрози кібербезопасності сьогодення ставлять ще більш амбітні цілі щодо експансії таких технологій у сфері правосуддя.

Під прицілом стають соціальні мережі, різноманітні онлайн сервіси та платформи, аналіз яких та збір даних щодо яких може за допомогою автоматизованих систем на думку певного кола державних діячів та правоохоронців виявити та попередити майбутню загрозу.

В цьому розрізі постає питання співвідношення таких практик з правом на свободу слова та права на справедливий суд та фундаментальні стандарти, що містяться в зазначених статтях ЄКПРЛ, зокрема презумпція невинуватості, право бути негайно поінформованим про причину і характер обвинувачення, право на справедливий судовий розгляд і право захищатися особисто.

При цьому використання новітніх технологій без чіткого розуміння цілей такого використання, чіткого обмеження технологій тільки тим, що дійсно необхідно для попередження реальної загрози публічному порядку та суспільству в цілому, здійснення незалежного контролю над застосуванням таких технологій може призвести до зловживання такими технологіями та порушення права на справедливий суд.

Також, певне занепокоєння можуть викликати технології, які дозволяють аналізувати профіль людини та роботи висновки щодо його схильності до рецидиву злочину, а тому можливо вимагатимуть більш суворого вироку суду за скоєний злочин на сьогодні.

Також, обговорюються системи, які передбачають прогнозування місця злочину у певний час та у певному місці, що потім може використовуються для визначення пріоритетності використання часу та ресурсів правоохоронних органів.

Вбачається, що такі підходи можуть бути дуже шкідливими з точки зору етнічної та расової приналежності тому потребують скрупульозного нагляду та відповідних гарантій. Інформаційно-телекомунікаційні технології в судовій системі дозволяють здійснювати обробку, класифікацію та зберігання великих масиві даних та інформації. Більше того, тенденцією XXI-го століття стають «відкриті» дані, що є публічно доступними для будь-якого користувача Інтернету.

Автоматизована обробка даних також безпосередньо стосується права на конфіденційність, права на повагу приватного та сімейного життя, що зазначено в ст. 8 ЄКПРЛ. Технології полегшують збір, обробку і повторне використання великих обсягів даних і зображень. При цьому це може мати серйозні наслідки для реалізації права на приватне та сімейне життя, включаючи право на захист даних.

Дуже часто, технології використовуються для онлайн-відстеження та профілювання осіб через використання «cookies» та різноманітних ідентифікаторів осіб: цифрові відбитки пальців, сканування обличчя. Поведінкові дані людини обробляються та враховують різноманітні дані. Загроза полягає в тому, що збір та обробка даних можуть втрачати свій початковий контекст та створюють можливість до створення несанкціонованих профілей людей, що також впливає на право на інформаційне самовизначення людини.

Суб'єкт даних, як правило, не знає про сам профіль та подальше повторне використання даних за межами його початкового контексту, що полегшує пошук інформації шляхом зменшення практичної невідомості анонімних даних. Крім

того, результати, отримані за допомогою алгоритмів пошуку, можуть бути неповними, неточними або застарілими, тим самим поміщаючи людей у спотворене світло, що може бути шкідливим. Такі профілі можуть мати особливо серйозні наслідки для дітей та їхнього майбутнього.

«Незважаючи на процеси суцільної інформатизації, у кожної особи повинно залишатися право на повноцінне приватне життя, вільне від будь-яких засобів електронного моніторингу та контролю. Жодні «глобальні терористичні загрози», жодна «боротьба з корупцією» чи інші високі «демократичні та загальнолюдські цінності» не можуть виправдати позбавлення особи людяності, свободи та права на особисте життя» [18, с. 297] .

Нарешті, все більше доказів того, що дані збираються для того, щоб отримати поведінкові уявлення, які можуть бути використані для орієнтування виборців та, зрештою, навіть маніпулювання виборами.

Ще один ключовий аспект, пов’язаний з використанням технологій автоматизованої обробки даних, стосується зберігання даних на так званих «хмарах», віддалених серверах, доступних через Інтернет. У зв’язку з цим можливе втручання до даних, що передаються на зберігання в момент їхньої передачі на місце зберігання та безпосередньо на віддалених серверах, де зберігаються дані.

Крім цього, користувачам може бути незрозуміло, чи використовують вони місцеві або віддалені послуги, оскільки сучасні операційні системи поступово набувають більш глибокого зв’язку з віддаленими службами «хмарами».

Ст. 10 ЄКПРЛ передбачає, що «кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. ….Здійснення цих свобод, оскільки воно пов’язане з обов’язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки,

для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров’я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду» [27].

Функціонування алгоритмів та методів обробки даних має величезний вплив на право на свободу вираження поглядів, що включає право на отримання та передачу інформації. Хоча позитивні наслідки пошукових алгоритмів і пошукових систем для права людини на свободу вираження поглядів неодноразово згадувалися, потенціал нанесення шкоди свободі інформації та свободі вираження особи, групи осіб чи цілих сегментів суспільства дедалі більше обговорюється. З одного боку, це стосується плюралізму поглядів та публічних обговорень, можливості кожної особи бути почутою іншими. Публікації в мережі, які не індексується або високо оцінюється пошуковою системою, рідше досягають великої аудиторії або взагалі відображаються. Як наслідок, використання алгоритмів може призвести до фрагментації публічної сфери і до однобокого бачення ситуації.

Ще один аспект зазначено у праці Сердюк Л.Р. Згідно автора, перехід до електронного судочинства вимагає комплексного підходу до вирішення супутніх цьому процесу проблем і значних фінансових витрат, які у майбутньому мають дати результат у вигляді економії коштів. Тому Україна як держава, яка поставила за мету відповідати світовим та європейським стандартам здійснення судочинства та забезпечення права громадян на доступне правосуддя, не може стояти осторонь процесів інформатизації, які поступово проникають у кожну сферу діяльності людини та суспільства [109, с. 502].

Фактично все зазначене вище і формує комплексний підхід для визначення ефективності судового розгляду і знову ж таки підкреслює важливість реалізації не тільки кількісних показників, а якісне здійснення правосуддя з повагою до та дотримання основоположних прав людини. Оцінка ефективності електронного

правосуддя відбувається на підставі аналізу результатів по досягненню цілей, які ставить перед собою електронне правосуддя, а саме:

1) розумність строків розгляду судової справи та дотримання судом таких строків, встановлених чинним законодавством;

2) зменшення вартості судових процедур;

3) можливість легкого та зручного отримання швидких та проміжних засобів захисту прав в судовому процесі через зрозумілі та прозорі процедури в електронному вигляді;

4) виконання судових рішень ефективним чином і в розумний строк, а також можливість отримання електронного виконавчого листа;

5) постійне підвищення кваліфікації та навчання не тільки суддів, а й всіх працівників судової системи щодо використання інформаційно-телекомунікаційних технологій в судовій системі;

6) належне інформування суспільства щодо їхніх прав та обов'язків, а також можливостей використання електронного правосуддя тощо.

Щодо актуальної ситуації та ефективності електронного правосуддя можна знову звернутись до CEPEJ, який за результатами зібраної інформації раз на два роки видає звіт, який має рекомендаційний характер. Відповідно до останнього звіту України щодо стану проведення реформ в сфері правосуддя та впровадження інноваційних проектів, було зазначено, що з 2014 року в Україні відбувається комплексна реформа правосуддя, що торкнулась судової системи, надання адміністративних послуг Міністерством юстиції України, прокуратури, змін до процесуальних кодексів та інституту медіації. При цьому важливо зазначити, що стосовно впровадження інноваційних проєктів щодо питань регулювання бюджету системи правосуддя України, доступу до правосуддя та надання правової допомоги, боротьби зі злочинністю, пенітенціарних органів, нових інформаційно-телекомунікаційних технологій у звіті чітко вказується відсутність таких інноваційних проєктів [242].

Отже, цілями і завданнями електронного правосуддя є досягнення кількісних показників у вигляді економії часу та коштів, які задіяні при здійсненні правосуддя, побудова ефективного менеджменту судової системи та підвищення кваліфікації судів та працівників судової системи.

Водночас, інформатизація судової системи дозволяє отримати глобальне бачення стосовно її діяльності з визначенням сильних сторін та аспектів, що потребують вдосконалення. При цьому роль людини залишається важливою на всіх етапах проведення оцінки ефективності електронного правосуддя [55, с. 205].

Відповідно до цього доцільним є визначення метрик, на підставі яких ефективність електронного правосуддя може бути об'єктивно оцінено. Зокрема, такими метриками можуть бути:

1) організація роботи судів та суддів (навантаження, кількість розглянутих судових справ та винесених судових рішень тощо);

2) строки розгляду судових справ;

3) стан виконання судових рішень;

4) стан інформування громадян щодо можливостей електронного правосуддя тощо.

В свою чергу має місце підхід до певних функцій судової системи як до послуг. При такому підході дослідники пропонують наступну класифікацію запровадження електронного правосуддя ЄС:

1) розвинені засоби пошуку судових рішень;

2) он-лайн вирішення спорів;

3) допомога в складанні документів;

4) аналіз даних та судової практики;

5) категоризація юридичних документів;

6) чат-боти, що мають інформаційну функцію та функцію підтримки учасників судового процесу [169, с. 14].

Варто зазначити, що оцінка ефективності правосуддя також потребує створення відповідних компетентних органів, які мають змогу професійно та актуалізовано досліджувати ефективність правосуддя, пропонувати необхідні зміни подальшого розвитку судової системи та давати експертну оцінку зокрема щодо втілення штучного інтелекту в правосудді.

В цьому аспекті на європейському рівні варто відмітити таку організації як Європейська мережа рад юстиції та Європейська комісія з питань ефективності правосуддя Ради Європи.

Європейська мережа рад юстиції, створена в 2004 році, реалізує підтримку судової владі у незалежному здійсненні правосуддя , ініціює та поширює найкращі практики в системі правосуддя серед країн ЄС. Вона складається з державних інституцій країн-членів Європейського Союзу, Спостерігачами у цій мережі виступають: міністерства юстиції країн-членів, які не мають подібних органів; ради юстиції країн, які є кандидатами на вступ до Європейського Союзу; різноманітні інституції Європейського Союзу.

Позиція Європейської мережі рад юстиції щодо здійснення правосуддя є досить чіткою: управління європейськими системами правосуддя у XXI столітті радикально зміниться в результаті використання інформаційно-телекомунікаційних технологій. У зв’язку з цим чітко вбачається необхідність впровадження вирішення спорів онлайн, а також застосування різних новітніх технологій для ефективного та швидкого здійснення з метою забезпечення ефективного доступу до правосуддя.

Європейська комісія з питань ефективності правосуддя Ради Європи (далі – CEPEJ), заснована 18 вересня 2002 року на засіданні та за ініціативою міністрів юстиції Європи комітетом міністрів Ради Європи. Передумовами створення CEPEJ стала необхідність запровадження більш ефективного міждержавного співробітництва з метою впровадження міжнародних правових документів та засобів, що стосуються ефективності та справедливості правосуддя в Європі. В

преамбулі Резолюції про створення CEPEJ зазначається необхідність повномасштабного використання всіх відповідних інформаційних та комунікаційних технологій для полегшення доступу до правосуддя, підвищення ефективності та функціонування судової системи, зниження витрат на правосуддя та розширення послуг, доступних громадськості [224].

Мета Європейської комісії з ефективності правосуддя складається з двох важливих напрямків: по-перше, підвищення ефективності та функціонування системи правосуддя держав-членів Ради Європи, що передбачає ефективне забезпечення дотримання законних прав громадян та відповідно посилення їхньої довіри до системи правосуддя в цілому; по-друге, гарантія кращого впровадження міжнародних правових документів Ради Європи щодо ефективності та справедливості правосуддя [159].

Доречно зазначити, що Європейська комісія з ефективності правосуддя є консультативним органом та не може бути органом нагляду або моніторингу. Вона складається з експертів, які мають глибокі знання щодо адміністрування, функціонування та ефективності цивільного, кримінального та/або адміністративного правосуддя. При цьому кожна держава-член Ради Європи призначає експерта в CEPEJ. Дорожні та прожиткові витрати цього експерта, а також президента CEPEJ покриваються бюджетом Ради Європи. Кожен член CEPEJ може призначати додаткових експертів за свій рахунок.

Функціями CEPEJ є заохочення та надання можливості державам-членам Ради Європи співпрацювати одна з одною і з міжнародними інституціями, що беруть участь. Стосовно конкретних тем, також враховуючи компетенції інших органів Ради Європи та з урахуванням роботи, яку вони вже провели з питання правосуддя.

З метою реалізації чітко окреслених завдань, CEPEJ використовує в своїй роботі наступні методи:

1) визначення та розробка індикаторів, збір та аналіз кількісних та якісних даних, визначення заходів та засобів оцінки;

2) складання звітів, статистики, опитувань найкращих практик, керівних принципів, планів дій, висновків та загальних коментарів;

3) встановлення зав'язків з науково-дослідними інститутами, документами та навчальними центрами;

4) запрошення до участі в роботі CEPEJ, на індивідуальній основі, будь-якої кваліфікованої особи, спеціаліста або неурядової організації, що діє у сфері її компетенції і здатної допомогти їй у виконанні її цілей, і проведення слухань;

5) створення мереж фахівців, залучених до сфери правосуддя [224].

В рамках CEPEJ створено мережу пілотних судів європейських держав для кращого розуміння повсякденного функціонування судів держав-членів та з метою виокремлення кращих практик, які могли б бути представлені компетентним органам в європейських державах з метою підвищення ефективності судової системи. Також працюють робоча групи з питань якості правосуддя, робоча група з питань оцінки Європейської судової системи (CEPEJ-GT-EVAL); керівна група SATURN – Центр судового тайм-менеджменту; робоча група з питань виконання судових рішень (CEPEJ-GT-EXE); робоча група з питань оцінки Європейської судової системи(CEPEJ-GT-EVAL). Для полегшення збору та обробки даних експертами створено електронну онлайн версію. Таким чином, щоб надіслати відповідні дані до Секретаріату CEPEJ кожний національний кореспондент може зареєструватись на захищеній сторінці. Таким чином, база даних стосовно інформації судових систем держав-членів Ради Європи є легкодоступною для всіх громадян, політиків, юристів-практиків, науковців та дослідників, які володіють англійською мовою. У той же час для кожної держави-члена існує можливість оновити або змінити деякі ключові дані до визначеного терміну.

В свою чергу, з 2019 року у Великобританії було створено дорадчий комітет, покликаний забезпечити інформування судової влади щодо розвитку штучного

інтелекту та їхніх наслідків для системи правосуддя. Зокрема завданнями комітету є надавати голові та суддям інформації щодо імплементації штучного інтелекту в правосудді; пропозицій щодо проведення тренінгів суддів щодо імплементації штучного інтелекту в правосудді; інформувати про найбільш вагомі юридичні, етичні, політичні, культурні та економічні наслідки штучного інтелекту. Комітет складається з 10 осіб та спів-очолюється професором Річардом Сасскіндом, відомим своїми публікаціями щодо впливу та розвитку штучного інтелекту на різноманітні сфери життя людини. Голова судової влади, лорд Барнет зазначив, що «важливо, щоб сучасна судова система надавала системну думку на довгострокову перспективу. Штучний інтелект – одна з найважливіших технологій нашого часу. Проте, поки що тут і в усьому світі судді не приділяли достатньої уваги його впливу на роботу судів» [197]. Новостворений комітет покликаний забезпечити системний та професійний аналіз застосування штучного інтелекту в системі правосуддя Великобританії.

Таким чином, діяльність зазначених вище органів свідчить про необхідність створення подібного органу в Україні з питань запровадження електронного правосуддя. При цьому ключовим є наділення такого органу не тільки консультаційними функціями, а й функціями контролю та сертифікації інформаційно-телекомунікаційних технологій в правосудді. Вважаємо, що такий орган повинен взяти на себе також функцію оцінки ефективності електронного правосуддя.

2.3. Етичні принципи здійснення електронного правосуддя

Враховуючи те, що електронне правосуддя безпосередньо пов’язане з належною гарантією та захистом прав людини, надзвичайно важливим та

актуальним є визначення та прийняття етичних принципів, на підставі яких воно має реалізовуватись.

На 31-му пленарному засіданні, що відбулося 3-4 грудня 2018 року, Європейською комісією з питань ефективності правосуддя Ради Європи був затверджений перший Європейська етична хартія по використанню штучного інтелекту у судовій системі та її середовищі [169].

Реципієнтами даної хартії є всі приватні та публічні особи та організації, які приймають будь-яку участь у розробці електронного правосуддя та інкорпорації інструментів штучного інтелекту та послуг в судових системах. Таким чином заявлене дуже широке коло учасників: від органів влади, які приймають нормативно-правові акти, що регулюють сферу правосуддя до осіб, які є відповідальними за запровадження інформаційно-телекомунікаційних інструментів та технологій в правосудді.

Дана хартія є революційною для осмислення електронного правосуддя, оскільки вперше систематично визначає етичні принципи, на підставі яких повинна відбуватися діяльність та розвиток електронного правосуддя.

Отже, відповідно до зазначеної хартії існує п’ять фундаментальних принципів, на яких ґрунтується застосування штучного інтелекту в суді: принцип дотримання фундаментальних прав, принцип недискримінації, принцип якості та безпеки, принцип прозорості, неупередженості та справедливості; принцип «контролю користувача». Пропонуємо розглянути кожен з цих принципів окремо.

Принцип дотримання фундаментальних прав людини полягає в тому, що розробка та впровадження інформаційно-телекомунікаційних технологій в судову систему повинні здійснюватися у відповідності до фундаментальних прав особи. Також, обробка судових рішень і даних повинна служити чіткими цілями, та знову ж таки повинна проводитись з дотриманням фундаментальних прав і свобод людини [40].

При використанні штучного інтелекту в судовій системі повинні гарантуватися право доступу до правосуддя та право на справедливий суд. Окрім цього на сьогодні певним колом громадських організацій та експертів запропоновано прийняття Статуту діджитальних фундаментальних прав ЄС [151]. Безпосередньо в проекті даного документу визначається, що він є політичним маніфестом в формі пропозицій змін до законодавства. Зокрема він передбачає, що людська гідність повинна залишитись недоторканною в часи інформатизації. Важливою ідеєю є те, що етичні принципи повинні визначатися людиною.

При цьому не можемо погодитись з іншим твердженням хартії про те, що рішення, які впливають на фундаментальні права людини повинні також прийматися виключно самою людиною. З метою запобігання спотворення справедливості судових рішень є доцільним застосування штучного інтелекту з одночасним контролем за його діяльністю з боку людини. Такий контроль повинен відбуватися на трьох рівнях: перший рівень контролю є превентивним, який дозволяє шляхом створення експертних груп, суспільного обговорення та аналізу доцільності застосування тих чи інших інформаційних технологій приймати рішення щодо імплементації таких технологій в судову систему; другий рівень контролю відбувається під час роботи штучного інтелекту; третій рівень контролю тісно пов’язаний з оцінкою ефективності правосуддя та надає змогу зробити висновки про подальший розвиток конкретних інформаційно-телекомунікаційних технологій через призму дотримання фундаментальних прав людини.

Також хартія зазнає і іншої критики з боку дослідників, оскільки не розділяє фундаментальні права людини та діджиталізовані фундаментальні права людини. Можливо, це пов’язано з тим, що в процесі обговорення документу було залучено лише обмежене коло експертів та представників державних органів влади [226].

Підсумовуючи вищенаведене можна прийти до висновку, що фундаментальні права людини є одним із ключових аспектів, які зумовлюють подальший розвиток інформаційно-телекомунікаційних технологій в сфері правосуддя.

Принцип недискримінації стосується насамперед обробки та сортування даних, особливо, у випадку обробки «чутливих» даних, а саме запобігання реалізації расової, етнічної, соціально-економічної дискримінації, а також дискримінації, що може бути пов’язана з політичними, релігійними переконаннями, біометричними даними, станом здоров’я, сексуальної орієнтації тощо. Методи, що використовуються в електронному правосудді не повинні призводити до дискримінації та детерміністського аналізу або використання даних. При цьому Статут визначає машинне навчання та багатодисциплінарний науковий аналіз як можливі інструменти для запобігання або подолання такої дискримінації.

Наступний принцип який варто дослідити, це принцип якості та безпеки. Він полягає в якісному здійсненні правосуддя та в забезпеченні безпеки обробки, зберігання та використання даних при здійсненні правосуддя. В процесі розробки інформаційно-телекомунікаційних технологій, технічні спеціалісти мають залучати експертів та фахівців системи правосуддя (суддів, прокурорів, адвокатів тощо) та дослідників / викладачів у галузі права та соціальних наук.

Дані, що використовуються та отримуються в процесі здійснення правосуддя мають надходити з сертифікованих джерел. Весь процес повинен бути прозорим та відстежуваним з метою запобігання будь-яких несанкціонованих змін в системі. Розроблені алгоритми та моделі повинні бути здатними до зберігання та використання в безпечному середовищі з метою забезпечення непорушності та повноцінності системи.

Принцип прозорості, неупередженості та справедливості, як наступний принцип, що підлягає дослідженню, передбачає розроблення та застосування доступних і зрозумілих методів обробки даних та можливості здійснення зовнішнього аудиту електронних систем. Питання, що викликає дискусію при застосуванні даного принципу це знаходження балансу між правами інтелектуальної власності розробників та власників інформаційно-телекомунікаційних інструментів та технологій, їх права на комерційну таємницю

та необхідністю забезпечити прозорість, зрозумілість та передбачуваність використання таких інструментів та технологій. У зв'язку з цим обговорюється можливість використання відкритого коду та документації, опис процесів та застосування технологій максимально доступною мовою, можливість залучення зовнішніх експертів для проведення аудита технологій та виявлення ризиків та помилок. Проте, дане питання ще тільки на стадії обговорень.

Принцип «контролю користувача» полягає в наступному. Нові технології в системі правосуддя мають сприяти зростанню автономії користувачів та ні в якому разі не призводити до зворотного ефекту. Учасники процесу не повинні бути зобов'язані тим, що їм пропонує електронна система, повинна зберігатись можливість прийняття судом незалежного та неупередженого рішення, що максимально справедливе для конкретної судової справи, враховуючі індивідуальні особливості та обставини спору. Користувачі повинні бути поінформованим чіткою і зрозумілою мовою щодо обов'язковості та необхідності використання інформаційно-телекомунікаційних інструментів та технологій, наявність всіх опцій такого використання, про своє право на правову допомогу та доступу до правосуддя, про використання інформаційно-телекомунікаційних технологій під час судового процесу та право заперечити таке використання.

Реалізація даного принципу передбачає підвищення рівня обізнаності серед користувачів щодо застосування штучного інтелекту в правосудді та проведення публічних обговорень щодо такого застосування з залученням всіх зацікавлених осіб.

Важливо зазначити, що в хартії закріплені загальні та досить абстрактні принципи, без деталізації їхньої інтерпретації та порядку застосування. В цьому аспекті доцільно звернутись до вже загаданої Монреальскої декларації, щодо якої її ініціатори чітко зазначили наступне: етичні принципи щодо відповідального розвитку штучного інтелекту є загальними та викладені не в ієрархічному порядку, проте в певному контексті один принцип може набувати більшого значення, аніж

інший; інтерпретація таких принципів повинна здійснюватися послідовно та логічно; дані принципи є базою для міжнародного та міжкультурного обговорення; та незважаючи на той факт, що дані принципи є етичними, вони досить логічно можуть бути закріплені в законодавстві [190].

В цьому контексті надзвичайно прогресивною постає ініціатива Університету Монреаля, Канада, яка стосується розроблення та підписання Монреальської декларації щодо відповідального розвитку штучного інтелекту (La Déclaration de Montréal pour un développement responsable de l'intelligence artificielle). Головною метою даної Декларації є проведення публічних обговорень із залученням широкого кола учасників щодо подальшого розвитку та викликів запровадження штучного інтелекту в сучасному суспільстві.

Монреальська декларація адресована будь-якій особі, будь-якій організації громадянського суспільства та будь-якій компанії, яка бажає брати участь у розвитку штучного інтелекту відповідальним шляхом, незалежно від того, чи це сприятиме науковому та технологічному розвитку, розробляти соціальні проекти, розробляти правила (правила, кодекси), які застосовуються до нього, оскаржувати погану або безрозсудну політику або мати можливість інформувати громадськість, у разі необхідності стосовно питання застосування штучного інтелекту в різноманітних сферах життя людини.

Монреальска Декларація є публічним документом, що може переглядатися та адаптуватися в залежності від розвитку знань та виникненню потреб суспільства. Перший етап декларації передбачає всебічне вивчення питання новітніх технологій.

Принципи та рекомендації, до розробки яких громадськість запрошується до обговорення, є етичними принципами розвитку штучного інтелекту. У зв'язку з цим визначаються сім базових цінностей, які мають бути враховані при визначенні таких принципів та рекомендацій: добробут, автономія, справедливість, приватність, знання, демократія та відповідальність.

В преамбулі Монреальскої декларації зазначається, що «вперше в історії людства можна створити автономні системи, здатні виконувати складні завдання, які вважалися зарезервованими для природного розуму: обробляти великі обсяги інформації, обчислювати і передбачати, вивчати і пристосовуватися до мінливих ситуацій, розпізнавати і класифікувати об'єкти.

Через нематеріальну природу цих завдань, які вони виконують, і за аналогією з людським розумом, ці дуже різноманітні системи називаються загальним терміном Штучний інтелект. Штучний інтелект є важливим науковим і технологічним прогресом, який може принести значні соціальні вигоди за рахунок поліпшення умов життя, здоров'я та справедливості, створення багатства, підвищення громадської безпеки або контролю за діяльністю. На навколишнє середовище та клімат. Проте, розвиток штучного інтелекту генерує етичні проблеми та соціальні ризики.

Дійсно, інтелектуальні машини можуть обмежувати вибір індивідуумів і груп, знижувати якість життя, порушувати організацію роботи і ринок праці, впливаючи на політичне життя, вступати в напругу з фундаментальними правами, загострювати економічні та соціальні нерівності, впливати на екосистеми, навколишнє середовище та клімат».

Таким чином, принципи, визначені в Монреальській Декларації є своєрідним «етичним компасом, який спрямовує розвиток штучного інтелекту до морально і соціально бажаних цілей. Вони також забезпечують етичні рамки для просування міжнародно визнаних прав людини. У сукупності сформульовані принципи в кінцевому підсумку закладають основу для соціальної довіри до штучно інтелектуальних систем».

Отже на сьогодні Монреальскою Декларацією визначаються 10 етичних принципів розвитку штучного інтелекту, а саме: принцип реалізації добробуту (розробка та використання систем штучного інтелекту повинна підвищувати добробут усіх живих істот. Зокрема, технології повинні сприяти всебічному

розвитку особи, покращувати її рівень життя та ні в якому разі не провокувати дискомфорт, підвищувати рівень тривоги або обмежувати її в реалізації своїх прав); принцип дотримання автономності (розробка та використання систем штучного інтелекту повинна здійснюватися з повагою до автономії людини і з метою підвищення контролю людей над їхнім життям та їхнім оточенням та ні в якому разі не навпаки. Звідси осуджуються технології, що сприяють запровадженню чітко визначеного способу життя людини через механізми моніторингу, оцінки або стимулювання. Органи державної влади не повинні використовувати технології для нав'язування або неприйняття концепції «хорошого життя»; спотворення інформації та дезорієнтації громадян;

Відповідно надзвичайно важливим є розвиток цифрової грамотності населення тощо. Безперечно, новітні технології є частиною нашого життя і проникають в абсолютно всі сфери. Проте мета, яка зараз стоїть перед людством: не заперечити існування чи розвиток штучного інтелекту, а залишить контролером такого інтелекту, вмілим користувачем новітніх технологій та розуміти наслідки застосування таких новітніх технологій); принцип захисту приватності (передбачає захист персональних даних, гарантію існування приватного простору для кожної людини, контроль людини над інформаційним полем тощо); принцип солідарності (розвиток новітніх технологій має бути сумісним з підтримкою зв'язків солідарності між людьми та поколіннями та не повинен сприяти ізоляції людини.

Штучний інтелект покликаний сприяти співпраці між людьми, покращувати якість взаємовідносин між особою та органами держаної влади тощо); принцип демократичної участі (полягає у відповідності новітніх технологій критеріям зрозумілості, обґрунтованості та доступності. Окрім цього, новітні технології повинні бути предметом демократичного контролю та публічних обговорень та контролю. У зв'язку з цим цікаво, що пропонується забезпечити доступність коду алгоритму, відкритого чи приватного, для компетентних державних органів та відповідних зацікавлених сторін для цілей здійснення його верифікації та

контролю. Кожному користувачу певної системи повинно бути цілком зрозуміло з ким він комунікує: людиною чи штучним інтелектом.

Дослідження в галузі штучного інтелекту повинні залишатися відкритими і доступними для всіх); принцип справедливості (розробка та використання технологій має сприяти реалізації справедливості та не створювати дискримінацію, яка базується, зокрема, на соціальних, сексуальних, етнічних, культурних і релігійних відмінностях. Також, технології мають приносити економічну та соціальну користь, забезпечуючи зменшення соціальної нерівності та нестабільності. Доступ до основних ресурсів, знань і цифрових інструментів повинен бути гарантований для всіх тощо); принцип різноманіття (розробка та використання технологій повинні відповідати змісту соціального та культурного різноманіття і не повинні обмежувати діапазон життєвих виборів та особистого досвіду); принцип обережності (передбачає прогнозування та аналіз всіх можливих негативних наслідків будь-якої технології ще на стадії її проектування та здійснення незалежного контролю під час її реалізації); принцип відповідальності (означає, що у всіх сферах, де має бути прийняте рішення, яке впливає на життя, якість життя або репутацію особи, остаточне рішення повинне покладатися на людину, і це рішення має бути вільним та усвідомлюваним.

Штучний інтелект ні в якому разі не має сприяти безвідповідальності осіб. В цьому аспекті постає питання, що наразі активно обговорюється у світі, а саме запровадження відповідальності штучного інтелекту. Щодо даного аспекту ми ще повернемось згодом та принцип послідовності полягає у гарантії послідовної та виваженої імплементації різноманітних технологій [191].

Вважаємо, що таке зрозуміле та чітке ставлення до етичних принципів має бути також затверджено в хартії з метою ефективної реалізації даної хартії в країнах-членах Ради Європи та подальшої популяризації даного основоположного документу розвитку штучного інтелекту в правосудді серед інших країн світу.

Окрім, цього на нашу думку, доцільним є також включення до хартії та діючого законодавства України принципу інклюзивності та принципу доцільності. Принцип інклюзивності передбачає, що розробка інформаційно-телекомунікаційних технологій повинна задовольняти реальні потреби всіх верств населення, зокрема людей з інвалідністю та людей соціально не захищених. У зв'язку з цим передумовою розробки таких технологій для системи правосуддя є чітке визначення таких потреб та пошук шляхів їхнього задоволення. На сьогодні, нажаль, ми бачимо, що більшість інформаційно-телекомунікаційних технологій в правосудді не приділяє достатньої уваги таким людям та не враховує їхні інтереси.

Принцип доцільності передбачає, що розробка та подальший прогрес інформаційно-телекомунікаційних технологій в правосудді не повинен здійснюватися під гаслом «прогрес заради прогресу», а ще на початковому етапі обговорення та розробки прототипів різних технологій законодавець та всі учасники електронного правосуддя повинні чітко розуміти та прогнозувати як позитивні, так і можливі негативні ефекти тієї чи іншої технології, ефективність та відповідність передусім права та свободам людини такої технології, співвідношення вкладених зусиль в розробку, імплементацію, підтримку та контроль щодо такої технології та її ефект в гармонійному здійсненні електронного правосуддя.

При цьому необхідно наголосити, що зазначені вище документи носять лише рекомендаційний характер та не є обов'язковими до застосування. У зв'язку з цим постає питання якою мірою Держави будуть впроваджувати ці надзвичайно вагомі принципи в свої правові системи. В цьому аспекті виникає необхідність затвердження на міжнародному рівні чіткого плану дій щодо застосування етичних принципів при імплементації електронного правосуддя. Україна також має приєднатись до таких ініціатив та визнати дані принципи на законодавчому рівні.

Вважаємо, що в Україні не є доцільним приймати окремий нормативно-правовий акт по регулюванню етичних принципів електронного правосуддя.

Натомість, такі етичні принципи мають бути включені в процесуальні кодекси та концепцію ЄСІТС (таку думку підтримали 53 % опитаних).

Висновки до розділу 2

1. Питання забезпечення реалізації прав людини через запровадження електронного правосуддя зумовило всебічне дослідження доступу до правосуддя, ефективності здійснення правосуддя та етичний аспект імплементації інформаційно-телекомунікаційних технологій в правосудді. В ході дослідження стало зрозумілим, що ефективне правосуддя передбачає якісне правосуддя. Такий підхід забезпечує не тільки виконання кількісних показників (такі як, наприклад, строки розгляду судових справ, кількість судових справ, що розглядаються конкретним суддею за певний період чи вартість судового процесу), а й повноцінно реалізовує доступ кожного громадянина до правосуддя.

2. Доступ до електронного правосуддя є природним правом людини, яке полягає в гарантованій Державою можливості кожної особи бути долученою через різні демократичні інструменти (публічні обговорення, експертні групи, надання експертних висновків, створення онлайн платформ для дискусій тощо) до розроблення процедур та правил реалізації електронного правосуддя, звернутись до суду за захистом своїх прав, отримати ефективний та справедливий захист в суді та отримати виконання рішення суду в розумні строки із використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій, які є доступними, зрозумілими та ефективними.

3. Роль електронного правосуддя в реалізації доступу до правосуддя та гарантії прав людини і громадянина полягає в забезпеченні таких засад доступу до правосуддя як обізнаність, довіра, зрозумілість, відсутність дискримінації та еволюційність.

З метою реалізації доступу до правосуддя на підставі імплементації інформаційно-телекомунікаційних технологій необхідно:

- проведення інформаційної кампанії щодо всіх можливостей використання інформаційно-телекомунікаційних технологій в правосудді та стимулювання їхнього активного використання шляхом створення онлайн платформ для дискусій, експертних груп, проведення публічних обговорень тощо;
- запровадження інформаційно-телекомунікаційних технологій з інтуїтивно зрозумілим для користувача дизайном та інтерфейсом, створенням шаблонів процесуальних документів та можливістю підключення до системи ЄСІТС різноманітних мобільних застосунків для обміну даними;
- розробка етичних, правових та технічних стандартів інформаційно-телекомунікаційних технологій;
- створення системи сертифікації інформаційно-телекомунікаційних технологій;
- моніторинг, контроль та постійний перегляд доцільності використання тих чи інших інформаційно-телекомунікаційних технологій в процесі реалізації доступу до правосуддя.

4. Основним критерієм оцінки електронного правосуддя повинно бути дотримання прав і свободи людини як базового елементу, який зумовлює визначення завдань, змісту та основних критеріїв оцінки електронного правосуддя.

5. Вбачається необхідність створення в Україні законодавчо закріплених стандартів здійснення електронного правосуддя та визначення обґрунтованих та релевантних критеріїв оцінки ефективності здійснення електронного правосуддя. У даному випадку сама ж інформатизація судової системи дозволяє отримати глобальне бачення стосовно її діяльності, визначити її сильні сторони та ті аспекти, що потребують змін та подальшого розвитку. При цьому необхідно розуміти, що запровадження інформаційно-телекомунікаційних технологій в судову систему

передбачає важливу роль людини в процесі самого такого запровадження та здійснення постійного контролю за подальшим функціонуванням таких технологій.

Критеріями оцінки ефективності електронного правосуддя необхідно визначити: зручна подача документів до суду в електронній формі; можливість швидкого та захищеного підключення до судового засідання через відеоконференції; доступ до уніфікованих електронних шаблонів процесуальних документів; швидкий електронний доступ до матеріалів судових справ; можливість подачі електронних доказів; легкість та швидкість електронної комунікації з учасниками судового процесу; швидкість та легкість отримання електронних судових рішення та електронних виконавчих листів; організація роботи судів та суддів (навантаження, кількість розглянутих судових справ та винесених судових рішень, строки розгляду судових справ, тощо); стан виконання судових рішень; стан інформування громадян щодо можливостей електронного правосуддя; результати публічного опитування громадян та визначення рівня задоволеності у використанні інформаційно-телекомунікаційних технологій в суді.

6. Імплементація електронного правосуддя має ґрунтуватися на етичних принципах, які, мають бути закріплені на законодавчому рівні, визнані Державою в стратегії розвитку правосуддя та бути предметом для публічних та експертних обговорень із активним залученням всіх зацікавлених осіб. Це такі принципи: дотримання фундаментальних прав людини; недискримінації; якості та безпеки; прозорості, неупередженості та справедливості; контролю; інклюзивності; доцільності.

РОЗДІЛ 3
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОГО ПРАВОСУДДЯ

3.1. Прогностична функція електронного правосуддя

Особливе місце в процесі втілення електронного правосуддя відводиться питанню прогнозованості судових рішень (predictive justice). Мова іде про можливість визначити ймовірність вирішення конкретної судової справи на підставі аналізу попередніх рішень з аналогічного предмету судового розгляду.

Доцільно зазначити, що ще в 1949 році американський юрист Лі Льовінгер запропонував створення нової науки під назвою «юрометрика» (jurimetric), яку він вбачав як наукове дослідження юридичних проблем в сфері правосуддя на підставі прогнозування судових рішень через пошук та збір даних за допомогою інформаційних технологій, використання математичної логіки в сфері права та кількісного аналізу судової поведінки [194].

За думкою правника використання наукових досягнень в сфері права може зменшити ступінь невизначеності, в тому числі при прийнятті судових рішень. При цьому, як зазначив дослідник, найчастішим аргументом проти використання науки і технологій в галузі права є твердження, що таке використання призводить до нехтування людськими цінностями і технології є «свого роду монстром Франкенштейна, який, колись створений, нестримно тягне своїх творців до непередбачуваної долі». Проте, Льовінгера зазначає, що такий аргумент походить з повного нерозуміння природи науки і технологій. Адже, використання досягнень науки і технологій в сфері правосуддя є лише інструментом і технікою отримання знань – нічого більше [195].

Вважаємо, що така позиція є також неповною і не відображає всієї ролі інформаційно-телекомунікаційних технологій в правосудді. Це в першу чергу

пов’язано з тим, що завдяки технічному прогресу з’явилась можливість розширити функції таких технологій в правосудді у зв’язку з чим електроне правосуддя стає не просто технікою, а справжньою революцією у здійсненні правосуддя.

В цьому контексті знову згадується відомий персонаж Мері Шеллі «Франкенштейн», але вже в преамбулі Резолюції Європарламенту від 16-го лютого 2017 року про норми цивільного права щодо робототехніки, та робиться висновок про те, що люди завжди мріяли створювати розумні людиноподібні машини [154]. Таким чином ставиться акцент на широкому спектрі функціоналу та сподівань, які існують щодо застосування технологій в різних сферах людського життя, в тому числі і в правосудді.

Таким чином, надзвичайно влучною є позиція видатного французького правника Антуана Гарапона про те, що в контексті прогностичного правосуддя доречно говорити про потрійну революцію: соціологічну (ініціаторами та лобістами щодо створення та розвитку прогностичної функції правосуддя є не юристи чи законодавець, а представники бізнес спільноти, програмісти та математики, які при створенні стартапів Legal Tech керуються логікою отримання прибутку та доцільності використання тієї чи іншої технології), когнітивну (прогностична функція сама по собі не є новою: вона є невід’ємною частиною самої природи права та закону, які роблять соціальні відносини передбачуваними. Інформаційно-телекомунікаційні технології в певному сенсі замінюють суб’єктивний людський фактор на очікуваний та математично підтверджений результат) і революцію форми здійснення правосуддя (інформаційно-телекомунікаційні технології постають не просто як інструменти, що полегшують різні процеси при здійсненні правосуддя, а буквально створюють нову форму правосуддя, що базується на статистичних даних та математичних розрахунках) [172 с. 46-52].

Можемо впевнено зазначити, що прогностичне правосуддя є справжньою світоглядною зміною в правовій системі, адже вплив інформаційно-

телекомунікаційних технологій та штучного інтелекту зокрема вже неможливо ігнорувати. Відповідно постає питання визначення та координації ролей людини і технологій в процесі здійснення правосуддя.

В цьому напряму та завдяки зростанню прогресу в галузі штучного інтелекту та розробці технологій, які здатні обробляти велику кількість з'явилась значна кількість юридичних стартапів (legal tech), які мають на меті з одного боку полегшити роботу юристів та спеціалістів у сфері правосуддя та з другого боку зменшити юридичну невизначеність.

Такі зміни у правосудді також спричиняють подвійну конкуренцію між самими legaltech стартапами та між стартапами і правниками, що в свою чергу безпосередньо сприяє реформі та еволюції професії адвоката. Завдяки імплементації новітніх технологій адвокати мають можливість збільшити спектр та якість своїх послуг, які вони можуть запропонувати своїм клієнтам. Окрім цього, розвиток legal tech може значною мірою сприяти реалізації принципу пріоритету інтересів клієнта, оскільки однією із гарантій реалізації такого принципу є застосування адвокатом всіх розумно необхідних і доступних йому законних засобів для надання ефективної професійної правничої (правової) допомоги клієнту, здійснення захисту клієнта або його представництва, а також оперативного виконання доручень клієнта, обумовлені договором про надання правової допомоги [9, с. 123-124]. Інформаційно-телекомунікаційні технології створюють потужності для ефективної реалізації гарантій зазначеного принципу.

Звичайно, питання використання інформаційно-телекомунікаційних технологій в правосудді, в тому числі і прогностичного правосуддя, є предметом жвавих дискусій, в яких наводяться як аргументи «за», так і аргументи «проти» такого використання. Вважаємо, що насправді актуальним і важливим є не заперечення застосування технологій, або бездумне застосування всіх науково-технічних надбань, а пошук балансу між засадами правосуддя, технічним

прогресом та потребами суспільства. Щодо необхідності впровадження прогностичного правосуддя висловили свою позитивну думку 62 % опитаних.

При цьому впровадження прогностичного правосуддя потребує встановлення балансу між прозорістю та контролем щодо задіяних інформаційно-телекомунікаційних технологій та обмеженнями щодо такої прозорості (права інтелектуальної власності, комерційна таємниця, вимоги щодо кібербезпеки тощо) [204, с. 61].

Зазначимо, що прогностичне правосуддя фактично виникло на перехресті взаємодії штучного інтелекту, великих даних (big data) та відкритих даних (open data). Це пов'язано з тим, що використання інформаційно-телекомунікаційних технологій повинно сприяти якісному та швидкому доступу, обробці та аналізу різноманітних даних та поруч із цим гарантувати належний захист таких даних.

В цьому контексті вітчизняний законодавець безпосередньо встановлює мету доступу до судових рішень та відповідно ведення в електронному вигляді єдиного державного реєстру судових рішень, а саме «забезпечення відкритості діяльності судів загальної юрисдикції, прогнозованості судових рішень та сприяння однаковому застосуванню законодавства» [83]. Отже, відкритість даних та прогнозованість судових рішень є ключовими аспектами, які мають враховуватися при веденні електронного реєстру судових рішень та аналізу судових рішень, що містить такий електронний реєстр. У зв'язку з цим постає питання реалізації прогнозованості та потужностей прогностичного правосуддя взагалі.

Прозорий механізм доступу до судових рішень, система фінансового контролю за діяльністю судів та суддів, заходи організаційного характеру, зокрема отримання інформації про діяльність судів забезпечують відкритість та прозорість судової системи [74, с. 176].

Відповідно для того, щоб краще визначити суть, можливості та обмеження прогностичного правосуддя доречним є розглянути поняття «великі дані» та «відкриті дані».

Термін «великі дані» є достатньо загальним та часто вживається для позначення великих обсягів даних, що використовуються з певною метою та до різних методів та технологій щодо обробки та аналізу таких даних. На сьогодні виокремлюються три головних риси, що характеризують великі дані: великий обсяг даних, швидкість генерування таких даних та різноманітність видів та форматів даних (відео, тексти, фотографії тощо) [143, с. 2]. Зазначені риси підкреслюють необхідність нормативно-правового визначення поняття «великі дані» та відповідного регулювання отримання та опрацювання таких даних в судовій системі.

Можливість забезпечення функцій з обробки та аналізу великої кількості даних за допомогою інформаційно-телекомунікаційних технологій дозволяє підвищити якість правосуддя. При цьому потрібен чіткий порядок та контроль за виконанням таких функцій. Прикладом використання результатів, отриманих на підставі обробки великих даних різними інформаційно-телекомунікаційними технологіями в судовій системі США можуть бути технології, які направлені на визначення та оцінку можливості рецидиву скоєння злочину особою, щодо якої відбувається досудове кримінальне провадження. Так, технологія фундації Арнольда відома під назвою «оцінка публічної безпеки» (public safety assessment) враховує 9 елементів при визначенні можливості рецидиву скоєння певного злочину, серед яких: вік арештованого, вид злочину, існуюча судимість в момент скоєння злочину, попереднє притягнення до відповідповідальності з визначенням ступеня тяжкості злочину тощо [209].

В Україні ж питання правового регулювання використання великих даних залишається поза межами уваги законодавця. У зв’язку з цим вважаємо, що доречним є визначення великих даних як сукупності значної кількості даних, які можуть бути зафіксовані у різноманітних формах в машиносчитуваному форматі та інформаційно-телекомунікаційних технологій збору, обробки, аналізу та

збереження таких даних, що мають достатній рівень об'єктивності та відсутності дискримінації та можуть бути застосовані на різних етапах здійснення судочинства.

Більшу увагу в Україні приділяється «відкритим даним». Так, стаття 10^1 Закону України «Про доступ до публічної інформації» визначає публічну інформацію у формі відкритих даних як «публічну інформацію у форматі, що дозволяє її автоматизоване оброблення електронними засобами, вільний та безоплатний доступ до неї, а також її подальше використання» [82].

В той же час в контексті здійснення правосуддя постає питання координації законодавства про захист персональних даних, забезпечення принципу гласності судового процесу та ефективності і зручності для усіх учасників здійснення такого судового процесу.

Відповідно до чинного законодавства «інформація про суд, який розглядає справу, сторони спору та предмет позову, дату надходження позовної заяви, апеляційної, касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення, стадії розгляду справи, місце, дату і час судового засідання, рух справи з одного суду до іншого є відкритою та має бути невідкладно оприлюдненою на офіційному веб-порталі судової влади України, крім випадків, установлених законом» та будь-яка особа має право на вільний доступ до судового рішення в порядку, встановленому законом [98].

При цьому відповідно до ч.3 статті 10^1 Закону України «Про доступ до публічної інформації» поширення публічної інформації у формі відкритих даних, що містять персональні дані фізичної особи, оприлюднюється та надається на запит у формі відкритих даних за дотримання 4-х умов: «1) персональні дані знеособлені та захищені відповідно до Закону України «Про захист персональних даних»; 2) фізичні особи (суб'єкти даних), персональні дані яких містяться в інформації у формі відкритих даних, надали свою згоду на поширення таких даних відповідно до Закону України «Про захист персональних даних»; 3) надання чи оприлюднення

такої інформації передбачено законом; 4) обмеження доступу до такої інформації (віднесення її до інформації з обмеженим доступом) заборонено законом» [82].

На практиці ж відбувається наступне: судові рішення в єдиному державному реєстрі судових рішень публікуються з знеособленням фізичних осіб, щодо яких приймаються такі рішення. Проте на веб-сайті Судової влади України публікуються інформація з зазначенням персональних даних осіб – учасників того чи іншого судового процесу. Такий елемент як номер провадження дозволяє встановити особі, щодо яких прийняте відповідне судове рішення і таким чином взагалі робить зазначене вище знеособлення не релевантним.

Отже, питання регулювання відкритих даних щодо фізичних осіб в судовому процесі потребує свого вирішення. Забезпеченням дотримання законодавства про персональні дані може стати впровадження належного та єдиного електронного каналу комунікацій щодо розгляду відповідної судової справи без оприлюднення персональних даних фізичних осіб на веб-сайті Судової влади України та визнання того, що принцип гласності судового процесу має свої обмеження.

Відкриті дані залишаються надзвичайно важливими безпосередньо при реалізації прогностичного правосуддя. Враховуючи все зазначене вище можемо визначити прогностичне правосуддя як – використання інформаційно-телекомунікаційних технологій на підставі різних юридичних та судових баз даних з метою прогнозування судових рішень.

З одного боку, інформаційно-телекомунікаційні технології дозволяють забезпечити передбачуваність і стандартизацію судових рішень. З іншого боку постає питання уникнення упередженості та дискримінації при прийнятті таких судових рішень, зазначаються обмеження і різного виду упередженості, що створюються або можуть створюватись технологіями. Гостро підкреслюється необхідність реалізації верховенства права при здійсненні електронного правосуддя, при якому будь-яке програмне забезпечення, незалежно від його рівня

складності та досконалості, має в першу чергу забезпечувати права і свободи громадянина та ні в якому разі не обмежувати чи спотворювати їх.

Більше того, відразу вбачаються обмеження щодо застосування прогностичного правосуддя, пов'язані з тим, що при прийнятті кожного судового рішення суддя не має обов'язку та не повинен керуватись виключно попередньою судовою практикою з питання, яке він розглядає. В кожному випадку судового спору враховується безліч інших факторів, зокрема особливості кожної справи, актуальний стан законодавства, власне переконання самого судді тощо.

На практиці велика кількість інформаційно-телекомунікаційних технологій, які розробляються різними компаніями Legal Tech надають можливість здійснити статистичний аналіз, який може бути використаний юристами для оцінки ймовірності успіху в конкретному випадку судового спору, визначити межі сум компенсацій, базуючись на аналізі подібних випадків у минулому, та адаптувати стратегію представництва інтересів клієнтів при здійсненні судового захисту [216].

Гійом Замбрано наголошує, що справжнє питання в прогностичному правосудді полягає не в тому чи можливо передбачити судове рішення, а в тому яким чином забезпечити таке передбачення машиною на основі кількісних, а не інтуїтивних показників. Науковий підхід до права не обмежується виключно теорією права, а передбачає вивчення ефективного застосування правових норм судами та обґрунтоване прогнозування судових рішень в визначених випадках в залежності від факторів, які можуть бути об'єктивно перевірені. Дослідник підкреслює, що судочинство завжди невизначене, проте це не означає, що воно не може бути прогнозованим. Більше того, за його переконанням прогностичні техніки є надзвичайно важливими для правової науки та доктрини, адже вони дозволяють робити симуляції різних ситуацій та тестувати ефективність різних технік, стратегій та дій в тій чи іншій ситуації. Таким чином прогностичне правосуддя забезпечує потужний інструмент експериментальної перевірки теоретичних пропозицій та тверджень [251].

Більше того, наукова дискусія за участю юристів, юридичних компаній та вчених зосереджується на аналізі можливого впливу інформаційно-телекомунікаційних технологій щодо прогнозування рішень суддів та визначення етичних принципів, на підставі яких повинно здійснюватися використання таких технологій.

З розвитком інтернету, інформаційно-телекомунікаційних технологій та появи поняття штучного інтелекту, здійснення правосуддя зіткнулося з новими викликами. Таким чином, використання різних інформаційно-телекомунікаційних технологій для опрацювання найбільш повторюваних та простих судових спорів має на меті скорити час, витрачений на юридичний аналіз таких спорів та забезпечити ефективність судового процесу. Доречно зауважити, що обґрунтування суддею судового рішення є питанням його оцінки та тлумачення права та застосування правових норм до конкретного спору. При цьому юридичний силогізм може призводити до різних суджень в аналогічних спорах.

Результати, які можна отримати з ІТ обробки масивних наборів даних у цивільних чи господарських судових справах, а також зрештою і кримінальних справах – можуть забезпечити якісну інформацію не тільки щодо кореляції різних ситуацій та судових рішень, а й моделей поведінки суддів та адвокатів в схожих категоріях справ, що в свою чергу може бути оприлюднене широкому колу громадськості. Такі дані також можуть створювати рейтинг суддів, враховуючи критерій скасування рішення конкретного судді в апеляційній інстанції.

Зазначимо, що після тривалої серії реформ, орієнтованих на забезпечення незалежності суддів міжнародні органи, такі як ООН, Європейська рада та ОЕСР, вибрали підхід, який тепер також зосереджується на ефективності, а не виключно на неупередженості суддів [211]. В цьому аспекті оцінюється потенціал інформаційно-телекомунікаційних технологій щодо можливості зниження витрат, збереження часу та легкості доступу до правосуддя різних верств населення, а також можливості зменшення рівня суддівської суб’єктивності при прийнятті

відповідного судового рішення. В свою чергу отримані дані можуть дати змогу встановити успішність конкретного адвоката в конкретних категоріях справ та надати можливість будь-якій особі, які потребує представництво своїх інтересів в суді, здійснити якісний та зважений вибір свого представника.

На додачу за словами Доменіко Пелігріні, голови цивільної палати суду Генуї: «прогностичне правосуддя пропонує інструмент щодо передбачення та гармонізації судових рішень. Це допоможе суддям зосередитись на справах, у яких їх експертиза має більшу додану вартість». Дослідники університету Sant'Anna Піза, Італія, планують провести опитування суддів Генуї, які застосовують законодавство щодо використання відкритих даних у суді. Наразі LIDER-лабораторія Інституту Дірполіса, діюча при згаданому університеті є дослідною лабораторією з питань аналізу судових справ, предметом розгляду яких є вирішення питання щодо особистих збитків, деліктів та виконання зобов'язань та при цьому використовує технології для висвітлення моделей, кореляцій та тенденцій в судових рішеннях. Планується, що технології обробки та аналізу тенденцій рішень, а також передбачення судових рішень також дозволить виявити можливу дискримінацію при роботі з чутливими даними (що включають расову чи етнічну приналежність, соціально-економічне походження, політичні, релігійні чи філософські переконання тощо) шляхом групування або класифікації даних, що стосуються окремих осіб або державних та приватних зацікавлених сторін. Таким чином прогнозоване правосуддя не тільки прогнозує найімовірніше рішення по конкретній справі, а може стати потужним інструментом у боротьбі з дискримінацією [215].

На думку науковців університету Sant'Anna категорії справ, які можуть стати предметом прогнозованого правосуддя є цивільні спори (зокрема розлучення), спори щодо зловживань на робочому місці, спори щодо компенсаційних виплат та виплат вихідної допомоги, відшкодування легких тілесних ушкоджень та інші дрібні спори.

Таким чином, головною метою прогностичного правосуддя є зменшення рівня юридичної невизначеності та непередбачуваності судових рішень.

Великі дані, відкриті дані та інформаційно-телекомунікаційні технології повинні разом сприяти доступу до правосуддя, а також стабілізації, гармонізації та конвергенції судової практики. Звичайно, існують і більш традиційні методи досягнення цієї мети. Але цілісність та послідовність судової практики можуть бути покращені, завдяки використанню сучасних та майбутніх технологічних розробок.

При цьому якість та продуктивність прогностичного правосуддя знаходяться під ретельною увагою, особливо в епоху, яка виявляє залежності від технологій та інформації. Технологічний прогрес не повинен перешкоджати роботі судді і, перш за все, тим особам, які відповідають за дотримання закону, не повинен перешкоджати доступу до правосуддя. Передбачуваність закону необхідна, проте вона не повинна «заморожувати» судову практику [248]. Таким чином основні принципи справедливості та правосуддя повинні залишатися недоторканими та не спотворюватись жодним чином технологіями прогнозування.

Прогностичне правосуддя передбачає роботу з великою кількістю різноманітних даних. Така ситуація має свої недоліки і переваги. Недолік, який має бути подоланий, полягає в тому, що такі дані є масивними, не завжди гармонійно та повністю представлені в різних джерелах, що може ускладнювати роботу з ними. Так, наприклад, за даними Державної судової адміністрації України в 2018 році тільки апеляційними загальними судами було вирішено 227 584 справ, а за перше півріччя 2019 – 107 136 справ відповідно [26].

При цьому обробка та аналіз такої великої кількості даних за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій дає можливість прискорити такий аналіз, забезпечити їхню презентацію в зручному вигляді для користувача, а також більш ефективно використовувати такі дані.

Таким чином важливими передумовами щодо використання релевантних даних в межах прогностичного правосуддя є створення єдиної бази судових рішень

з постійною їхньою належною актуалізацією та захистом доступу. А також забезпечення доступу до великих та відкритих даних.

Викликом для прогностичного правосуддя стає розробка технологій, які не тільки оперують різними статистичними даним, а й мають можливість семантичного аналізу судових рішень для виявлення логіки прийняття судових рішень з того чи іншого питання [149, с. 269-276]

Цікавим в цьому аспекті є досвід Франції, де законодавець передбачив в статті L. 111-13 кодексу про судоустрій принцип відкритих даних, відповідно до якого: «рішення, які приймаються судами, безкоштовно розміщуються в публічному доступі в електронній формі». При цьому передбачається кримінальна відповідальність за використання даних суддів та працівників суду з метою або наслідком якого є оцінка, аналіз, порівняння чи прогнозування їхньої фактичної чи передбачуваної професійної практики [155].

На противагу цьому у США прогностичне правосуддя вже є звичайною практикою, зокрема в кримінальному судочинстві. Прикладами реалізації такого правосуддя є технології Lex Machina та Ravel Law.

Так, розробники Lex Machina зазначають на своєму веб-сайті, що здійснюють юридичну аналітику, використовуючи великі масиви даних судових рішень, що дозволяє клієнтам даної технології перемагати у висококонкурентному середовищі бізнесу та практиці права. Адвокати юридичної фірми та їх співробітники використовують Lex Machina для залучення нових клієнтів, визначення стратегії представництва інтересів клієнтів та виграванння судових позовів [192].

На відміну від традиційних методів юридичних досліджень, які надають статистичні дані в занадто загальному та обмеженому вигляді, Lex Machina зосереджується не тільки на збиранні даних, а й на виконанні складної роботи щодо їхньої обробки та структуризації. Алгоритм, який застосовується Lex Machina створив справжню базу правової інформації, яка подається своїм користувачам на

підставі стратегічного підходу на основі конкретних критеріїв і фільтрів за типом справи, діапазоном дат, судом, суддею, тощо.

Метрики руху ідентифікують дані, події та документи, пов'язані з певними справами, і надають інформацію про весь перебіг діяльності, яка призвела до прийняття конкретного рішення. Таким чином, користувач платформи отримує детальну інформацію щодо сторони по справі, яка подавала ті чи інші клопотання та документи; судді, який розглядав судовий спір та рішення, яке було ухвалено по такій справі.

При цьому також формується «розумна статистика», наприклад який тип клопотань ніколи або майже ніколи не задовольняється конкретним суддею по визначеним категоріям справ, можливо швидко отримати інформацію щодо ухвал та рішень суддів по конкретним категоріям справ та виокремити аргументи, якими керується той чи інший суддя, також можливо виокремити аргументи, які застосовує опонент по справі в такій же категорії судових справ тощо [192].

У зв'язку з цим, технології Lex Machina є дійсно корисним інструментом при розробці стратегії судового захисту та взагалі оцінці доцільності подання заяви до суду, що може стимулювати сторони досягати домовленостей ще в досудовому регулюванні та значно зменшити навантаження на судову систему.

При цьому, важливо зазначити, що інформація, яка генерується Lex Machina є лише індикативною та кожен має право судового захисту своїх порушених прав, а сама стратегія представництва інтересів клієнтів в суді залишається проявом майстерності та професіоналізму адвокатів.

Іншим прикладом реалізації інформаційно-телекомунікаційних технологій в американському прогностичному правосудді є каліфорнійська компанія Ravel Law, створена у 2012 році на базі юридичної школи Стенфордського університету, кафедри комп'ютерних наук за підтримки CodeX (Центр юридичної інформатики Стенфорда). Онлайн-платформа Ravel Law поєднує юридичні дослідження та

аналітику на основі експертних юридичних знань, машинного навчання (machine learning) та судових прецедентів з Гарвардської бібліотеки права.

За словами розробників Ravel Law створені ними технології надають можливість юристам знайти важливе, зрозуміти, чому це важливо, і використати цю інформацію якомога переконливіше, перетворюючи просто юридичну інформацію на юридичні інсайти [221].

Court Analytics класифікує судові справи, суддів, аргументи, які використовуються сторонами в конкретних категоріях судових справ. Judge Analytics також визначає прецеденти, на які зазвичай посилається конкретний суддя при прийнятті рішення в певній категорії справ. Case Analytics в свою чергу знаходить ключові твердження в судових рішеннях та показує, як вони інтерпретуються суддею.

Наразі технології Ravel Law використовуються у провідних юридичних школах, включаючи Берклі, Йель, Стенфорд, Вандербільт, Чиказький університет тощо. З метою створення юридичної аналітики судової практики створюються інформаційно-телекомунікаційні технології, що засновані на комп'ютерній лінгвістиці, аналізу мови та анотацій. Таким чином, структуруються великі дані інформації, яка стають інтуїтивно зрозумілими своїм користувачам.

Отже, прогностичні інформаційно-телекомунікаційні технології використовуються різними суб'єктами права в США. При цьому ще раз варто звернути увагу на технології ризику рецидиву при винесенні судових рішень. Такі технології побудовані на критеріях територіального походження осіб та їхньої кримінальної історії. Вони однозначно можуть бути корисними в роботі судді. Однак при цьому постає питання об'єктивності таких технологій та дотримання ними принципу справедливості.

В 2013 році американська дослідниця Сара Демаре та швейцарський дослідник Джей Сінг на базі аналізу 19 різних методологій по оцінюванню зазначених ризиків прийшли до висновку, що в більшості випадків обґрунтованість

таких методологій була проаналізована лише в декількох дослідженнях, які проводились тими ж самими людьми, що й розробили такі методології. При цьому оцінка ризику може бути визначена як процес оцінки ймовірності майбутнього правопорушника для виявлення осіб, які створюють великий ризик стати правопорушником та відповідно потребують втручання з боку правоохоронних органів. Проведення оцінок ризику також може допомогти визначити цілі лікування та розробити управління ризиками та плани лікування осіб, які його потребують. Існує велика кількість доказів того, що оцінки ризику, виконані за допомогою структурованих підходів, дають оцінки, які є і більш точними, і більш послідовними для оцінювачів порівняно з суб'єктивним або неструктурованим підходом. Проте дослідниками було констатовано, що в зазначених 19 методологіях не було проведено достатньої наукової роботи з оцінки об'єктивності різних технологій, що використовують методологію по оцінюванню ризиків [162].

В США відбулось перше глобальне критичне обговорення судової практики, щодо оскарження рішень, які були прийняті на підставі результатів прогностичних технологій та за результатами цього обговорення були зазначені такі категорії справ: медична допомога та державні пільги; професійна атестація державних вчителів; оцінка кримінального ризику в кримінальному провадженні щодо неповнолітніх; аналіз ДНК в кримінальному провадженні. За результатами такого обговорення було встановлено, що технології часто впроваджуються без належного попереднього випробування, технічної підтримки та контролю. Так, наприклад стосовно релевантності інформаційно-телекомунікаційних технологій з оцінки кримінального ризику в кримінальному провадженні щодо неповнолітніх, які використовуються в США з 2004 року було проведено тільки два наукових дослідження. Більше того, перше судове оскарження результатів, отриманих такими технологіями відбулось лише в 2018 році через те, що часто бракує технічної експертизи для доказування невідповідності таких результатів правам людини або через складнощі, що виникають в результаті того, що такі технології

створюються та адмініструються приватними компаніями, які не бажають розкривати всю інформацію щодо таких технологій на підставі аргументу комерційної таємниці. Було встановлено, що часто такі технології використовують критерії, які створюють дискримінацію (базуючись на расі неповнолітніх, місцевості їхнього проживання тощо) [193].

Таким чином, американська судова система дедалі більше використовує інформаційно-телекомунікаційні технології в процесі здійснення судочинства. І вже можна зазначити певні тенденції в цьому зв'язку: конкретні судові справи свідчать про те, що використання технологій в судовій системі вже не є виключенням, а стає нормою з метою зменшення строків розгляду справ та судових витрат. При цьому недостатня увага приділяється наслідками використання таких технологій та їх можливому негативному ефекту щодо певних категорій населення; рівень технічної підготовки щодо використання технологій судовими працівниками також є недостатнім; потребують доопрацювання механізми та правила аудиту та контролю за інформаційно-телекомунікаційними технологіями в судовій системі [132]. Окремої уваги заслуговує визначення об'єктивних критеріїв, на підставі яких розробляються технології прогностичного правосуддя. Відповідно доречним є залучення не тільки технічних спеціалістів при реалізації технологій прогностичного правосуддя, а й правників, психологів та соціологів. Активна дія такої спільноти створює відповідне середовище для прогностичного правосуддя, що ґрунтується на належних етичних та правових принципах.

Також, на нашу думку, при застосуванні прогностичного правосуддя на практиці можуть виникнути наступні проблеми: очікування людей, що суддя буде діяти виключно в межах того, що попередньо прогнозовано за допомогою інформаційно-телекомунікаційних технологій. Відсутність виправдання таких очікувань несе ризик суспільного протесту проти легітимності судового рішення. Це ще раз підкреслює необхідність визначення прогностичного правосуддя як лише

додаткового інструменту юридичного аналізу в процесі здійснення правосуддя, що ніяким чином не зобов’язує суддю та інших учасників процесу.

Більше того для оцінки справедливості рішень, що приймаються за допомогою інформаційно-телекомунікаційних технологій необхідно враховувати той аспект, що технології машинного навчання є настільки ж надійними, наскільки вони використовують релевантні дані для отримання таких рішень. Якщо такі дані будуть упередженими в будь-якій формі, існує ризик, що структурні нерівності та несправедливі упередження будуть виникати та зростати. У зв’язку з цим розробники інформаційно-телекомунікаційних технологій повинні застосовувати виважений та науково обґрунтований підхід щодо своїх розробок. Важливим є не лише вибір методів машинного навчання, але й усі невеликі рішення щодо пошуку, організації та маркування відповідних даних [214] .

Інформаційно-телекомунікаційні технології, що використовуються прогностичним правосуддям також представляють певні ризики того, що прийняття суддею рішення по справі, яку він розглядає буде базуватись виключно на статистичній інформації з розгляду аналогічних справ [186].

Також, постає питання співвідношення прав людини та застосування технологій прогностичного правосуддя. Рекомендації, які формуються технологіями можуть сприйматися людиною як найбільш раціональні та непогрішні. Судді, які приймають рішення також можуть намагатися мінімізувати власну відповідальність, дотримуючись порад інформаційно-телекомунікаційних технологій і таким чином може виникати так звана «автоматизована упередженість». При цьому цікавим фактом є те, що людська упередженість задля задоволення власних інтересів при використанні інформаційно-телекомунікаційних технологій також має місце [225]. Така ситуація свідчить про те, що використання будь-яких технологій потребує виваженого підходу, який базується на доцільності, стратегії подальшого використання таких технологій та прогнозування наслідків їхнього використання.

Ефективність будь-якого судочинства з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій прогностичного правосуддя підлягає всебічній науковій та правовій оцінці. Безперечно інформаційно-телекомунікаційні технології є важливими для будь-якої сучасної організації. При цьому виникає питання судової аргументації, ґрунтуючись на результатах таких технологій [246].

Відповідно обробка та аналіз судових рішень прогностичними технологіями має керуватись чіткими цілями та відповідати вимогам Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Дуже важливо, щоб методологія, яка застосовується при розробці та роботі технологій прогностичного правосуддя була прозорою та неупередженою, а також отримувала сертифікацію від незалежного уповноваженого органу з відповідним рівнем технічної та правової експертизи [137].

Таким чином, юридична професія та судовий процес зазнають кардинальних змін і технології прогностичного правосуддя є лише одним із свідчень таких змін. Все більшої уваги заслуговує питання використання штучного інтелекту в здійсненні електронного правосуддя.

3.2. Роль штучного інтелекту в здійсненні електронного правосуддя

Нормативне регулювання штучного інтелекту та його технологій в різних сферах життя людини вже певний час є одним із актуальних питань в світі. Першою суттєвою спробою створення єдиного міжнародного підходу до регулювання штучного інтелекту можна назвати прийняття Азиломарських принципів на конференції, що відбулася 2017 року в Азиломарі, США. На даній конференції було задекларовано, що «метою розробки штучного інтелекту не має бути створення некерованого інтелекту, а повинно бути створення корисного інтелекту. Також,

були визначені певні етичні принципи розробки та застосування штучного інтелекту, зокрема можливість визначення причини, якщо штучним інтелектом було завдано шкоду, повага до персональних даних людини, дотримання прав і свобод людини тощо. Дані принципи були підписані такими авторитетами в науці та it-сфері, як Стівен Хокінг, Реймонд Курцвейл, Білл Гейтс та Ілон Маск [138].

При цьому, як зазначають німецькі дослідники в сфері штучного інтелекту принципи та найкращі практики, які описані Азиломарськими принципами створюють широке поле для інтерпретації. Це пов’язано з використанням багатьох невизначених юридичних термінів. І в цьому плані вбачається необхідність тісної спільної співпраці не тільки на рівні науковців, а й законодавця та різних міжнародних організацій [213].

Поширеною є думка, що штучний інтелект зможе замінити людину лише за функціями, але не за людськими якостями. Адже він не може мати творчу складову та ціннісні орієнтири, що притаманні людині [123, с.18].

Проте ствердження, що людське знання ніколи не може бути повністю інкапсульоване в комп’ютерних системах, оскільки воно є надто інтуїтивним є некоректним. Адже таке ствердження базується на обмеженому розумінні різних видів неявного знання (знання, яке логічно не оформлюється та вербально не виражене та є нераціоналізованим сприйняттям оточуючого середовища і фундаментом для подальшого пізнання світу) [22, с. 253-256]. При цьому дослідники погоджуються з тим, що на даний час певна частина знань все ще знаходиться поза межами їхнього застосування штучним інтелектом [187, с. 533-545].

Професор Річард Сасскінд зазначає, що великою помилкою є протиставляння штучного інтелекту людині- судді, аргументуючи, що на відміну від останнього штучний інтелект не може мислити і отже виконувати роботу судді. Помилка знаходиться в тезисі, що розвинені технології мають імітувати роботу людини. Натомість дослідник закликає аналізувати питання з точки зору чи може штучний

інтелект приймати судові рішення за такими ж стандартами, як їх приймає суддя-людина, або навіть за вищими стандартами. І при цьому штучний інтелект використовує свій оригінальний інструментарій при винесенні таких рішень (великі дані, розвинені алгоритми тощо) [233, с. 279].

Футурологи вже давно говорять про machina sapiens. Питання застосування технологій є центральним для постантропоцентричної обумовленості. Адже зв'язок між людиною та технологічним змінився в сучасному контексті, щоб досягти безпрецедентного ступеня близькості і вторгнення. Лінії розмежування між ними зміщуються, постає питання співвідношення органічного і неорганічного, електронних схем та органічної нервової системи тощо [148, с. 89].

Як зазначають Ожеван М. та Дубов Д., ми можемо говорити про конвергентні або трансгуманістичні технології, оскільки вони обіцяють кардинальні зрушення у сфері технологічних втручань у природу людини. При цьому неодмінними супутниками модернізаційних процесів є крайнощі технофілії та технофобії. Адже цивілізаційний спротив модернізації (антимодернізація) зазвичай дійсно супроводжується різними версіями техно фобії. Суспільство, яке є продуктом Четвертої промислової революції, позначене безпрецедентним об'єднанням зусиль людей і «розумних машин» – колаборативних роботів (коботів), спроможних навчатися, використовуючи знання «із хмар». Такі ситуації спілкування людей та розумних машин вимагають, з одного боку, максимальної стандартизації, а з іншого – максимальної гнучкості та взаємопристосування систем «доповненої реальності» (адитивних технологій). Конвергенція Людини й Машини «на виході» рано чи пізно породить конвергентне суспільство трансгуманізму або постгуманізму, яке, щойно народившись, прийде на зміну інформаційному суспільству, не лише розвиваючи його, але багато в чому його й заперечуючи [70, с. 7-11].

В Резолюції Європарламенту про норми цивільного права щодо робототехніки декларується, що «існуюча сьогодні тенденція розробки розумних і автономних машин, здатних навчатися та самостійно приймати рішення в

перспективі несе за собою не тільки економічну вигоду, а й низку питань, пов'язаних з прямим та опосередкованим впливом таких машин на суспільство в цілому» [154]. Європейський законодавець в зазначеній резолюції визнає, що в перспективі можливості штучного інтелекту можуть перевищити інтелектуальні здібності людини.

Відповідно ми можемо говорити про нову технологічну революцію, яка характеризується тим, що технології штучного інтелекту дозволяють кардинально покращити здатність аналізувати інформацію та несуть безліч інших переваг, проте потребують розробки нового правового регулювання, яке забезпечить чітке визначення термінології, пов'язаної зі штучним інтелектом, правовий статус та відповідальність при використанні штучного інтелекту, забезпечить недискримінацію, дотримання принципу верховенства права, прозорість та зрозумілість процесів прийняття рішень за допомогою або безпосередньо штучним інтелектом. Водночас, 47% опитаних під час анкетування висловили позитивне ставлення до впровадження технологій штучного інтелекту в електронне правосуддя, 37% – сумніваються, а 16 % – заперечують.

Також певні дослідники вважають, що головним аргументом на користь впровадження штучного інтелекту у сфері правосуддя є його здатність зменшити упередженість при прийнятті судових рішень. Також, використання інформаційно-телекомунікаційних технологій та «розумна статистика» сприяють більш послідовному винесенню судового рішення [237].

При цьому, будь-яка пропозиція щодо регулювання інформаційно-телекомунікаційних технологій має ґрунтуватися на існуючих дискусіях щодо взаємодії між правом, наукою та технологіями. Закон все більше і більше бере участь у регулюванні наукової діяльності та її результатів; в той же час юридичне втручання часто ґрунтується на експертних знаннях та наукових термінах, що проникають в юриспруденцію. Таким чином, подвійний зв'язок між правом і

наукою створює «гібридні знання», в рамках яких внесок обох доповнює один одного і взаємно визначає і легітимізує їхній зміст [174].

На сьогодні, розвиток правової бази для регулювання штучного інтелекту умовно можна розділити на два підходи:

1) створення правової основи для імплементації прикладних систем зі штучним інтелектом та стимулювання їхнього розвитку;

2) регулювання сфери створення штучного «суперінтелекту», зокрема відповідності технологій, що розробляються, загальновизнаним стандартам в сфері етики і права [120].

Таким чином мова йде про необхідність створення правової бази регулювання розробки, імплементації, функціонування та контролю інформаційно-телекомунікаційних технологій будь-якого рівня складності та автономності, в тому числі тих технологій, що наразі отримали назву «штучний інтелект» або «штучний суперінтелект».

Штучний інтелект передбачає різноманітні методи, алгоритми та технології, зокрема машинне навчання – технології, що передбачають можливість до самовдосконалення та самостійного навчання без додаткового програмування з боку людини. Функціонування таких технологій базується на елементах вірогідностей та статистиці.

Всесвітня організація інтелектуальної власності вперше опублікувала масштабне дослідження щодо стану розвитку та використання штучного інтелекту в світі. За результатами даного дослідження машинне навчання, і в першу чергу нейронні мережі, радикально змінили область машинного перекладу, є основним методом, що розкривається в патентних документах: він вказаний в більш ніж третини всіх виявлених в ході дослідження винаходів. Число патентних заявок на технологію машинного навчання, зокрема методів, використовуваних службами підсадки пасажирів для мінімального відхилення від маршруту, збільшилася з 9 567

в 2013 р. до 20 195 на 2016 р. Глибоке навчання як метод машинного навчання, докорінно змінив штучний інтелект [250].

Технології з глибоким машинним навчанням (deep learning machines) іноді порівнюються з дітьми, які здатні самонавчатися, поглинаючи знання та вміння, такі як просторова орієнтація та мова, навіть за відсутності будь-якої формальної інструкції чи «кодування» Дослідники машинного навчання стверджують, що комп'ютери, які навчаються на базі великих даних, можуть навчитися практично будь-чому, включаючи здоровий глузд, з кількома, якщо такі є, запрограмованими правилами. [179].

При цьому застосування технологій машинного навчання здається доречним там, де є чітко прописані правила та норми. Вважаємо, що дослідники влучно зазначають про те, що електронне правосуддя збільшує тенденцію прийняття рішень на підставі прописаного кодифікованого права на противагу права справедливості (equitable justice), що має більш оціночне підґрунтя та широко розповсюджене в системі англосаксонського права, а також виконує важливу роль в міжнародній правотворчості. Право справедливості тягне за собою роздуми над цінностями, що визнані в правовій системі та застосуванням таких цінностей в контексті прийняття судового рішення. Таким чином судові рішення стають більш індивідуалізованими. В свою чергу кодифіковане право передбачає більш рутинне застосування суддею стандартизованих прописаних правил [223, с.242-289].

При цьому можна уявити ситуацію, коли штучний суперінтелект через свою здатність глибокого машинного навчання і відповідно великий ступінь автономії та можливостей саморозвитку зможе будувати власну логіку розгляду та аналізу судових спорів. У зв'язку з цим підхід до імплементації таких високо розвинутих технологій повинен бути надзвичайно виваженим та стратегічним.

В першу чергу, необхідно зазначити, що використання інформаційно-телекомунікаційних технологій при прийнятті судових рішень є частиною того, що можна кваліфікувати як прийняття «автоматизованих рішень».

«Автоматизоване прийняття рішень – це процес прийняття рішення автоматизованими засобами без участі людини. Ці рішення можуть базуватися на фактичних даних, а також на створених цифрових профілях або даних, що отримуються в результаті застосування різних логічних послідовностей» [247].

Технології з прийняття автоматизованих рішень можуть бути визначені як програми, що засновані на певних правилах (застосовують певні правила до конкретних фактів), програми з кореляції даних (такі технології співвідносять дві або більше бази даних з алгоритмом, який містить в собі певний набір правил) або програми з аналізу даних (такі технології аналізують велику кількість даних з метою виявлення певних закономірностей та висновків). При цьому дуже важливим є належний переклад людської мови та термінології на мову комп'ютерного коду, адже в процесі програмування може змінюватись сенс важливих понять та категорій, що в подальшому при прийнятті автоматизованого рішення може негативним чином впливати на права і свободи людини і громадянина. У цьому сенсі автоматизація має величезний потенціал для усунення стійких помилок в системах, де рішення приймає людина і дозволяє забезпечити прийняття послідовних рішень за умови, усунення ризиків створення помилок безпосередньо інформаційно-телекомунікаційними технологіями [153, с.1260].

Автоматизовані рішення приймаються за допомогою інформаційно-телекомунікаційних технологій різного рівня, використовують та обробляють велику кількість даних. При цьому втручання людини потрібно або тільки на етапі створення таких технологій або в процесі контролю їхнього нормального функціонування.

Інформацію, яку можна отримати з великих наборів даних цивільних чи комерційних судових процесів – і, можливо, зрештою кримінальних справ можуть також забезпечити аналітичні дані про співвідношення ситуацій, поведінки учасників судового процесу та судових рішень [210].

На нашу думку, зазначений контроль має здійснюватися як з боку спеціалістів, що відповідають за функціонування таких технологій, так і з боку громадськості. Для уважного вивчення технологій громадськість повинна знати, з якою метою вони були створені та на підставі яких даних вони працюють. Питання контролю за прийняттям автоматизованих рішень знаходиться на перехресті багатьох дисциплін, потребує всебічного аналізу та правового регулювання з метою забезпечення гармонійного функціонування автоматизованих рішень в різних правових системах та гарантії забезпечення прав людини і громадянина.

Сучасне дослідження щодо вивчення специфіки автоматизованих рішень свідчить про те, що технічна експертиза та методи не є найбільшою перешкодою для здійснення визначеного вище контролю. Так, розвиток технологій дійсно створив акцент на необхідності технічного підходу до контролю. Проте дане питання є набагато глибшим та також потребує філософського осмислення та нормативно-правового регулювання [225].

Згадане дослідження виокремлює такі аспекти аналізу прийняття автоматизованих рішень та відповідно розробку їхнього правового регулювання як: обмеження щодо збирання даних; прозорість; зрозумілість; недискримінація; доступ до даних, та їхня точність; використання автоматизованих рішень тільки у певних категоріях справ; валідація та сертифікація; контроль та аудит інформаційно-телекомунікаційних технологій; конкуренція та відповідальність. Пропонуємо розглянути ці аспекти в контексті прийняття автоматизованих судових рішень.

Що ж до обмеження щодо збору даних, то в центрі уваги знаходиться ідея розумної необхідності. Таким чином дані збираються, зберігаються, обробляються та розповсюджуються лише настільки, наскільки це є розумно необхідним. «Персональні дані повинні бути захищені розумними гарантіями безпеки проти таких ризиків, як втрата чи несанкціонований доступ, знищення, використання, модифікація або розголошення даних» [238, с.15].

Відповідно до ст. 22 (4) Регламенту ЄС «Про захист персональних даних», автоматизовані рішення можуть ґрунтуватися на чутливих даних, лише якщо суб'єкт даних дав явну згоду на обробку таких даних або обробка необхідна з міркувань, що становлять істотний суспільний інтерес, і якщо існують відповідні заходи щодо захисту прав і свобод суб'єкта даних та законних інтересів [207]. При цьому необхідно розуміти, що повнота даних, в тому числі тих, що можуть бути кваліфіковані як чутливі, є необхідною умовою прийняття справедливого рішення.

Прозорість, як один з аспектів аналізу прийняття автоматизованих рішень, передбачає існування реальних механізмів, за допомогою яких громадськість може перевіряти діяльність судових органів та мати доступ до звітів їхньої діяльності, а також отримувати необхідну інформацію на веб-порталах судів. Прозорість означає, що принципи за якими було прийняте автоматизоване рішення завжди повинні бути доступними для виявлення. При цьому прозорість може виникати на багатьох рівнях, від створення комп'ютерного кодування до перевірки такого функціонування такого коду та роботи відповідних інформаційно-телекомунікаційних технологій.

Інформаційно-телекомунікаційні технології мають дотримуватись високого рівня принципу прозорості, що передбачає можливість відстеження в процесі їхнього впровадження, математичну перевірку їхніх міркувань, чесність сигналів, та зрозумілість роботи технологій [166].

Визначним прикладом в даному аспекті є Франція, яка прийняла закон про цифрову республіку, що намагається максимально забезпечити баланс між обмеженим використанням даних, згаданим вище та дотриманням прозорості при використанні інформаційно-телекомунікаційних технологій в судовій системі включно. Наприклад, зазначений закон прямо передбачає, що у випадку прийняття автоматизованого рішення, особа, щодо якої таке рішення було прийняте має право отримати інформацію щодо правил та основних характеристик, за якими було сформоване таке рішення [196].

Слід зауважити, що публічне розкриття вихідного коду та алгоритмів не завжди є доцільним, оскільки запитувач такої інформації може не мати необхідної технічної компетенції, або використати таку інформацію зі злочинною метою. Тому, вважаємо, що є необхідним створення квазі-державних органів, до складу яких будуть входити компетентні спеціалісти та правники, які матимуть змогу запитувати інформацію для здійснення ефективного контролю за використанням та функціонуванням інформаційно-телекомунікаційних технологій.

Щодо зрозумілості або права на роз'яснення, то дослідники наголошують, що оскільки інформаційно-телекомунікаційні технології, які створюють автоматизовані рішення за своєю природою взаємодіють з людьми, необхідно забезпечити зрозумілість таких технологій та можливість бути поясненими людині [142].

Пошук роз'яснень щодо прийнятих рішень є притаманним людині та є невід'ємною частиною людського спілкування, розуміння, і навчання. При цьому, такі роз'яснення можуть приймати різні форми. Наприклад, люди можуть пояснити свої рішення природною мовою або на підставі візуальних доказів. В розрізі штучного інтелекту дослідники намагаються розробити моделі, що зможуть демонструвати подібну компетентність та текстуально та візуально пояснювати прийняте рішення [208].

Таким чином право людини на роз'яснення автоматизованих рішень включає в себе розкриття ключових мотивів та методології прийняття певного рішення, а також змістовного опису «логіки» діяльності відповідної інформаційно-телекомунікаційної технології, результатами якої стало прийняття конкретного рішення.

Принцип рівності та справедливості при прийнятті автоматизованих рішень може бути забезпечений шляхом заборони прямої, навмисної або непрямої дискримінації. Адже в процесі функціонування інформаційно-телекомунікаційних технологій можуть виникати випадки дискримінації, навіть без навмисного

програмування такої дискримінації. Це може бути результатом самого процесу некоректної роботи з даними, помилок при програмуванні коду або навмисного програмування технологій з метою задоволення інтересів певних осіб або груп.

Як зазначають дослідники Лум та Ісаак «якщо поліція зосередить увагу на певних етнічних групах та певних районах, цілком імовірно, що поліцейські записи систематично стануть здебільшого показувати злочини, що пов'язані з такими групами або районами. Якщо інформаційно-телекомунікаційна технологія розробляється на підставі таких даних, то вона вже з самого початку базується на необ'єктивній вибірці і може призводити до висновків, що іммігранти більше схильні до скоєння злочинів ніж корінне населення [198].

Враховуючи вищевикладене, саме законодавство про недискримінацію та про захист даних є основними правовими інструментами, які можуть забезпечити відсутність дискримінації або мінімізувати її при створенні автоматизованих рішень інформаційно-телекомунікаційними технологіями. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод у своїй статті 14 передбачає, що «користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою» [41].

Європейське законодавство та судова практика забороняють як пряму, так і непряму дискримінацію. Пряма дискримінація відбувається у випадку, коли до особи ставляться менш сприятливо, ніж ставилися б до іншої в порівнянній ситуації за ознаками расового чи етнічного походження; непряма дискримінація відбувається там, де на перший погляд нейтральне положення, критерій чи практика, але при цьому має результатом створення несприятливого становища для певних осіб через їхнє расове чи етнічне походження у порівнянні з іншими особами, за винятком якщо такі положення, критерій чи практика можуть бути

об’єктивно обґрунтовані легітимною метою та засоби досягнення такої мети є відповідними та необхідними [181].

В свою чергу принцип рівності перед законом і судом також чітко відображений в статті 9 Закону України «Про судоустрій та статус суддів». Відповідно до нього всі учасники судового процесу є рівними незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак» [98].

Однак в процесі роботи інформаційно-телекомунікаційних технологій застосування законодавства про недискримінацію має слабкі сторони та здебільшого не захищає від непрямої дискримінації, оскільки не встановлює чітких та зрозумілих правил виявлення такої дискримінації та запобігання їй на практиці.

В дослідженні, підготовленому для Ради Європи щодо виявлення дискримінації при прийнятті рішень за допомогою інформаційно-телекомунікаційних технологій зазначаються рекомендації для запобігання зазначених прогалин в законодавстві, а саме наголошується на необхідності проведення наступних заходів: навчання для працівників установи, що використовує такі технології з метою належного застосування таких технологій та виявлення всіх ризиків їхнього використання; превентивна оцінка ризиків до початку використання інформаційно-телекомунікаційних технологій та відповідне зменшення ризику роботи такої технології. Останнє тягне за собою залучення кваліфікованих спеціалістів з різних дисциплін, таких як інформатика та право, для визначення ризиків проекту з імплементації конкретної інформаційно-телекомунікаційної технології; оцінювання процесів; контроль за виконанням проекту та звітування, що зумовлює вже описаний вище принцип прозорості [145, с. 28, 32].

Отже можна зробити висновок, що запобігання дискримінації може бути забезпечене в першу чергу через прийняття відповідного законодавства по роботі з

великими, відкритими та чутливими даними. А також через визначення правил збору, передачі та обробки таких даних різними інформаційно-телекомунікаційними технологіями, які використовуються в правосудді. Така робота потребує постійного залучення різних експертів та створення робочих спеціалізованих груп з розробки, обговорення та контролю за діяльністю інформаційно-телекомунікаційних технологій. Ще однією істотною вимогою є прийняття та дотримання етичних правил щодо роботи таких технологій та використання ними в процесі своєї роботи різних даних.

Що ж до валідації, сертифікації та аудиту інформаційно-телекомунікаційних технологій, то зазначимо про те що, вимоги до валідації та сертифікації покликані стимулювати розробників різноманітних технологій більш ретельно дотримуватись розробки та тестування таких технологій. В цьому плані ми можемо говорити про зовнішнє схвалення від спеціалізованих «аудиторів» чи регуляторів - до того, як технології будуть імплементовані.

Поняття аудиту технологій передбачає не тільки доступ до таких технологій систем, але також щоб ці системи були придатними для релевантного огляду. Наразі жодна з країн в світі не прийняла правил щодо загального комплексного аудиту інформаційно-телекомунікаційних технологій, які використовується в правосудді.

Директор інституту штучного інтелекту Аллена, професор Орен Етціоні та засновник компанії з розробки та тестування штучного інтелекту Pragmatic Data Тьянхуі Майкл Лі звертають увагу на те, що з комерційних та технічних причин, автоматично сформовані, високоточні пояснення більшості рішень штучного інтелекту наразі неможливі. Ось чому ми повинні наполягати на зовнішньому аудиті систем штучного інтелекту, що зможе систематично перевіряти системи штучного інтелекту та виявляти упередження або інші небажані моделі поведінки, особливо в сфері здійснення правосуддя. Так, наприклад, аналіз ProPublica, однієї з найбільш широко використовуваних технологій в США щодо визначення ризику

рецидивізму при ухваленні рішень про дострокове звільнення виявив потенційно значні упередження та неточності. При цьому розробник даної технології не бажає ділитися інформацією щодо даної технології, що в свою чергу ускладнює оскарження рішень, прийнятих на підставі даної технології в суді [167].

Дослідники в сфері штучного інтелекту констатують зростаючий розрив між тими, хто розвиває та отримує прибуток від штучного інтелекту, - і тими, хто може постраждати від його негативних наслідків. Зокрема серед причин такого розриву вони виділяють відсутність належного правового регулювання, висококонцентровану галузь з розробки інформаційно-телекомунікаційних технологій, недостатній рівень менеджменту в технологічних компаніях, великий культурний розрив між спільнотою технічних спеціалістів та інших груп суспільства, які користуються тим чи іншим чином інформаційно-телекомунікаційними технологіями [132].

Такий розрив ще більше актуалізує питання відповідальності щодо використання інформаційно-телекомунікаційних технологій. Ключовим моментом в цьому є визначення складових настання такої відповідальності та критеріїв перевірки відповідних технологій.

Саме в цьому розрізі після прийняття Європейської етичної хартії щодо використання штучного інтелекту в судових системах в грудні 2018 року CEPEJ наголосив на необхідності дослідження можливості застосування механізму сертифікації інформаційно-телекомунікаційних технологій, що застосовуються в судових системах. Метою такого дослідження є розробка конкретних критеріїв оцінювання інформаційно-телекомунікаційних технологій методичних та операційних рекомендацій відповідно до принципів та стандартів Хартії [219].

Що ж до відповідальності, то визначення умов настання відповідальності при використання та функціонування технологій штучного інтелекту матиме істотні наслідки для проектування, тестування та впровадження таких технологій.

Професор Гебріел Халеві визначив 5 базових атрибутів, притаманних штучному інтелекту: 1) комунікація (чим розвиненіший штучний інтелект, тим простіше з ним спілкуватись); 2) внутрішні знання (штучний інтелект має певні знання про самого себе); 3) зовнішні знання (штучний інтелект має знання про зовнішній світ, постійно отримує їх та використовує в процесі свої роботи); 4) цілеспрямоване функціонування (штучний інтелект здійснює дії з чітко визначеними цілями) 5) певний рівень творчості (можливість альтернативних дій). Та відповідно розглядає три моделі кримінальної відповідальності за участю штучного інтелекту: 1) теорія скоєння злочину через іншу особу: в даному випадку злочин скоєно штучним інтелектом, проте такий злочин є умисною дією програміста або користувача такого штучного інтелекту. В такому випадку штучний інтелект розглядається як невинний агент та відповідальність повністю покладається на програміста або користувача. 2) теорія найбільш вірогідного природного наслідку: злочин скоєно штучним інтелектом, проте такий злочин є наслідком необережності програміста коду такого штучного інтелекту або його користувача. Таким чином відповідальність також покладається виключно на програміста або користувача. 3) теорія безпосередньої відповідальності штучного інтелекту, яка передбачає, що дії штучного інтелекту не залежать від програміста чи користувача. Умовою настання кримінальної відповідальності є знання, умисел, необережність тощо, в залежності від кваліфікації злочину та його складових. І в цьому аспекті навіть умисел як існування мети, що настане певна фактична подія також можуть бути притаманні технологіям штучного інтелекту [175].

Окрім цього більшість технологій штучного інтелекту здатні аналізувати що є дозволеним та що є забороненим [177, 2543-2543].

Європейська резолюція щодо «норм цивільного права щодо робототехніки» пропонує два варіанти відповідальності, яка може настати в разі використання технологій штучного інтелекту: 1) об’єктивна відповідальність, яка не вимагає наявності вини та пов’язана з наділенням «особливо розвинених» роботів статусом

електронної особи. Це означає здатність нести ними відповідальність за завдану шкоду в тих випадках, коли такі роботи приймають рішення автономно від людини. 2) ризик-менеджмент підхід, що передбачає відповідальність особи, яка могла мінімізувати ризики. Відповідальність повинна бути пропорційною реальному рівню настанов, які передаються людиною роботу, і рівню його автономності. Це доповнюється обов'язковим страхуванням користувачів роботів і створенням компенсаційного фонду.

Таким чином, при впровадженні штучного інтелекту та визначенні відповідальності, що може наставати за результатами його дії надзвичайно важливим є питання автономності та рівня розвитку такого штучного інтелекту.

Існує досить вагомий аргумент про те, що у штучного інтелекту відсутня свідомість і тому він не може бути суб'єктом будь-якої відповідальності. При цьому як зазначає відомий американський професор права Лоренс Солум нам не вистачає чіткого поняття, що таке свідомість і, не маючи такого поняття, ми обмежені в своєму аналізі даного питання. У правовому контексті можна говорити про те, що штучний інтелект може лише імітувати людський інтелект, і при цьому йому не вистачає самосвідомості і таким чином він не може бути самостійним суб'єктом правовідносин. Проте, якщо свідомість є властивістю діяльності мозку, то в принципі ми повинні мати можливість відтворювати це в штучному інтелекті. Когнітивні науки можуть сприяти в кращому розумінні поняття особи. Деякі найбільш складні питання в юриспруденції, як в етиці та політиці, стосувалися меж статусу – що таке людина і чому ми надаємо людським особам такі сильний правовий захист [231, с. 1231-1287].

У зв'язку з цим доцільним є пропозиція розглядати квазіправосуб'єктність штучного інтелекту на підставі аналізу актуального рівня технічного прогресу та ризиків, які виникають в результаті діяльності штучного інтелекту. Така квазіправосуб'єктність дозволяє розробити абсолютно нову концепцію розумно

обмеженої відповідальності штучного інтелекту як електронної особи (агента) [1, с. 99].

Відповідно, досліджуючи питання ролі штучного інтелекту в електронному правосудді логічно постає питання можливості виконання ним функцій судді.

За думкою голови Ради суддів Російської Федерації Віктора Момотова нейтральність штучного інтелекту стосовно людини – це міф, адже суддя, оцінюючи докази, керується і своїм внутрішнім переконанням, що є набагато складнішою категорією, ніж програмні алгоритми. Так, одні й ті ж докази в одній справі можуть бути відкинуті, а в іншому – прийняті за основу. Крім того, суд при винесенні рішення керується цілою низкою оціночних і ціннісних критеріїв, закріплених в законі. Наприклад, принципами справедливості і гуманізму при призначенні покарання, вимогами розумності і сумлінності в цивільному праві» І розуміння цих категорій формується в процесах соціалізації, виховання, становлення особистості людини, а у штучного інтелекту відсутнє [63].

Не можемо повністю погодитись з даним ствердженням, оскільки вже наявна міжнародна юридична практика свідчить про реальну можливість застосування штучного інтелекту в правосудді.

Так, міністерство юстиції Естонії ініціювало проект, метою якого є розробка «судді-робота», який міг би вирішувати суперечки за позовами на суму менше 7000 євро (близько 8000 доларів). Чиновники сподіваються, що таким чином дана технологія зможе зменшити навантаження на суддів та прискорити вирішення судових справ. Державні бази даних з'єднуються між собою через цифрову інфраструктуру X-road, яка полегшує обмін такими даними [205].

В свою чергу в Китаї з 2017 року в великих індустріальних містах Ханчжоу, Пекіні та Гуанчжоу були запроваджені онлайн суди, що покликані вирішувати спори в таких сферах як електронна комерція, інтернет-банкінг, інтелектуальна власність тощо. Процес відбувається повністю в електронній формі, включаючи подачу документів та доказів [228]. Саме судове рішення приймається штучним

інтелектом через спеціальний мобільний застосунок, який працює 24/7. За перший рік свого функціонування онлайн суд Пекіну розглянув 34 263 судових спорів та прийняв 25 333 судових рішень. Більшість судових спорів була пов'язана з захистом правам інтелектуальної власності в інтернеті (77,7%) [163].

Таким чином з'являється міжнародна практика застосування штучного інтелекту не просто як додаткового інструменту супроводження діяльності судді-людини, а як повністю автономного судді, що приймає судові рішення.

Вважаємо, що на сьогодні не стоїть питання повної заміни судді-людини на штучний інтелект. Скоріше мова іде про можливість доручити штучному інтелекту розгляд певних категорій справ, які є достатньо простими та в яких докази повністю можуть бути подані та розглянуті в електронному вигляді.

Як висловився з цього приводу професор Річард Сасскінд: онлайн-суди першого покоління взагалі не застосовують штучний інтелект при прийнятті судових рішень… Але ми можемо передбачити другий етап, коли деякі рішення дійсно можуть бути – хоч і через багато років, прийняті машиною, а не людиною [233]. Створення правильного середовища зараз, з чіткими стандартами та очікуваннями, прокладе шлях для більш аргументованого та надійного дизайну будь-яких таких майбутніх систем, уникаючи підводних каменів, що засвідчуються в інших сферах [134].

Відповідно у зв'язку зі зростаючою роллю штучного інтелекту в правосудді одним із ключових питань є можливість існування етичного штучного інтелекту. Як вже зазначалось раніше при імплементації штучного інтелекту дослідники констатують наявність фактору упередженості в технологіях. Наприклад, послуги з розпізнавання обличчя можуть бути значно менш точними при спробі виявити жінок чи когось із темнішою шкірою. Інші технології можуть не мати належного захисту від стороннього несанкціонованого втручання, тощо. Деякі активісти - і навіть деякі компанії починають стверджувати, що єдиний спосіб забезпечити

етичну практику при застосуванні штучного інтелекту – це прийняти відповідне державне регулювання [202].

Як зазначає Ахім Берг, президент німецької асоціації Bitcom, «Європа хоче бути більш конкурентоспроможною в цифровій економіці. Але це не може замінити регулювання інновацій. Замість того, щоб намагатися досягти конкурентоспроможності в галузі інтелектуальної власності через політику, розроблену для знецінення іноземних провайдерів та сприяння європейському цифровому суверенітету, європейські політики повинні зосередитися на розробці стратегії штучного інтелекту, яка інвестує в людей, дані та цифрову інфраструктуру та створює більш сприятливий для інновацій регуляторне навколишнє середовище для того, щоб європейські компанії могли краще конкурувати з Китаєм та США» [139].

Програма модернізації суду та судових послуг Великобританії(HMCTS), яка триватиме з 2016 року до 2023 року, зокрема, розроблена з метою імплементації необхідних сучасних цифрових технологій до інфраструктури та процесів судів. Програма є досить комплексною та амбітною передбачає поєднання «шанованих традицій» з потужностями новітніх технологій. Ідея полягає в модернізації системи англійського правосуддя з девізом: «судова система, яка є справедливою, пропорційною та доступною для кожного – та, яка буде продовжувати вести за собою та надихати світ». Дана програма передбачає перехід від традиційного розгляду судових справ за участю адвокатів в приміщенні відповідного суду до переходу в режим онлайн шляхом розробки єдиної онлайн-системи для запуску та управління судовими справами в кримінальному та цивільному судочинстві з надійними системами управління документами та даними, роблячи суди зручнішими для всіх [240].

Реформи мають на меті запровадити конкретні цифрові інновації. Сторони зможуть розпочати провадження в режимі он-лайн у цивільних та сімейних судах. Буде процес відстеження звернень у судах. Багато слухань можуть відбуватися

через відеоконференцію, включаючи деякі цивільні заяви та слухання у кримінальних судах. У деяких кримінальних справах можна буде визнати свою вину та отримати вирок в режимі онлайн (наприклад ведення діяльності без ліцензії в порушення закону).

Важливо розуміти, що некритичне та необґрунтоване використання інформаційно-телекомунікаційних технологій може мати серйозні наслідки для основних прав людини та цілісності системи правосуддя. Разом з тим, інформаційно-телекомунікаційні технології можуть забезпечити цілий ряд переваг, такі як ефективність, звітність та послідовність. Наприклад, основними рекомендаціями, що пропонуються у зазначеному звіті стосовно впровадження інформаційно-телекомунікаційних технологій в кримінальне судочинство є 1) створення низки домовленостей та узгоджень між різними інституціями та організаціями в рамках цифрової реформи судочинства; 2) покращення системи захисту персональних даних; 3) покращення правового регулювання щодо забезпечення принципу прозорості використання інформаційно-телекомунікаційних технологій; 4) контроль та аудит за функціонуванням новітніх технологій з боку громадськості тощо.

Кримінальне судочинство – це не єдина конструкція, а серія взаємопов'язаних процесів з багатьма етапами, де технологія може допомогти встановити баланс між різним цілями щодо стримування, визнання недієздатними, реабілітації, реституції та компенсації, проливаючи світло на те, що викликає злочинну поведінку та обрати відповідні реакції на неї [133].

Як зазначив на одному з наукових обговорень Олег Вагін, «страшно уявити, що рішення щодо людини, суспільства або людства будуть прийматися виходячи з заданості інформаційних технологій, слідуючи пораді «розумного» штучного інтелекту, покладаючись на який людина сама перестає думати, аналізувати, прогнозувати своє майбутнє, а тому деградує як розумна істота, стає безпорадною і залежною від «машини», і від тієї особи, яка нею керує, її обслуговує, модернізує,

коригує програмне забезпечення, а в кінцевому рахунку, можливо і маніпулює поведінкою і рішеннями окремих осіб, а через них інтересами багатьох, тим самим перетворюючи людей на маріонеток, заручників ІТ технологій і засобів їх реалізації » [69].

Незважаючи на таку думку, в Російській Федерації було затверджено Національну стратегію розвитку штучного інтелекту на період до 2030 року відповідно до якої визнається, що в світі на заміну експертним системам прийшло машинне навчання, завдяки якому інформаційні системи самостійно формують правила та знаходять рішення на базі аналізу співвідношень, використовуючи вихідні набори даних (без попереднього складання людиною переліку вірогідних рішень), що і дозволяє говорити про прояв штучного інтелекту [67].

При цьому станом на сьогодні нормативно-правові акти Російської Федерації, що стосуються електронного правосуддя обмежуються регулюванням електронної форми подачі документів до суду, а також можливістю здійснення комунікацій між учасниками процесу в електронній формі через інформаційну систему «Судовий документообіг та діловодство» [114]. При цьому також майже не приділяється увага етичному аспекту впровадження електронного правосуддя.

Схожа ситуація наразі спостерігається і в Україні. Проте вважаємо, що необхідність запровадження етичного штучного інтелекту в правосудді є лише питанням часу. У зв’язку з цим дослідники намагаються встановити визначення та принципи, за допомогою яких вдасться ефективно використовувати інформаційно-телекомунікаційні технології і при цьому зменшити ризики порушення ними прав та свобод громадянина.

Одним із запропонованих визначень етичного штучного інтелекту є наступне: «етичний штучний інтелект означає, що (гіпотетичний, надзвичайно складний, повністю автономний) штучний інтелект сам приймає рішення, які є етично виправданими, враховуючи всі необхідні аспекти». Проте за думкою самих же авторів таке визначення є досить недосконалим в силу того, що наразі штучний

інтелект в будь-якому разі відображає те, що запрограмовано в ньому людиною. В будь-якому разі етичний не ототожнюється з верховенством права. Неправильно розглядати етику як заміну верховенства права, законодавства, прав людини, інститутів або демократично законних органів. Етичні та правові міркування мають пов'язані, але в той же час окремі власні цілі. Питання дискримінаційних результатів в автоматизованому прийнятті рішень є корисним прикладом. З етичної точки зору ми можемо запитати: що робить (автоматизовану) дискримінацію морально неправильною? Чи це є порушенням прав людини чи лише посиленням наявної нерівності в суспільстві? З огляду на це, ми можемо визначити низку правових питань: як демократичні держави повинні застосовувати принципи недискримінації та належного процесу при прийнятті автоматизованих рішень? Хто несе юридичну відповідальність за такі рішення? [252].

Більше того повинно бути розглянуто питання дотримання принципу справедливості при втіленні будь-якої інформаційно-телекомунікаційної технології. Американські науковці підкреслюють, що технологія є несправедливою, якщо вона наносить передбачувану шкоду певній категорії осіб наборам людей, яка є надмірно диспропорційною відносно переваг, які ця технологія створює в іншій сфері. Крім того, технологія є несправедливою, коли вона регресує, тобто, коли певні категорії осіб платять більшу ніж інші вартість за соціальні вигоди від такої технології [135].

Для того, щоб оцінити чи дотримуються технології принципу справедливості, необхідно визначити та врахувати передбачувані ефекти, які розробка, реалізація та використання відповідної технології можуть мати стосовно прав і свобод людини, її добробуту взагалі.

Все це означає, що побудова та функціонування етичного штучного інтелекту – це надзвичайно складне завдання і для його належного та ефективного впровадження необхідно:

1) починаючи зі стадії розробки інформаційно-телекомунікаційних технологій залучати експертів з різних питань, а також представників громадськості, які безпосередньо будуть користувачами відповідних технологій (мультидисциплінарний підхід);

2) виявляти та проводити обґрунтований аналіз дійсних потреб осіб, які будуть користувачами відповідних технологій;

3) здійснювати комплексний та стратегічний підхід щодо питання використання технологій з розробкою системи оцінки ризиків таких технологій та створення системи запобігання таким ризикам;

4) забезпечити навчання працівників судових органів щодо використання відповідних інформаційно-телекомунікаційних технологій.

Отже, безперечно імплементація електронного правосуддя має певні ризики такі як: незрозумілість: людині без відповідної технічної кваліфікації може бути складно зрозуміти функціонування та логіку прийняття рішень особливо розвинутими технологіями штучного інтелекту, які використовують глибоке машинне навчання (deep machine learning); розчарування та недовіра до судової системи в разі прийняття рішень, що не відповідає рішенням, спрогнозованим за допомогою прогностичного правосуддя; некоректна робота з даними; дискримінація, неконтрольованість та непередбачуваність наслідків дій технологій штучного інтелекту.

Як зазначають дослідники такі ризики пов’язані з відповідними різними аспектами правосуддя, що справляється суддею-людиною, а саме: розуміння, адаптація, довіра та участь. Електронне правосуддя торкається кожного з цих аспектів, пропонуючи технології, які здатні вирішувати судові справи якісно іншим шляхом порівняно зі звичним [223].

Отже, штучний інтелект може внести надзвичайно важливий ти вагомий вклад в систему правосуддя. Для того, щоб запровадити саме етичний штучний інтелект необхідно взяти до уваги всі ризики використання інформаційно-

телекомунікаційних технологій та при цьому побудувати виважену стратегію застосування таких технологій, враховуючи їхній рівень автономності.

Керівники відомої консалтингової компанії Accenture Пол Доерті та Джеймс Уілсон наголошують на тому, що машини не збираються захоплювати світ і не виключають присутності людини на робочих місцях. В сучасну епоху цифрової трансформації бізнес-процесів системи штучного інтелекту не замінюють людей; навпаки, вони розширюють можливості і співпрацюють з людьми, підвищуючи продуктивність і дозволяючи досягти результатів, які раніше вважалися неможливими. Слідуючи даній логікі, автори виділяють 5 аспектів ефективної взаємодії людини і штучного інтелекту, а саме: регуманізація часу, відповідальна стандартизація, прийняття спільних рішень, розумний запит та використання ботів [24, с. 36].

Пропонуємо більш детально розглянути зазначені аспекти безпосередньо в сфері правосуддя:

1) регуманізація часу передбачає переосмислення бізнес-процесів з метою збільшення кількості часу, доступного для задач, виконуваних виключно людиною: спілкування між людьми, більший простір для творчості та можливості приймати зважені та продумані рішення. Це також дає можливість ефективно розподіляти час судді та працівників судового апарату, розставляти пріоритети в виконанні різноманітних завдань. Нарешті це дає можливість для подальшого наукового розвитку та вдосконалення всіх процесів в роботі судів.

2) відповідальна стандартизація або відповідальний та контрольований розвиток технологій штучного інтелекту передбачає відповідальне формування уявлень людей про взаємодію дії людини і машини, а також комплексного та стратегічного сприйняття мети такої взаємодії. Таким чином, імплементація будь-яких технологій в сферу правосуддя потребує зваженого підходу, експертної оцінки щодо реального впливу таких технологій на здійснення правосуддя.

3) прийняття спільних рішень засноване на судженні здатність обирати послідовність дій в умовах машинної невизначеності. Коли машина не розуміє, що їй робити далі, або коли в її моделі умовиводів не вистачає ділового або етичного контексту, люди повинні вміти визначити, де, як і коли слід втрутитися. Це передбачає, що штучний інтелект не може бути повністю автономним. Завжди має бути присутнім контроль з боку людини.

4) розумний запит передбачає розуміння того, як задавати питання системі штучного інтелекту для того, щоб отримати релевантну інформацію.

5) використання ботів обумовлює розширення можливостей вирішення різних функціональних завдань за допомогою ботів – технологій штучного інтелекту, які здатні забезпечувати комунікацію та вирішення різноманітних завдань. Такі технології, наприклад, здатні зробити комунікацію між судовими органами та особами, які звертаються до них біль ефективною.

Вважаємо за доцільне, в контексті електронного правосуддя, додати ще один аспект, а саме: зменшення рівня упередженості при прийнятті судових рішень завдяки технологіям прогностичного правосуддя та «розумному» аналізу великих баз даних.

Висновки до розділу 3

1. Встановлено, що невід’ємною частиною електронного правосуддя є функція прогнозованості судових рішень. Це забезпечує зменшення рівня правової невизначеності та дозволяє ефективно будувати стратегію представництва в суді сторін судового спору.

2. Прогностична функція електронного правосуддя визначається через можливості визначити ймовірність вирішення конкретної судової справи на підставі аналізу попередніх рішень з аналогічного предмету судового розгляду. Також

прогностична функція дозволяє визначати певні моделі правового захисту адвокатів в подібних категоріях судових справ, встановити та проаналізувати ступінь навантаження на різні суди та спрогнозувати строки розгляду подібних справ, отримати якісну статистику та аналіз судових справ з подібними предметами судового спору.

3. Водночас, впровадження прогностичної функції електронного правосуддя в Україні потребує законодавчого закріплення обігу, аналізу та збереження великих, чутливих та відкритих даних в судочинстві України.

4. В процесі дослідження виявлена потреба з одного боку забезпечити передбачуваність і стандартизацію судових рішень, з іншого – уникнути упередженості та дискримінації при прийнятті судових рішень із застосуванням різних прогностичних технологій. Така потреба може бути вирішена завдяки об'єктивному та повному використанню відкритих та великих даних та критеріїв, на підставі яких буде здійснюватися прогностичне електронне правосуддя.

5. Встановлено, що використання прогностичних технологій в рамках електронного правосуддя в будь-якому разі є обмеженим, оскільки не створює обов'язок для суддів. Тому такі технології є лише орієнтиром, який відображає послідовну судову практику з конкретних питань.

6. Окрема увага має бути приділена визначенню об'єктивних показників та даних, на підставі яких має проводитись розробка прогностичних алгоритмів та технологій. Одним із напрямків вирішення даного питання є створення єдиної бази судових рішень з постійною та належною актуалізацією та посиленим захистом збереження даних такої бази, ведення судової статистики та аналітики.

7. Проаналізовано, що прогностична функція електронного правосуддя докорінно змінює юридичну професію, оскільки надає можливість правникам зосередитись безпосередньо на якості своєї роботи, залишивши обробку великої кількості даних штучному інтелекту.

8. Світ прагне до міжнародного правового врегулювання штучного інтелекту, в тому числі його використання в правосудді. У зв’язку з цим Україні необхідно на законодавчому рівні врегулювати питання обробки, зберігання, обміну та знищення приватних даних, визначити етичні принципи здійснення електронного правосуддя, надати законодавче визначення штучного інтелекту та принципів прийняття автоматизованих рішень.

9. Застосування технологій штучного інтелекту в правосудді вимагає розробку положення про автоматизовані рішення та визначення аспектів, з урахуванням яких такі рішення мають прийматись (обмеження щодо збору даних, прозорість, зрозумілість, сертифікація тощо). Враховуючи міжнародний досвід та загальні тенденції розвитку штучного інтелекту, необхідно запровадити комплексне застосування штучного інтелекту в певних категоріях судових справ (адміністративні правопорушення, судові спори з питань електронної комерції, онлайн розрахунків, страхових випадків тощо), в яких є можливість повноцінного, достовірного та об’єктивного судового розгляду штучним інтелектом з мінімальним втручанням людини.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено наукове завдання щодо розкриття змісту і сутності електронного правосуддя, виникнення та перспектив його розвитку, сформульовано висновки, пропозиції й рекомендації, що відповідають вимогам наукової новизни та спрямовані на удосконалення електронного правосуддя.

Основні наукові здобутки дисертанта відображено у таких положеннях:

1. Електронне правосуддя – це сукупність інформаційно-телекомунікаційних технологій та процесу інтеграції інформаційно-телекомунікаційних технологій в систему судочинства з метою ефективної організації діяльності органів судової влади та винесення справедливих судових рішень.

Завдання електронного правосуддя є основними способами його реалізації уповноваженими чинним законодавством суб'єктами з метою підвищення ефективності правосуддя та доступу до нього.

Завдання електронного правосуддя можуть бути різних рівнів, як загальні (спрямовані на досягнення мети правосуддя), так і спеціальні (забезпечують вирішення вузьких питань, що виникають під час реалізації електронного правосуддя і спрямовані на покращення судового адміністрування).

Загальні завдання електронного правосуддя такі:

1) забезпечення ефективності правосуддя;

2) забезпечення доступу до правосуддя.

Спеціальні завдання, які реалізовує електронне правосуддя, полягають у забезпечення комунікації між суддями та іншими учасниками провадження та оптимізації діяльності працівників апарату суду.

Функції електронного правосуддя – це напрями впливу електронного правосуддя на суспільні відносини шляхом реалізації взаємозв'язків між

електронним правосуддям як правовим явищем та усіма суб’єктами, які у нього залучаються.

Електронне правосуддя виконує такі функції:

а) інформаційна (електронне правосуддя є засобом інформування суб’єктів);

б) прогностична (електронне правосуддя є засобом забезпечення передбачуваності та стандартизації судових рішень);

в) комунікативна (електронне правосуддя є засобом передачі інформації);

г) системоутворююча (електронне правосуддя є елементом системи правосуддя та має кореспондуючий вплив із системою правосуддя);

д) організаційно-правова (електронне правосуддя є елементом практичної реалізації правових норм та забезпечує їх впровадження).

2. Умовами, що забезпечили виникнення електронного правосуддя є:

а) широке використання інформаційно-телекомунікаційних технологій у всіх сферах державницької діяльності та, в подальшому, у судочинстві;

б) застосування штучного інтелекту в правосудді як сукупності інформаційно-телекомунікаційних технологій та процесів, методів, засобів, що можуть мати різний рівень автономності з метою аналізу великої кількості даних, симуляції процесів людського інтелекту в процесі здійснення правосуддя;

в) норми права на яких воно засноване;

г) правосуддя як формуюча та основоположна умова для виникнення електронного правосуддя.

3. Організаційно-правова концепція ЄСІТС є сукупністю правових норм, які визначають порядок існування, функціонування, управління та контролю за діяльністю ЄСІТС. До такої концепції входять принципи діяльності, функції ЄСІТС, правовий статус спеціалізованого органу з моніторингу, консультування, контролю та сертифікації впровадження інформаційно-телекомунікаційних технологій в Україні.

ЄСІТС повинна базуватись на наступних принципах: принцип пріоритетності; принцип безперервності та послідовності впровадження ЄСІТС; принцип еволюційності ЄСІТС та принцип контролю.

Функції ЄСІТС такі:

- швидкий, ефективний та справедливий судовий процес;
- інтероперабельність між різними системами та агентами, залученими в діяльності ЄСІТС;
- легкість, доступність та зрозумілість судового процесу;
- складання відповідних юридичних документів та
- подання електронних доказів будь-якою особою, незалежно від її освітнього, майнового чи професійного рівня.

4. Доступ до електронного правосуддя є природним правом людини, яке полягає в гарантованій державою можливості кожної особи бути долученою через різні демократичні інструменти (публічні обговорення, експертні групи, надання експертних висновків, створення онлайн платформ для дискусій тощо) до розроблення процедур та правил реалізації електронного правосуддя, звернутись до суду за захистом своїх прав, отримати ефективний та справедливий захист в суді та отримати виконання рішення суду в розумні строки із використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій, які є доступними, зрозумілими та ефективними.

Роль електронного правосуддя в реалізації доступу до правосуддя та гарантії прав людини і громадянина полягає в забезпеченні таких засад доступу до правосуддя як обізнаність, довіра, зрозумілість, відсутність дискримінації та еволюційність.

З метою реалізації доступу до правосуддя на підставі імплементації інформаційно-телекомунікаційних технологій необхідно:

- проведення інформаційної кампанії щодо всіх можливостей використання інформаційно-телекомунікаційних технологій в правосудді та

стимулювання їхнього активного використання шляхом створення онлайн платформ для дискусій, експертних груп, проведення публічних обговорень тощо;

- запровадження інформаційно-телекомунікаційних технологій з інтуїтивно зрозумілим для користувача дизайном та інтерфейсом, створенням шаблонів процесуальних документів та можливістю підключення до системи ЄСІТС різноманітних мобільних застосунків для обміну даними;

- розробка етичних, правових та технічних стандартів інформаційно-телекомунікаційних технологій;

- створення системи сертифікації інформаційно-телекомунікаційних технологій;

- моніторинг, контроль та постійний перегляд доцільності використання тих чи інших інформаційно-телекомунікаційних технологій в процесі реалізації доступу до правосуддя.

5. Ефективність здійснення електронного правосуддя встановлюється за критеріями оцінки ефективності. Такими критеріями є:

- зручна подача документів до суду в електронній формі;

- можливість швидкого та захищеного підключення до судового засідання через відеоконференції;

- доступ до уніфікованих електронних шаблонів процесуальних документів;

- швидкий електронний доступ до матеріалів судових справ;

- можливість подачі електронних доказів;

- легкість та швидкість електронної комунікації з учасниками судового процесу;

- швидкість та легкість отримання електронних судових рішення та електронних виконавчих листів;

- організація роботи судів та суддів (навантаження, кількість розглянутих судових справ та винесених судових рішень, строки розгляду судових справ, тощо);
- стан виконання судових рішень;
- стан інформування громадян щодо можливостей електронного правосуддя;
- результати публічного опитування громадян та визначення рівня задоволеності у використанні інформаційно-телекомунікаційних технологій в суді.

6. Імплементація електронного правосуддя має ґрунтуватися на етичних принципах, які мають бути закріплені на законодавчому рівні, визнані державою в стратегії розвитку правосуддя та бути предметом для публічних та експертних обговорень із активним залученням всіх зацікавлених осіб.

В концепцію побудови ЄСІТС необхідно визначити та включити такі етичні принципи електронного правосуддя:

- дотримання фундаментальних прав людини;
- недискримінації;
- якості та безпеки;
- прозорості, неупередженості та справедливості;
- контролю;
- інклюзивності;
- доцільності.

7. Прогностична функція електронного правосуддя – це можливості визначити ймовірність вирішення конкретної судової справи на підставі аналізу попередніх рішень з аналогічного предмету судового розгляду. Також прогностична функція дозволяє визначати певні моделі правового захисту адвокатів в подібних категоріях судових справ, встановити та проаналізувати ступінь навантаження на різні суди та спрогнозувати строки розгляду подібних

справ, отримати якісну статистику та аналіз судових справ з подібними предметами судового спору.

Водночас, впровадження прогностичної функції електронного правосуддя в Україні потребує законодавчого закріплення обігу, аналізу та збереження великих, чутливих та відкритих даних в судочинстві України.

8. Застосування технологій штучного інтелекту в правосудді вимагає розробку положення про автоматизовані рішення та визначення аспектів, з урахуванням яких такі рішення мають прийматись (обмеження щодо збору даних, прозорість, зрозумілість, сертифікація тощо). Враховуючи міжнародний досвід та загальні тенденції розвитку штучного інтелекту, необхідно запровадити комплексне застосування штучного інтелекту в певних категоріях судових справ (адміністративні правопорушення, судові спори з питань електронної комерції, онлайн розрахунків, страхових випадків тощо), в яких є можливість повноцінного, достовірного та об’єктивного судового розгляду штучним інтелектом з мінімальним втручанням людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архипов В.В., Бакуменко В.В., Незнамов А.В. и др. Регулирование робототехники: введение в «робоправо». Правовые аспекты развития робототехники и технологий искусственного интеллекта. Москва. Инфотропик Медиа. 2018. 232с.

2. Астафьев А.Ю. Эффективность судебной деятельности: понятие и критерии оценки. *Весник Воронежского государственного университета. Серия Право.* 2012. № 1. С. 121-131.

3. Баранов О.А. Інтернет речей: теоретико-методологічні основи правового регулювання. Монографія. 2018. Харків «Право». 2-е видання. 2018. Том 1. 344 с.

4. Баранов О.А. Інтернет речей і штучний інтелект: витоки проблеми правового регулювання (частина 1). *IT-право: проблеми та перспективи розвитку в Україні* : збірник матеріалів II-ї Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 17 листопада 2017 р.). НУ «Львівська політехніка». 2017. С. 18-42.

5. Берназюк О.О. Проблема наукового визначення поняття цифрових технологій у праві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 47. Том 2. С. 83-86.

6. Бернюков А. М., Бігун В. С., Лобода Ю. П., Малишев Б. В., Погребняк С. П. та ін. Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення: колективна, монографія. Київ. 2009. 316 с.

7. Бігун В. С., Бойко І. Й., Бондарук Т. І., Вислобоков К. А., Гавриленко О. А. та ін. Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку. НАН України. Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. Міжнародна асоціація істориків права. Київ: Видавництво «Наукова думка», НАН України. 2014. 501 с.

8. Бігун В. Філософсько-правове осмислення правосуддя (щодо розмежування понять «судочинство» і «правосуддя»). *Вісник Львів Ун-ту*. 2009. Вип. 48. С. 21-27.

9. Бірюкова А.М. Принцип пріоритету інтересів клієнта в системі етичних засад адвокатської діяльності. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 4. С. 121-128.

10. Біцай А.В., Участь адвоката в медіації у кримінальному провадженні у контексті реалізації права на справедливий суд. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 2. С.8-15. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/2_2018_Bitcayi.pdf.

11. Бухт Р., Хикс Р. Определение, концепция и измерение цифровой экономики. *Вестник международных организаций*. Т. 13. № 2. 2018 С. 143–172.

12. Вдовіна О. О. Електронне діловодство як комунікаційна складова судочинства в Україні: . дис. … канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.02, НАН України. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського.Київ:, 2018. 206 с.

13. Вдосконалення ефективності судової системи України: рівень та якість доступу до єдиного державного реєстру судових рішень, USAID, Проект «Україна: верховенство права». 2011. URL: http://www.fair.org.ua/index.php/index/library/11/page/20 (Дата звернення: 21.09.2018).

14. Вільгушинський М. Й. Оновлення адміністративно-правової термінології: шлях до європеїзації українського адміністративного права. *Вісник господарського судочинства*. 2013. № 3. С. 165-171

15. Власова Г.Б. Символы и ритуалы как культурные характеристики судебного процесса. *Философия права*. № 2. 2007. С. 69-73.

16. Гавриленко И.В. Процессуальное право в информационном обществе: общие тенденции и перспективы развития, автореферат. 2009. 26 с.

17. Гарапон А. Хранитель обещаний: суд и демократия. Москва. 2004. 328 с.

18. Глібко С. В., Єфремова К. В. та ін. Правове регулювання відносин у мережі. Колективна монографія. Харків. 2016. 360 с.

19. Глущенко С. В. Загальнотеоретичне бачення ролі та місця вищих спеціалізованих судів у системі судової влади України. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2015. № 5. С. 80-101.

20. Городовенко В.В. Принцип гласності та відкритості у вітчизняному судочинстві: проблеми реалізації. *Вісник Верховного Суду України*. 2011. № 9. С. 38-43.

21. Господарський процесуальний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12 (Дата звернення 10.09.2019).

22. Губанова Е.О. Неявное знание: сущность и виды. *Научный потенциал: работы молодых ученых.* 2010. № 4. С. 253-256.

23. Декарт Р. Міркування про метод, щоб правильно спрямувати свій розум і відшукати істину в науках. Київ: «Тандем». 2001. 101 с.

24. Доэрти Пол, Джеймс Уилсон, Человек + машина, новые принципы работы в эпоху искусственного интеллекта. Манн, Иванов и Фербер. Москва. 2019. 304 с.

25. Електронна суть. Про суть, перші результати та перспективи запровадження «Електронного суду» розповіли учасники пілотного проекту. *Судовий вісник*. № 5 (133). 2017. С. 8.

26. Ефективність роботи судів за 2018 рік, ефективність роботи судів за I півріччя 2019 року. ДСА України. URL: https://dsa.court.gov.ua/dsa/pokaznikidiyalnosti/efekt_roboti_sudiv1/efektiv_2018_mod_cpravi (Дата звернення: 11.11.2019).

27. Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (Дата звернення: 15.12.2018)

28. Жданова Ю.А. Правовая природа электронного правосудия и его место в системе институтов информационного общества. *Отрасли права*. 2016. URL: http://xn----7sbbaj7auwnffhk.xn--p1ai/article/16771(Дата звернення: 15.12.2018).

29. Загальна декларація прав людини. Генеральна Асамблея ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015 (Дата звернення: 15.12.2018).

30. Запровадження ЄСІТС у суді – крок у майбутнє. Прес-служба Сьомого апеляційного адміністративного суду. Юридична газета онлайн. 2019. URL: http://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/zaprovadzhennya-esits-u-sudi--krok-u-maybutne.html (Дата звернення: 15.12.2019).

31. Іванюта Н. Функції та методи господарського процесуального права: діалектичний підхід. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 12. С. 95-99.

32. Ібадов Е.Т., Міхайліна Т.В. Електронне правосуддя: перспективи та проблеми впровадження. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету*. 2016. № 8. Том 2. С. 30-34.

33. Интероперабельность. Центр открытых систем. URL: http://www.opensys.info/interoperability/ (Дата звернення: 17.10.2019).

34. Каламайко А. Ю. Електронні засоби доказування в цивільному процесі: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2016. 242 с.

35. Караман М. Співвідношення ритуалу та судового ритуалу в соціальному регулюванні. *Підприємництво, господарство і право.* №6. 2018. С. 223-225.

36. Кашанина Т.В. Кашанин А.В. Основы российского права. Учебник для ВУЗов. Издательство Норма. Москва. 2003. 784 с.

37. Ківалов С. В. Теоретична характеристика функціонального змісту адміністративного судочинства як правозахисного механізму у сфері публічного управління. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 71. С. 7-19.

38. Кодекс адміністративного судочинства України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15 (Дата звернення: 11.09.2019).

39. Конвенція ООН «Про права осіб з інвалідністю». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71 (Дата звернення: 11.03.2019).

40. Конвенція про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_326 (Дата звернення: 11.03.2019).

41. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (Дата звернення: 11.03.2019).

42. Конституція України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (Дата звернення: 17.09.2019).

43. Концепція галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції та інших установ судової системи. 2018. 45 с. URL: http://court.gov.ua/userfiles/concept.pdf (Дата звернення: 21.02.2019).

44. Короєд С.О. Судове керівництво: принцип чи функція цивільного судочинства? *Держава і право.* 2012. Вип. 56. С. 280-284.

45. Кравчик М.Б. Реформування судової системи як важлива складова європейської інтеграції України : … дис. канд. юрид. наук. Львів, 2015. 217 с.

46. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (Дата звернення 21.11.2018).

47. Крусян Р.А. Реформування системи судоустрою України: досвід, сучасність, тенденції: дис.. … канд. юрид. наук. Одеса, 2018. 254 с.

48. Кучинська О. П., Щиголь О. В. Поняття та зміст доступу до правосуддя в кримінальному процесі України. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 3. С. 20-30.

49. Кучинська О. П, Мильцева В. С. Правові засади електронного правосуддя. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 3. С. 24-28.

50. Лиф Кэролайн. Думай, учись, преуспевай. Киев. Брайт Букс. 2019. 304 с.

51. Мазурок В. Підготовка кадрів системи правосуддя для застосування ЄСІТС, презентація, 25.04.2019. URL: http://nsj.gov.ua/files/155620255925%20%20%D0%BA%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%8F%20%D0%84%D0%A1%D0%86%D0%A2%D0%A1.pdf (Дата звернення 21.10.2019).

52. Малишев Б.В. Судовий прецедент у правовій системі Англії. Монографія. К.: Праксіс. 2008. 344 с.

53. Мильцева В.С. Електронне правосуддя: гарантія реалізації доступу до правосуддя в Україні: матеріали *Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених* (м. Київ, 1 грудня 2017 р.). Юридичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Ред кол.: д.ю.н. М. А. Погорецький (голова), к.ю.н. О. А. Шурин (відп. ред.) та ін. Київ: ВПЦ «Дрім Прінт. 2017. С. 31-32.

54. Мильцева В.С. Електронне судочинство - гарантія ефективності судового процесу». *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. Том 2. №2. С. 139 -141.

55. Мильцева В. С. Забезпечення реалізації прав людини через електронне правосуддя. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 10. С. 204-207.

56. Мильцева В.С. Запровадження електронного судочинства як один із пріоритетів судової реформи в Україні: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «*Місце юридичних наук у формуванні правової культури сучасної*

людини». (м. Запоріжжя, 22-23 грудня 2017р.). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина». 2017. Ч.1. С. 155-156.

57. Мильцева В.С. Передумови виникнення електронного правосуддя. *Науковий вісник Херсонського державного університету, Серія «Юридичні науки».* 2018. № 4. С. 118-120.

58. Мильцева В.С. Правові аспекти запровадження єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: матеріали Міжнародної конференції «*Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети*» (м. Дніпро, 8-9 грудня 2017 р.). Херсон: Видавничий дім «Гельветика». 2017. ч. 2. С. 141-142.

59. Мильцева В.С. Правові аспекти організації єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. №3. С. 161-163.

60. Мильцева В.С. Правові засади електронного правосуддя: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «*Юридична наука в сучасному світі: здобутки та перспективи*» (м. Одеса, 21 вересня 2018 р.). Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса: видавничий дім «Гельветика». 2018. С.142-144.

61. Мильцева В.С. Роль інформаційно-телекомунікаційних технологій в реалізації доступу до правосуддя: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «*Людина і закон: публічно-правовий вимір*» (м. Дніпро, 4-5 жовтня 2019 р.). Дніпро: Громадська організація «Правовий світ», 2019. С. 84-88.

62. Михайлов А.С. Усиления возможностей разума – изобретения С.Н. Корсакова. *Искусственный интеллект и принятие решений*. № 2. 2016. С. 5-15.

63. Момотов рассказал, почему искусственный интеллект никогда не заменит судью. *Право ru*. 2019. URL: https://pravo.ru/news/210547/ (Дата звернення 12.12.2019).

64. Москвич Л.М., Овсяннікова О.О., Іванцова А.В. та ін., Правові основи судового адміністрування та судової діяльності. Навчальний посібник. Харків. Право. 2019. 396 с.

65. Москвич Л.М., Поняття і зміст ефективності судової системи. *Проблеми законності*. 2011. Вип. 115. С.171-178.

66. Об информации, информационных технологиях и о защите информации: Федеральный закон РФ от 27.07.2006 № 149-ФЗ. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_61798/ (Дата звернення 20.12.2019).

67. О развитии искусственного интеллекта в Российской Федерации: Указ Президента РФ от 10.10.2019 № 490. URL: https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/72738946/ (Дата звернення 20.12.2019).

68. Овчаренко О. М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації: Монографія. Х.: Право, 2008. 304 с.

69. Овчинский В., Бинецкий А. Судья с искусственным интеллектом. 2019. URL: http://zavtra.ru/blogs/sud_ya_s_iskusstvennim_intellektom (Дата звернення 20.12.2019).

70. Ожеван М., Дубов Д. Homo ex machina, Філософські, культурологічні та політичні передумови формування конвергентного суспільства. Монографія. Київ. Національний інститут стратегічних досліджень. 2017. 272 с.

71. Паспорт бюджетної програми Верховного Суду України на 2019 рік: Наказ Верховного Суду України від 13.12.2019 № 169-ОД. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokazniki-diyalnosti/pasport/ (Дата звернення: 20.03.2020).

72. Паспорт бюджетної програми Верховного Суду України на 2020 рік: Наказ Верховного Суду України від 12.05.2020 № 57. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokazniki-diyalnosti/pasport/ (Дата звернення: 20.05.2020).

73. Петрухин И. Л., Батуров Г. П., Морщакова Т. Г. Теоретические основы эффективности правосудия. Акад. наук СССР, Ин-т государства и права. Москва : Наука.1979. 392 с.

74. Погорецький М.А., Яновська О.Г. Відкритість та прозорість судової системи: проблеми реалізації міжнародних стандартів в Україні. *Право і громадянське суспільство.* 2013. № 2. С. 169-180.

75. Положення про автоматизовану систему документообігу суду. Рішення Ради суддів України від 26 листопада 2010 року № 30. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr030414-10 (Дата звернення: 24.12.2018).

76. Пономаренко В. А. Электронное гражданское судопроизводство в России: штрихи концепции. Монография. Проспект. 2015. 140 с.

77. Прилуцький С. В. Суд як соціальний феномен цивілізаційного розвитку людства. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 12. С. 14-22.

78. Про авторське право та суміжні права: Закон України від 23.12.1993 № 3792-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12 (Дата звернення: 15.01.2019).

79. Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21.12.2016 № 1798-VIII . URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19 (Дата звернення: 15.01.2019).

80. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 № 2147-VIII. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2147 (Дата звернення: 20.07.2018).

81. Програма реформування сектора юстиції «Нове правосуддя» Агентства США з міжнародного розвитку (USAID). URL: https://newjustice.org.ua/uk/pro-programu/ (Дата звернення: 20.07.2018).

82. Про доступ до публічної інформації: Закон України від від 13.01.2011 № 2939-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17 (Дата звернення: 20.03.2019).

83. Про доступ до судових рішень: Закон України від від 22.12.2005 № 3262-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3262-15 (Дата звернення: 20.03.2019).

84. Про електронний цифровий підпис: Закон України від 22.05.2003 № 852-IV. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/852-15 (Дата звернення: 20.03.2019).

85. Про ЄСІТС, «Електронний суд» та обов'язкову відеофіксацію. Інтерв'ю заступника голови ДСА Сергія Чорнуцького. Судебно-юридическая газета. № 1(470). 2019. URL: https://sud.ua/ru/news/publication/133201-pro-yesits-elektronniy-sud-ta-obovyazkovu-video-fiksatsiyu (Дата звернення: 20.09.2019).

86. Про забезпечення створення і функціонування Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: Наказ Державної судової адміністрації України від 07.11.2019 № 1096. URL: https://dsa.court.gov.ua/dsa/inshe/esits/N_1096_19 (Дата звернення 20.12.2019).

87. Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COVID-19: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2020 року № 211. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zapobigannya-poshim110320rennyu-na-teritoriyi-ukrayini-koronavirusu-covid-19 (Дата звернення 30.04.2020).

88. Про затвердження Графіку підключення судів України до модуля автоматизованого розподілу справ та інших підсистем автоматизованої системи документообігу суду: Наказ Державної судової адміністрації України від 02 липня 2018 року № 339. URL: https://dsa.court.gov.ua/dsa/inshe/esits/lkiog (Дата звернення: 20.11.2018).

89. Про затвердження Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші

події: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 06.11.2015 року № 1377. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1498-15 (Дата звернення 22.11.2016).

90. Про затвердження Концепції побудови Єдиної судової інформаційної-телекомунікаційної системи: Наказ Голови Державної судової адміністрації України від 13 квітня 2018 року №168. URL: https://dsa.court.gov.ua/dsa/inshe/esits/asdfg (Дата звернення 20.11.2018).

91. Про затвердження плану заходів з мінімізації ризиків розповсюдження гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, у Державній судовій адміністрації України: Наказ Державної судової адміністрації України від 16.03.2020 року № 122. URL: https://dsa.court.gov.ua/userfiles/media/dsa_pres_slujba_2019/dsa_pres_slujba_2020/N_122_20.pdf (Дата звернення 30.04.2019).

92. Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.10.2015 № 835. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-2015-%D0%BF (Дата звернення 30.04.2019).

93. Про затвердження порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 08.02.2019 № 100. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0223-19#Text (Дата звернення 10.11.2019).

94. Про національну програму інформатизації: Закон України від 04.02.1998 № 74/98-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80 (Дата звернення 20.01.2019).

95. Про проведення дослідної експлуатації підсистеми «Електронний суд» в пілотних судах: Наказ Державної судової адміністрації України від 23.03.2017 року № 367. URL: http://apladm.dn.court.gov.ua/userfiles/N_367.pdf (Дата звернення 08.11.2017).

96. Про проведення тестування підсистеми «Електронний суд» у місцевих та апеляційних судах: Наказ Державної судової адміністрації України від 22 грудня 2018 року № 628. URL: https://dsa.court.gov.ua/dsa/inshe/esits/ (Дата звернення 08.02.2019).

97. Про розгляд судами документів, отриманих з підсистеми «Електронний суд»: Лист Державної судової адміністрації України від 23 січня 2019 року № 15-1446/19. URL: https://dsa.court.gov.ua/dsa/inshe/esits/ (Дата звернення 08.02.2019).

98. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19 (Дата звернення 08.09.2019).

99. Про утворення Постійної комісії Вищої ради правосуддя з питань Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: Рішення ВРУ 10 травня 2018 року № 1370-1/0/15-18. URL: http://www.vru.gov.ua/act/14307 (Дата звернення 08.09.2019).

100. Про утворення робочої групи з питання відкриття нової галузі знань «Інформаційно-телекомунікаційні технології та системи»: Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту від 18.06.2012 року №714, URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0714736-12 (Дата звернення 08.09.2019).

101. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження КМУ від 17 січня 2018 року №67-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80 (Дата звернення 08.09.2019).

102. Рекомендації парламентських слухань на тему: «Реформи галузі інформаційно-комунікаційних технологій та розвиток інформаційного простору України: Постанова ВРУ від 31 березня 2016 року № 1073-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1073-19 (Дата звернення 15.12.2018).

103. Решота В., Проблеми визначення основних понять у сфері здійснення правосуддя. *Вісник Львівського університету*. № 62. 2016. С. 119-127.

104. Рішення Конституційного Суду України у справі № 3-рп/2003 від 30 січня 2003 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-03?find=1&text=%EF%F0%E0%E2%EE%F1%F3%E4%E4%FF (Дата звернення 20.07.2018).

105. Рішення Конституційного Суду України у справі № 8-рп/2002 від 07 травня 2002 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-02 (Дата звернення 20.07.2018).

106. Рішення Конституційного Суду України у справі № 10-р/2018 від 23 листопада 2018 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-18?find=1&text=%EF%F0%E0%E2%EE%F1%F3%E4%E4%FF (Дата звернення 20.07.2018).

107. Рішення Конституційного Суду України у справі № 11-р/2018 від 4 грудня 2018 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-18?find=1&text=%EF%F0%E0%E2%EE%F1%F3%E4%E4%FF (Дата звернення 20.07.2018).

108. Сердюк Л. Р. Організаційно-правові основи впровадження електронного судочинства в Україні. Автореф. дис.канд. юрид. наук. М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. 2017. 18 с.

109. Сердюк Л. Р. Нормативно-правове забезпечення впровадження електронного судочинства в Україні. *Молодий вчений*. 2016. № 3. С. 500-505.

110. Словник української мови: в 11 томах. Том 3, 1972. 744 с.

111. Столітній А. В. Електронне кримінальне провадження: передумови виникнення, сучасний стан та перспективи розвитку: Монографія. Київ: Видавничий дім АртЕк. 2016. 724 с.

112. Стратегія розвитку судової системи в Україні на 2015-2020 роки: Рішення Ради Суддів від 11 грудня 2014 року. URL: http://nsj.gov.ua/files/1467884108%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%8F%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%

B8%D1%82%D0%BA%D1%83%20%D1%81%D1%83%D0%B407.pdf (Дата звернення 15.12.2018).

113. Судебная реформа и проблемы развития гражданского и арбитражного процессуального законодательства: материалы междунар. науч.-практ. Конференции. Москва: Российская академия правосудия. 2012. 648 с.

114. Судебный документооборот и делопроизводство. Верховный суд Российской Федерации. URL: http://www.supcourt.ru/about/info/systems/judicial_documents_and_paperwork/ (Дата звернення 15.12.2019).

115. Темнов Е. И. Звучащая юриспруденция: Монография. Волтерс Клувер. 2010. 560 с.

116. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15 (Дата звернення 15.12.2018).

117. Циганюк Ю. В. Использование кибернетических знаний в уголовном производстве Украины. *Традиции и инновации в праве*: материалы междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 20-летию юрид. фак. и 50-летию Полоц. гос. ун-та, Новополоцк, 6-7 окт. 2017 г.: в 3 т. Новополоцк : Полоцкий государственный университет. 2017. Т. 3. С. 223-226.

118. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (Дата звернення 15.12.2018).

119. Фанесток К. Роздуми про доступ до правосуддя. Права людини в Україні. *Інформаційний портал Харківської правозахисної групи*. 2001. URL: http://khpg.org/index.php?id=1008954601(Дата звернення 10.09.2018).

120. Хисамова З.И., Бегишев И.Р. Правовое регулирование искусственного интеллекта. *Baikal Research Journal.* №2. Т. 10. 2019. URL: http://brj-bguep.ru/reader/article.aspx?id=23011 (Дата звернення 01.12.2019).

121. Хотинська-Нор О.З. Транспарентність судової системи та адвокатури як чинник формування громадянської свідомості суспільства. *Вісник кримінального судочинства.* 2016. №2. С.176-182.

122. Чепурнов О.И., Об эффективности судебной власти. Научная сеть Современное право. 2014. URL: https://www.sovremennoepravo.ru/m/articles/view/%D0%9E%D0%B1-%D1%8D%D1%84%D1%84%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8-%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B5%D0%B1%D0%BD%D0%BE%D0%B9-%D0%B2%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8 (Дата звернення 20.09.2019).

123. Шабаева О. А. Право в условиях цифровой реальности: постановка проблемы. *Вопросы теории и истории государства и права*. Сибирский юридический вестник № 1 (84). 2019. С. 16-20.

124. Швачич Г Г., Толстой В.В., Петречук Л.М., Іващенко Ю.С., Гуляєва О.А., Соболенко О.В. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології, навчальний посібник. Дніпро НМетАУ. 2017. 230 с.

125. Щодо надання громадянам судових та інших юридичних послуг з використанням новітніх технологій: Рекомендація Rec (2001) 3 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам від 28 лютого 2001 року. URL: http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/pd07072014_8.pdf (Дата звернення 15.12.2018).

126. Що таке ЄСІТС. Справедливий суд. Майданчик правничих комунікацій. URL: http://faircourt.in.ua/news/050420181300.html (Дата звернення 20.13.2019).

127. Юрчишин В. М. Сутність і поняття кримінальних процесуальних функцій. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія».* 2014. Вип. 1. С. 216-231.

128. Энтин М. Справедливое разбирательство по праву Совета Европы и Европейского Союза. *Конституционное право: Восточноевропейское обозрение*. № 3 (44). 2003. С. 86-88.

129. Access to justice and the Internet: potential and challenges: Resolution 2081 (2015), Parliamentary Assembly of the Council of Europe. 27.11.2015. URL: http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=22283&lang=en (Дата звернення 01.12.2019).

130. Access to justice: practice note. UNDP. 2004. 31 p.

131. Action Plan European e-Justice 2019-2023 (2019/C 96/05). 2019. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52019XG0313%2802%29 (Дата звернення 07.06.2019).

132. AI Now report 2018. AI Now Institute. New York University. 2018. 62 p. URL: https://ainowinstitute.org/AI_Now_2018_Report.pdf (Дата звернення: 03.07.2019).

133. Algorithms and justice, Ethics and governance of artificial intelligence initiative. Berkman Klein Center for internet and society at Harvard University. 2019. 3 p. URL: https://cyber.harvard.edu/projects/ai-algorithms-and-justice (Дата звернення 01.12.2019).

134. Algorithms in the Criminal justice system: Report by the Law society commission on the use of algorithms in the justice system. The law society of England and Wales. 2019. URL: https://www.lawsociety.org.uk/support-services/research-trends/algorithm-use-in-the-criminal-justice-system-report/ (Дата звернення 04.09.2019).

135. Altman Micah, Wood Alexandra, Vayena Effy. A Harm-Reduction Framework for Algorithmic Fairness. *Berkman Klein Center for internet and society at Harvard University. Research Publication* №. 2018-3. 2018. 21 p. URL:

https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3225887 (Дата звернення 04.09.2019).

136. Arrêté du 30 novembre 2011 portant autorisation d'un traitement automatisé de données à caractère personnel dénommé « pré-plainte en ligne ». URL : https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000024941/131&fastPos=1&fastReqId=1734837173&categorieLien=cid&oldAction=rechT/exte (Дата звернення 01.12.2016).

137. Artificial intelligence and judicial systems: the so-called predictive justice, presentation. CEPEJ. 2018. URL : https://experts-institute.eu/wp-content/uploads/2018/07/presentation-ia-eng.pdf (Дата звернення 01.02.2019).

138. Asilomar AI principles. 2017. URL : https://futureoflife.org/ai-principles/ (Дата звернення 01.02.2019).

139. Baker Jennifer. AI: ethics and algorithms. CPOmagazine. 2019. URL: https://www.cpomagazine.com/cyber-security/ai-ethics-and-algorithms/ (Дата звернення 01.12.2019).

140. Ballantine Matt. IT vs Digital. 2015. URL : https://dzone.com/articles/it-vs-digital (Дата звернення 01.12.2019).

141. Benyekhlef Karim. Cyberjustice. *Academic Foresights: online journal*. 2011. URL: http://www.academic-foresights.com/Cyberjustice.html (Дата звернення 10.07.2017).

142. Besold Tarek R., Uckelman Sara L. The What, the Why, and the How of Artificial Explanations in Automated Decision-Making. Cornell University. 2018. URL: https://arxiv.org/abs/1808.07074 (Дата звернення 19.12.2018).

143. Big data: a comlex and evolving regulatory framework. Digital transformation monitor. European Commission. 2017. 6 p. URL: https://ec.europa.eu/growth/tools-databases/dem/monitor/sites/default/files/DTM_Big%20Data%20v1_0.pdf (Дата звернення 10.17.2019).

144. Black’s Law Dictionary Free Online. URL: https://thelawdictionary.org/artificial-intelligence/ (Дата звернення 19.12.2018).

145. Borgesius Frederik Zuiderveen. Discrimination, artificial intelligence, and algorithmic decision-making, study. Directorate General of Democracy, Council of Europe. 2018. 51 p. URL: https://rm.coe.int/discrimination-artificial-intelligence-and-algorithmic-decision-making/1680925d73 (Дата звернення 19.01.2019).

146. Bostrom Nick. How long before superintelligence?. *Oxfrord Future of Humanity Institute. University of Oxford. Originally published in Int. Jour. of Future Studies.* vol. 2. 1998. Superintelligence. Oxford University Press. 2014. URL: https://nickbostrom.com/superintelligence.html (Дата звернення 19.01.2019).

147. Bouclin Suzanne, Denis-Boileau Marie-Andrée. La cyberjustice comme réponse aux besoins juridiques des personnes itinérantes: son potentiel et ses embûches. *The Windsor yearbook of access to justice*. 2013. Vol. 31 (1). P. 23-42.

148. Braidotti Rosi. The Posthuman. Polity Press. Cambridge. 2013. 229 p.

149. Buat-Menard Eloi. La justice dire “predictive”: prerequis, risques et attentes – l’experience francaise. *Dalloz.* 2019/2. P. 269-276.

150. Carboni Nadia. From Quality to Access to Justice: Improving the Functioning of European Judicial Systems. *Civil Legal Sci*. 2014.Vol. 3. Issue 4. P. 1-9.

151. Charter of digital fundamental rights of the European Union. ZEIT-Stiftung Ebelin und Gerd Bucerius. dated 01.12.2016. URL: https://digitalcharta.eu/wp-content/uploads/2016/12/Digital-Charta-EN.pdf (Дата звернення 01.10.2017).

152. Checklist for promoting the quality of justice and the courts, ECEJ. Strasbourg. 2008. URL: https://rm.coe.int/european-commission-for-efficiencyof-justice-cepej-checklist-for-promo/16807475cf (Дата звернення 01.10.2017).

153. Citron Danielle Kitts. Technological due process. *Washington University Law review*. 2008. Volume 85. Issue 6. P. 1249-1313.

154. Civil law rules on robotics, 2015/2013(INL) P8_TA-PROV(2017)0051, 17.02.2017. URL: http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2017-0051_EN.html (Дата звернення 01.10.2017).

155. Code de l'organisation judiciaire, URL: https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006071164 (Дата звернення 01.12.2019).

156. Code de procédure pénale. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do;jsessionid=6076EFF5D5072/C7A28E2965AE0DB83A2.tpdila16v_2?idSectionTA=LEGISCTA00000616741/1&cidTexte=LEGITEXT000006071154&dateTexte=20161123 (Дата звернення 21.11.2016 року).

157. Communication from the Commission to the Council, The European Parliament and the European economic and social Committee towards a european e-justice strategy sec (2008)1947 sec(2008)1944. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52008DC0329 (Дата звернення 21.11.2016 року).

158. Conversations On the Leading Edge of Knowledge and Discovery with Dr. Jeffrey Mishlove. URL: http://www.intuition.org/txt/mccarthy.htm (Дата звернення 21.11.2016 року).

159. Council of Europe European Commission for the efficiency of justice. URL: https://www.coe.int/en/web/cepej (Дата звернення 21.08.2019 року).

160. De Almeida Lenardon Joao Paolo. The regulation of artificial intelligence. Master Thesis. Tilburg University. 2017. 71 p. URL: http://arno.uvt.nl/show.cgi?fid=142832 (Дата звернення 21.03.2018 року).

161. Décret № 2008-1109 du 29.10.2008 portant création à titre expérimental d'un traitement automatisé dénommé «pré-plainte en ligne». URL: https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000019708/3/64&fastPos=3&fastReqId=2017764883&categorieLien=cid&oldAction=rechT/exte (Дата звернення 21.11.2016 року).

162. Desmarais Sarah L., Jay P. Singh. Risk Assessment Instruments Validated and Implemented in Correctional Settings in the United States. Justice program office. 2013. URL: https://jpo.wrlc.org/handle/11204/4006 (Дата звернення 10.03.2017 року).

163. Du Guodong. Beijing Internet Court's first year at a glance: inside China's internet courts series – 05. *China Justice Observer*. 2019. URL: https://www.chinajusticeobserver.com/a/beijing-internet-courts-first-year-at-a-glance (Дата звернення 11.12.2019 року).

164. Du Marais Bertrand, Gras Antonin. La cyberjustice, enjeu majeur pour la qualité de la justice administrative. *Revue française d'administration publique* 2016/3 (N° 159). 2016. C. 789-806.

165. E-justice: enhancing transparency, effectiveness and access to justice. *United Nations and the Rule of Law.* 2016. URL: https://www.un.org/ruleoflaw/blog/2016/06/e-justice-sharing-national-experiences-in-enhancing-transparency-effectiveness-and-access-to-justice/ (Дата звернення 11.07.2019 року).

166. Ethically aligned design, Institute of electrical and electronic engineers. 2019. URL: https://ethicsinaction.ieee.org/#read (Дата звернення 11.12.2019 року).

167. Etzioni Oren, Li Tianhui Michael. High-Stakes AI decisions need to be automatically audited. *Wired*. 2019. URL: https://www.wired.com/story/ai-needs-to-be-audited/ (Дата звернення 11.12.2019 року).

168. European Artificial Intelligence (AI) leadership, the path for an integrated vision. Policy Department for Economic, Scientific and Quality of Life Policies Directorate-General for Internal Policies. 2018. URL: http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/626074/IPOL_STU(2018)626074_EN.pdf (Дата звернення 11.12.2019 року).

169. European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems and their environment, European Commission for the efficiency of justice. *CEPEJ.* 3-4 december 2018. URL: https://www.coe.int/en/web/cepej/cepej-european-

ethical-charter-on-the-use-of-artificial-intelligence-ai-in-judicial-systems-and-their-environment (Дата звернення 10.03.2019 року).

170. European judicial systems efficiency and quality of justice. CEPEJ studies № 26.2018. URL : https://rm.coe.int/rapport-avec-couv-18-09-2018-en/16808def9c (Дата звернення 21.12.2018 року).

171. Garapon Antoine, Lassegue Jean, Justice digitale, Revolution graphique et rupture antropologique. PUF. 2018. 353 p.

172. Garapon Antoine, Les enjeux de la justice prédictive. *La semaine juridique.* 2017. № 1-2. P. 46-52.

173. Guidelines on how to drive change towards. Cyberjustice, ECEJ. 2016. URL: https://rm.coe.int/16807482de (Дата звернення 21.12.2018 року).

174. Guidelines on regulating robotics. 2014. URL: http://www.robolaw.eu/RoboLaw_files/documents/robolaw_d6.2_guidelinesregulatingrobotics_20140922.pdf (Дата звернення 10.03.2019 року).

175. Hallevy Gabriel. The criminal liability of artificial intelligence entities-from science fiction to legal social control. *IdeaExchange.* 2010. URL : http://ideaexchange.uakron.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1037&context=akronintellectualproperty (Дата звернення 10.03.2019 року).

176. Handbook on European law relating to access to justice. Council of Europe. European Court of Human Rights. European Union Agency for Fundamental Rights (EU body or agency). 2016. URL: https://fra.europa.eu/en/publication/2016/handbook-european-law-relating-access-justice (Дата звернення 10.03.2019 року).

177. Hing Tang Howe, Mailah Musa. Simulator for control of autonomous nonholonomic wheeled mobile robot. *Journal of Applied Sciences.* 8(14). 2008. P. 2534-2543.

178. Horvath Andi. How does technology affect our brains. *The University of Melbourne*. 2015. vol. 11. Number 6. URL: http://wayback.archive-it.org/org-

197/20160102020402/http://voice.unimelb.edu.au/volume-11/number-6/how-does-technology-affect-our-brains (Дата звернення 10.03.2019 року).

179. Hutson Matthew. How Researchers Are Teaching AI to Learn Like a Child. *Science*. 2018. URL: https://www.sciencemag.org/news/2018/05/how-researchers-are-teaching-ai-learn-child (Дата звернення 10.03.2019 року).

180. IDABC. Enterprise & Industry DG, European Interoperability Framework for panEuropean e-government services. version 1.0. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. Brussels. 2004. 25 p. URL: http://ec.europa.eu/idabc/servlets/Docd552.pdf (Дата звернення 10.03.2019 року).

181. Implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin: Council Directive 2000/43/EC. 29.06.2000. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32000L0043. (Дата звернення 11.12.2019).

182. Interoperability of Justice and Home Affairs Information Systems, Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs Directorate General for Internal Policies of the Union, 2018, http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/604947/IPOL_STU(2018)604947_EN.pdf (Дата звернення 10.06.2018).

183. Joao R. Risk factors in e-justice information systems. *Elsevier*. 2013. Volume 30. Issue 3. P. 241-256.

184. Judicial Reform in Europe, part II. Guidelines for effective justice delivery, European Network of Councils. 2012-2013. 34 p. URL: https://www.encj.eu/images/stories/pdf/workinggroups/encj_report_judicial_reform_ii_approved.pdf (Дата звернення 20.11.2018).

185. Justice and information technologies (IT), Opinion of the CCJE. № 14. 2011. URL: https://rm.coe.int/168074816b (Дата звернення 20.11.2018).

186. Justice of the future: predictive justice and artificial intelligence. *CEPEJ*. 2018. URL: https://rm.coe.int/newsletter-no-16-august-2018-en-justice-of-the-future/16808d00c8 (Дата звернення 20.11.2018).

187. Kingston John. Tacit knowledge: capture, sharing and unwritten assumptions. *Journal of knowledge management practice*. 2012. Volume 13. № 3. P. 533-545.

188. Kramer Xandra E., van Gelder Emma, Themeli Erlis. E-Justice in the Netherlands: The Dutch Pragmatic Approach to Digitalisation. SSRN. 2018. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3167543 (Дата звернення 20.11.2018).

189. L'accès à la justice, pour mieux lutter contre la pauvreté. 2013. URL: https://www.asf.be/fr/blog/2013/05/29/access-to-justice-can-help-reduce-poverty/ (Дата звернення 20.11.2018).

190. La Déclaration de Montréal pour un développement responsable de l'intelligence artificielle, Université de Montréal. 2018. URL : https://www.declarationmontreal-iaresponsable.com/la-declaration (Дата звернення 07.02.2019).

191. Lea Gary. Why we need a legal definition of artificial intelligence. *The Conversation*. 2015. URL: http://theconversation.com/why-we-need-a-legal-definition-of-artificial-intelligence-46796 (Дата звернення 07.02.2019).

192. Legal analytics by Lex Machina. URL: https://lexmachina.com/ (Дата звернення 12.10.2019).

193. Litigating algorithms, AI Now Institute Report. 2018. 17 p. URL: https://ainowinstitute.org/litigatingalgorithms.pdf (Дата звернення 07.02.2019).

194. Loevinger Lee. Jurimetrics: the methodology of legal inquiry. *Law and Contemporary Problems.* Winter. 1963. P. 5-35. URL: https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2945&context=lcp (Дата звернення 07.02.2019).

195. Loevinger Lee. Jurimetrics - The Next Step Forward. *Minnesota Law Review*. 1949. Volume 33. № 5. P. 455-493. URL: https://scholarship.law.umn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2795&context=mlr (Дата звернення 07.02.2019).

196. LOI n° 2016-1321 du 7 octobre 2016 pour une République numérique. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/eli/loi/2016/10/7/ECFI1524250L/jo/texte (Дата звернення 07.02.2019).

197. Lord Chief justice sets up advisory group on artificial intelligence. Courts and tribunals judiciary. 2019. URL: https://www.judiciary.uk/announcements/lord-chief-justice-sets-up-advisory-group-on-artificial-intelligence/ (Дата звернення 11.10.2019).

198. Lum Kristian, Isaac William. To predict and serve. *In detail*. 2016. URL: https://rss.onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/j.1740-9713.2016.00960.x (Дата звернення 07.02.2019).

199. Magna carta of judges (fundamental principles). Consultative council of european judges. 2010. URL: https://rm.coe.int/2010-ccje-magna-carta-anglais/168063e431 (Дата звернення 07.02.2019).

200. McCarthy John. What is artificial intelligence. Stanford University. 2007. URL: http://jmc.stanford.edu/articles/whatisai.html (Дата звернення 09.03.2019).

201. McHale M. Jerry. What does “access to justice” mean. 2016. 15 p. URL: http://www.uvicace.com/blog/2016/2/2/what-does-access-to-justice-mean (Дата звернення 07.02.2019).

202. Metz Cade. Is ethical A.I. even possible. *The New York Times*. 2019. URL: https://www.nytimes.com/2019/03/01/business/ethics-artificial-intelligence.html (Дата звернення 20.12.2019).

203. Mizrahi Sarit K.. Cyberjustice: an overview. Laboratoire de cyberjustice. 2016. URL: https://www.chairelexum.ca/actualites/publications/what-is-the-meaning-and-impact-of-cyberjustice (Дата звернення 20.12.2019).

204. Myltseva V. The legal nature of the predictive justice. *Recht der Osteuropäischen Staaten.* 2019. № 3. p. 59-62.

205. Niiler Eric. Can AI be a fair judge in court? Estonia thinks so. Outline. 2019. URL: https://outline.com/FH2WjX (Дата звернення 20.12.2019).

206. On establishing a framework for interoperability between EU information systems (police and judicial cooperation, asylum and migration): Regulation (EU) COM/2017/0794 final – 2017/0352 (COD). 12.12.2017. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52017PC0794 (Дата звернення 20.10.2019).

207. On the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation): Regulation (EU) 2016/679, Parliamentary Assembly of the Council of Europe. 27.04.2016. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj (Дата звернення 01.12.2019).

208. Park Dong Huk , Hendricks Lisa Anne , Akata Zeynep , Rohrbach Anna, Schiele Bernt, Darrell Trevor, Rohrbach Marcus. Attentive explanations: justifying decisions and pointing to the evidence (extended abstract). 2017. 4 p. URL: https://arxiv.org/pdf/1711.07373.pdf (Дата звернення 20.12.2019).

209. Patrick Kate. Arnold Foundation to Roll Out Pretrial Risk Assessment Tool Nationwide. *Politics*. 2018. URL: https://www.insidesources.com/arnold-foundation-to-roll-out-pretrial-risk-assessment-tool-nationwide/(Дата звернення 20.12.2019).

210. Piana Daniela. Algorithms in the courthouse. *MIT technology review*. 2019. URL: https://insights.techreview.com/predicting-justice-what-if-algorithms-entered-the-courthouse/ (Дата звернення 20.12.2019).

211. Piana Daniela. Predicting justice: what if algorithms entered the court house. The Conversation. 2018. URL: http://theconversation.com/predicting-justice-what-if-algorithms-entered-the-courthouse-91692 (Дата звернення 20.12.2019).

212. Pikramenos Michael. Cyberjustice in European judicial systems «Open data» and access to justice. 2017. 4 p. URL: https://bo-ecli.eu/uploads/conference/22_M.Pikramenos%20BO-ECLI%20Conference.%20BO-ECLI%20Conference.pdf (Дата звернення 20.12.2019).

213. Policy paper on Asilomar principles on artificial intelligence. Federation of German Scientists e.V. (VDW). 2018. URL: https://vdw-ev.de/wp-content/uploads/2018/08/2018-08-13-Stellungnahme-englisch-end_se.pdf (Дата звернення 20.12.2019).

214. Polonski Vyacheslav. Mitigating algorithmic bias in predictive justice: 4 design principles for AI fairness. 2018. URL: https://towardsdatascience.com/mitigating-algorithmic-bias-in-predictive-justice-ux-design-principles-for-ai-fairness-machine-learning-d2227ce28099 (Дата звернення 20.12.2019).

215. Predictive justice and artificial intelligence supporting judge's decision-making in Genoa. Sant'anna school and the court of genoa announce collaboration on computational analysis of the rulings. Sant'anna magazine. 2019. URL: https://www.santannapisa.it/en/news/predictive-justice-and-artificial-intelligence-supporting-judges-decision-making-genoa-santanna (Дата звернення 20.12.2019).

216. Predictive justice: when algorithms pervade the law. Paris Innovation Review. 2017. URL: http://parisinnovationreview.com/articles-en/predictive-justice-when-algorithms-pervade-the-law (Дата звернення 20.12.2019).

217. Pre-plainte en ligne. URL: https://www.pre-plainte-en-ligne.gouv.fr/ (Дата звернення 20.09.2018).

218. Projet de loi de programmation 2018-2022 et de réforme pour la justice. № 463 , du 20 avril 2018. URL: http://www.assemblee-nationale.fr/dyn/15/dossiers/alt/reforme_justice_programmation_2018-2022 (Дата звернення 20.12.2019).

219. Putting the principles of the CEPEJ European Ethical Charter on the use of artificial intelligence in judicial systems into practice, with a certification perspective.

CEPEJ. 2019. URL: https://rm.coe.int/draft-agenda-23sept2019-certification-work-2/1680973af5 (Дата звернення 20.12.2019 року)

220. Rapport d'information déposé en application de l'article 145 du Règlement par la Commission des lois constitutionnelles, de la législation et de l'administration générale de la république en conclusion des travaux d'une mission d'information sur la lutte contre l'insécurité sur tout le territoire et présenté par M. Jean-Pièrre Blazy du 22.10.2014. URL: http://www.assemblee-nationale.fr/14/rap-info/i2311.asp (Дата звернення 19.11.2016 року).

221. Ravel Law. URL: https://home.ravellaw.com/. (Дата звернення 12.12.2019 року).

222. Reidenberg Joel R. Lex Informatica: The Formulation of Information Policy Rules Through Technology.*Texas Law Review*. 1998. Volume 76. Number 3. P. 553-593.

223. Re, Richard M., Solow-Niederman, Alicia. Developing Artificially Intelligent Justice. *Stanford Technology Law Review*. 2019. P. 242-289. URL: https://law.stanford.edu/wp-content/uploads/2019/08/Re-Solow-Niederman_20190808.pdf (Дата звернення 20.12.2019 року).

224. Resolution Res(2002)12 establishing the European Commission for the efficiency of justice (CEPEJ). Council of Europe. Committee of ministers. 18.09.2002. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016804ddb99 (Дата звернення 20.03.2019 року).

225. Rieke Aaron, Bogen Miranda, Robinson David. Public scrutiny of automated decisions: early lessons and emerging methods. An Upturn and Omidyar Network report. 2018. 41 p. URL: https://opencasebook.org/casebooks/137029-ceipi-advanced-training-on-artificial-intelligence-and-intellectual-property-2nd-edition-2019-syllabus/resources/5.14-aaron-rieke-miranda-bogen-david-robinson-public-scrutiny-of-automated-decisions-early-lessons-and-emerging-methods-an-upturn-and-omidyar-network-report-2018#/ (Дата звернення 20.12.2019 року).

226. Rotert Michael. Honorary President eco – Association of the Internet Industry, Digital Fundamental rights and Internet Governance. Dotmagazine. 2019. URL : https://www.dotmagazine.online/issues/socially-responsible-digitalization/digital-fundamental-rights-and-internet-governance (Дата звернення 20.12.2019 року).

227. Rouse Margaret. AI (artificial intelligence). 2018. URL: https://searchenterpriseai.techtarget.com/definition/AI-Artificial-Intelligence (Дата звернення 20.12.2019 року).

228. Ruehl Giesela. China's innovative Internet Courts and their use of blockchain backed evidence. Conflict of laws.net. 2019. URL: https://conflictoflaws.net/2019/chinas-innovative-internet-courts-and-their-use-of-blockchain-backed-evidence/ (Дата звернення 20.12.2019 року).

229. Senecal Francois, Benyekhlef Karim. Groundwork for Assessing the Legal Risks of Cyberjustice. *Canadian Journal of Law and Technology*. 2009. P. 41. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1443990 (Дата звернення 20.12.2019 року).

230. Smith Roger. Artificial Intelligence and Access to Justice. *Law, technology and access to justice.* 2019. URL: https://law-tech-a2j.org/ai/artificial-intelligence-and-access-to-justice/ (Дата звернення 20.12.2019 року).

231. Solum Lawrence B. Legal Personhood for Artificial Intelligences. *North Carolina law review.* 1992. Volume 70. Issue 4. P. 1231-1287.

232. Strategy on e-Justice 2019-2023 (2019/C 96/04). URL : https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52019XG0313(01) (Дата звернення 20.12.2019 року).

233. Susskind Richard, Online courts and the future of justice. Oxford University Press. 2019. 347 p.

234. Tapscott D. The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence. New York, NY: McGraw-Hil. 1996. URL:

https://pdfs.semanticscholar.org/a832/0ab8d4a6c0a1d0578c6e01288b03cb00de4a.pdf (Дата звернення 15.07.2019 року).

235. Tertre Margaux. Déposer plainte en ligne, ce sera bientôt possible. Le Parisien. 2018. URL : http://www.leparisien.fr/faits-divers/deposer-plainte-en-ligne-ce-sera-bientot-possible-22-01-2018-7516443.php]/ (Дата звернення 15.07.2019 року).

236. The European e-justice portal. URL: https://e-justice.europa.eu/home.do?plang=en&action=home (Дата звернення 10.12.2019 року).

237. The judge of the future: artificial intelligence and justice. Themis paper. Team Italy 2. 2019. 21 p. URL: http://www.ejtn.eu/PageFiles/17916/TEAM%20ITALY%20II%20TH%202019%20D.pdf (Дата звернення 10.12.2019 року).

238. The OECD Privacy framework. 2013. 154 p. URL : https://www.oecd.org/internet/ieconomy/privacy-guidelines.htm (Дата звернення 10.12.2019 року).

239. Tito Joel. How AI can improve access to justice. 2017. URL: https://www.centreforpublicimpact.org/joel-tito-ai-justice/ (Дата звернення 10.12.2019 року).

240. Transforming our justice system, joint statement of the Lord Chancellor, the Lord Chief Justice and the Senior President of Tribunals. 2016. URL : https://www.gov.uk/government/publications/transforming-our-justice-system-joint-statement (Дата звернення 10.12.2019 року).

241. Turing A. M. Computing Machinery and Intelligence. 1950. URL : http://phil415.pbworks.com/f/TuringComputing.pdf] (Дата звернення 11.10.2017 року).

242. Ukraine: Evaluation exercise. CEPEJ. 2018. URL: https://www.coe.int/en/web/cepej/country-profiles/ukraine (Дата звернення 10.12.2019 року).

243. Use of information technology in European courts. CEPEJ. 2014-2106. No.24. URL : https://rm.coe.int/european-judicial-systems-efficiency-and-quality-of-justice-cepej-stud/1680786b57 (Дата звернення 10.12.2019 року).

244. Use of IT within Austrian Justice. Information. Federal Ministry of Justice. 2014. URL: https://www.justiz.gv.at/web2013/file/8ab4ac8322985dd501229ce3fb1900b4.de.0/itbrosch%C3%BCre-en.pdf (Дата звернення 20.11.2018).

245. Vermeys Nicolas W., Benyekhlef Karim. Best Practices in the Field of Cyberjustice Seminar on Recent Trends and Good Practices in the Application of Electronic Technology to Judicial Processes. *E-Justice*. 2011. 13 p. URL: http://www.iijusticia.org/docs/Karim%20Nicolas.pdf (Дата звернення 20.11.2018).

246. Washington Anne L. How to argue with an algorithm: lessons from the compaspropublica debate. Colo. Tech. L.J. 2019. URL: https://ctlj.colorado.edu/wp-content/uploads/2019/03/4-Washington_3.18.19.pdf (Дата звернення 20.12.2019).

247. What is automated individual decision-making and profiling? Guide to the General Data Protection Regulation (GDPR). Information Commissioner's Office. 2019. URL : https://ico.org.uk/for-organisations/guide-to-data-protection/guide-to-the-general-data-protection-regulation-gdpr/automated-decision-making-and-profiling/what-is-automated-individual-decision-making-and-profiling/ (Дата звернення 20.12.2019).

248. What role could AI play in predictive justice. Gide 255. URL: https://www.gide255.com/best_practice/quelle-place-pour-lintegration-de-lia-dans-la-justice-predictive/?lang=en (Дата звернення 20.12.2019).

249. Wild Robert. The first computer, Charles Babbage'' Analytical Engine. ThoughtCo. 2017. URL: https://www.thoughtco.com/first-computer-charles-babbages-1221836 (Дата звернення 20.12.2019).

250. WIPO technology trend 2019. Artificial intelligence. 2019. URL: https://www.wipo.int/tech_trends/ru/artificial_intelligence/ (Дата звернення 20.12.2019)

251. Zambrano Guillaume. Precedents et predictions jurisprudentielles a l'ere des big data : parier sur le resultat (probable) d'un proces. 2015. URL : https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-01496098/document (Дата звернення 20.12.2019)

252. Zimmermann Annette, Zevenbergen Bendert. AI ethics: seven traps. *Freedom to tinker*. 2019. URL : https://freedom-to-tinker.com/2019/03/25/ai-ethics-seven-traps/ (Дата звернення 20.12.2019)

ДОДАТКИ

Додаток 1

Результати
анкетування суддів, а також працівників апарату суду щодо виникнення електронного правосуддя та перспектив його розвитку
(180 респондентів)

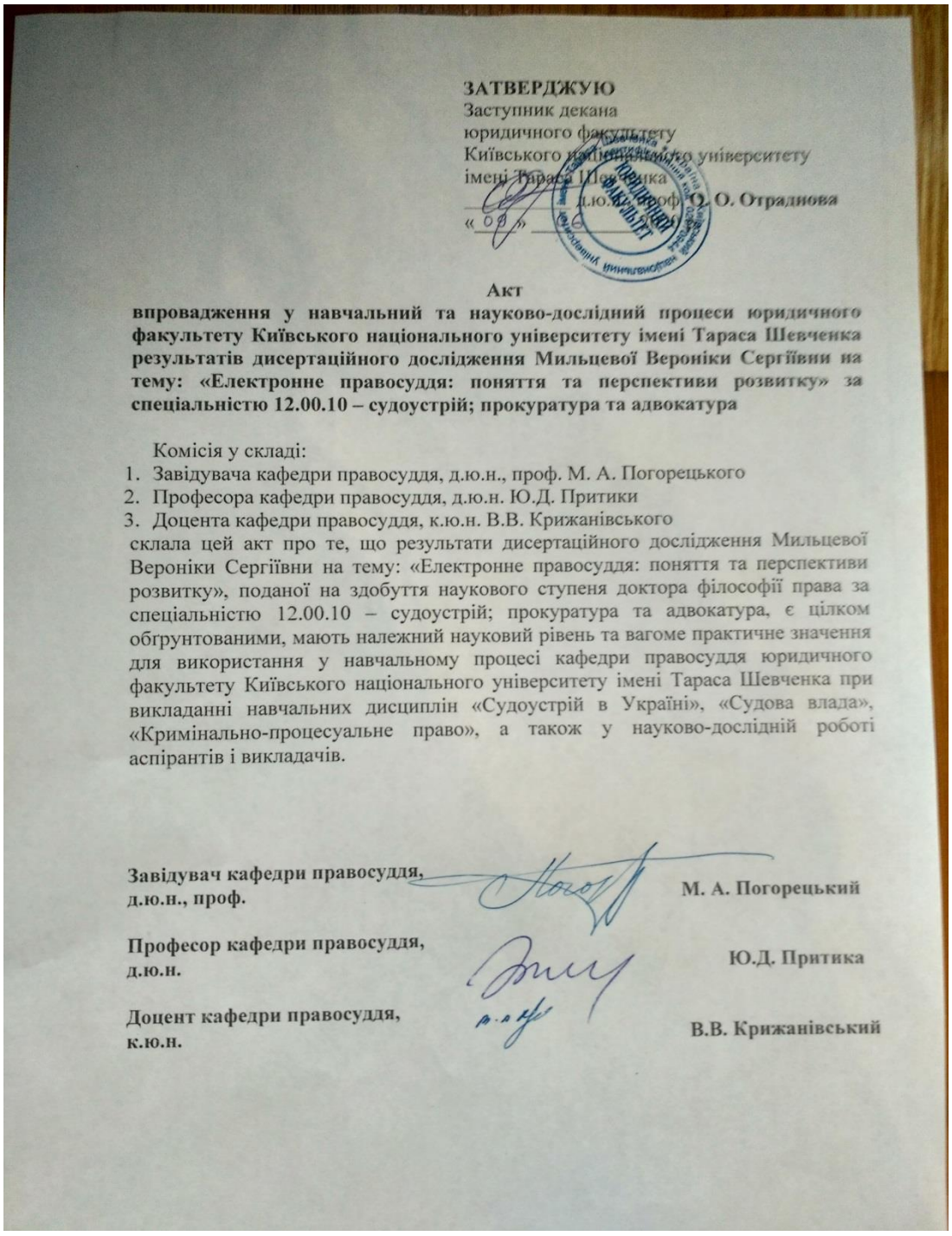
1.	Оцініть, будь-ласка, чи електронне правосуддя має всі передумови для забезпечення ефективності судового процесу?	
	так	92%
	ні	2%
	важко відповісти	6%
2.	Чи електронне правосуддя здатне автономно вирішити певні категорії справ за допомогою штучного інтелекту?	
	так	58%
	ні	12%
	важко відповісти	30%
3.	Визначте, чи можна під «електронним правосуддям» розуміти сукупність інформаційно-телекомунікаційних технологій та процесу інтеграції інформаційно-телекомунікаційних технологій в систему судочинства?	
	так	73%
	ні	3%
	важко відповісти	24%
4.	Визначте, чи можна імплементацію різноманітних інформаційно-комунікаційних технологій в сферу правосуддя визначити як умову появи електронного правосуддя?	
	так	81%
	ні	4%
	важко відповісти	15%
5.	Чи вважаєте Ви, що визначення поняття та принципів електронного правосуддя є обов'язковою передумовою подальшого ефективного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи в Україні?	
	так	69%
	ні	10%
	важко відповісти	21%
6.	Чи варто проводити інформативно-комунікаційні кампанії населення з наданням інтуїтивно зрозумілих інструкцій щодо використання інформаційно-телекомунікаційних технологій в судовій системі?	
	так	92%
	ні	0%

	важко відповісти	8%
7.	Яке на Вашу думку завдання, що постають перед Україною щодо гарантії доступу до правосуддя та імплементації інформаційно-телекомунікаційних технологій в правосудді є найважливішим?	
	запровадження інформаційно-телекомунікаційних технологій, які необхідні для зручного та швидкого доступу громадян до правосуддя;	22%
	проведення інформаційної кампанії щодо всіх можливостей використання інформаційно-телекомунікаційних технологій в правосудді та стимулювання їхнього активного використання;	14%
	розробка інтуїтивно зрозумілих у використанні інформаційно-телекомунікаційних технологій;	12%
	забезпечення права сторін на оскарження судового рішення, незалежно від використання інформаційно-телекомунікаційних технологій;	24%
	розроблення етичних, правових та технічних стандартів, щодо застосування інформаційно-телекомунікаційних технологій в правосудді з відповідною системою сертифікації або акредитації ;	20%
	моніторинг, контроль та постійний перегляд доцільності використання тих чи інших інформаційно-телекомунікаційних технологій в процесі реалізації доступу до правосуддя.	8%
8.	Чи є доцільним в Україні приймати окремий нормативно-правовий акт по регулюванню етичних принципів електронного правосуддя?	
	так	3%
	ні, вони не потрібні	17%
	такі етичні принципи мають бути включені в процесуальні кодекси та концепцію ЄСІТС	53%
	важко відповісти	27%
9.	Чи варто в Україні запроваджувати прогностичне правосуддя?	
	так	62%
	ні	17%
	важко відповісти	21%
10.	Чи варто в Україні впроваджувати штучний інтелект у електронне правосуддя?	
	так	47%
	ні	16%
	важко відповісти	37%

Додаток 2

Акти впровадження результатів дисертаційного дослідження:

Акт впровадження у навчальний та науково-дослідний процеси юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка від 09 червня 2020 року:

ЗАТВЕРДЖУЮ
Заступник декана
юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
_____ д.ю.н., проф. **О. О. Отрадинова**
«09» 06 2020

Акт
впровадження у навчальний та науково-дослідний процеси юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка результатів дисертаційного дослідження Мильцевої Вероніки Сергіївни на тему: «Електронне правосуддя: поняття та перспективи розвитку» за спеціальністю 12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура

Комісія у складі:
1. Завідувача кафедри правосуддя, д.ю.н., проф. М. А. Погорецького
2. Професора кафедри правосуддя, д.ю.н. Ю.Д. Притики
3. Доцента кафедри правосуддя, к.ю.н. В.В. Крижанівського

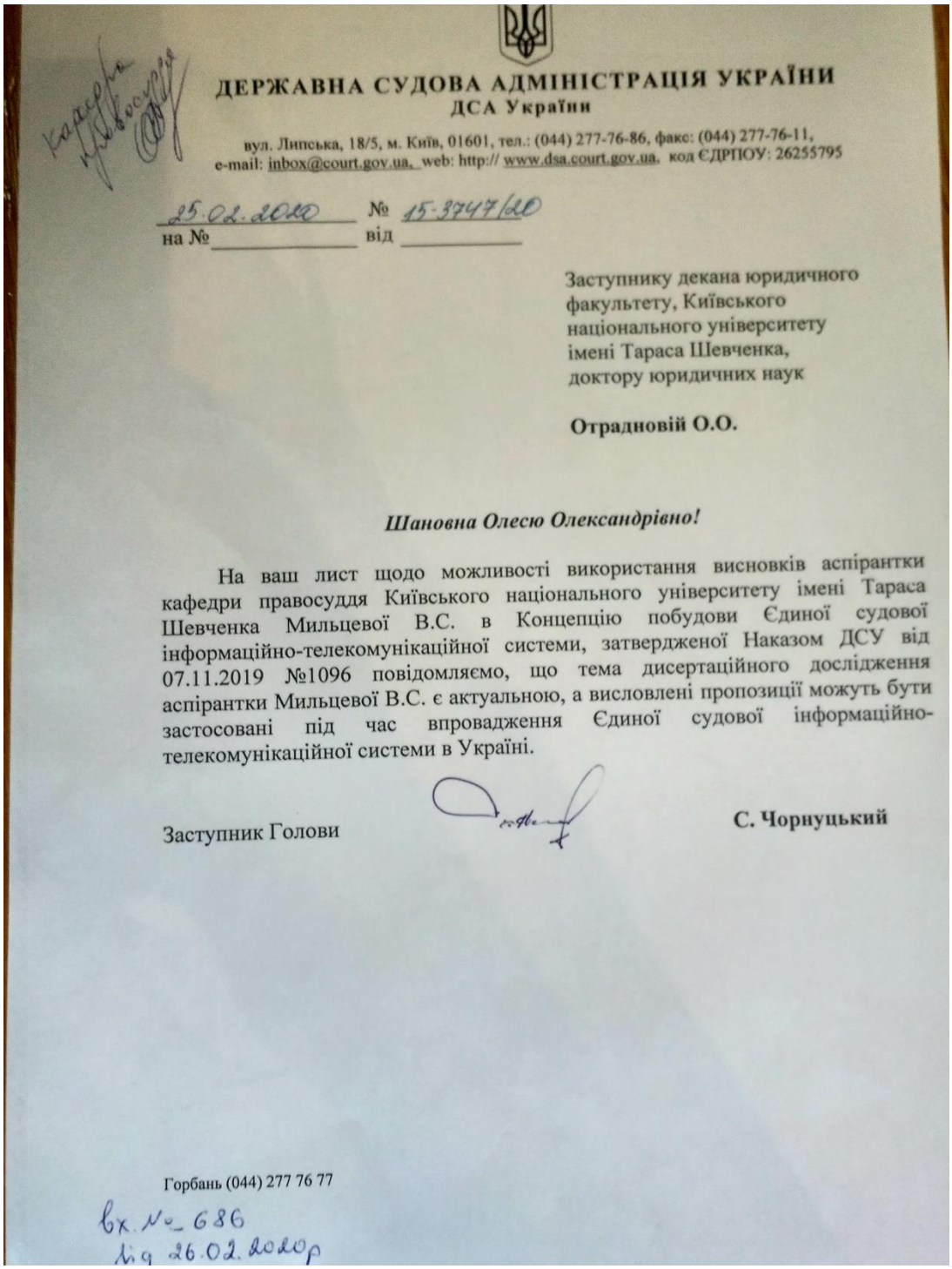
склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження Мильцевої Вероніки Сергіївни на тему: «Електронне правосуддя: поняття та перспективи розвитку», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії права за спеціальністю 12.00.10 – судоустрій; прокуратура та адвокатура, є цілком обґрунтованими, мають належний науковий рівень та вагоме практичне значення для використання у навчальному процесі кафедри правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка при викладанні навчальних дисциплін «Судоустрій в Україні», «Судова влада», «Кримінально-процесуальне право», а також у науково-дослідній роботі аспірантів і викладачів.

Завідувач кафедри правосуддя, д.ю.н., проф. **М. А. Погорецький**

Професор кафедри правосуддя, д.ю.н. **Ю.Д. Притика**

Доцент кафедри правосуддя, к.ю.н. **В.В. Крижанівський**

Лист про можливість впровадження результатів дисертаційного дослідження у практичну діяльність Державної судової адміністрації № 15-3747/20 від «25» лютого 2020 року **:**

ДЕРЖАВНА СУДОВА АДМІНІСТРАЦІЯ УКРАЇНИ
ДСА України

вул. Липська, 18/5, м. Київ, 01601, тел.: (044) 277-76-86, факс: (044) 277-76-11,
e-mail: inbox@court.gov.ua, web: http:// www.dsa.court.gov.ua, код ЄДРПОУ: 26255795

25.02.2020 № 15-3747/20
на № _____ від _____

Заступнику декана юридичного
факультету, Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка,
доктору юридичних наук

Отрадновій О.О.

Шановна Олесю Олександрівно!

На ваш лист щодо можливості використання висновків аспірантки кафедри правосуддя Київського національного університету імені Тараса Шевченка Мильцевої В.С. в Концепцію побудови Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, затвердженої Наказом ДСУ від 07.11.2019 №1096 повідомляємо, що тема дисертаційного дослідження аспірантки Мильцевої В.С. є актуальною, а висловлені пропозиції можуть бути застосовані під час впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи в Україні.

Заступник Голови **С. Чорнуцький**

Горбань (044) 277 76 77

вх. № 636
від 26.02.2020р

Додаток 3

Список публікацій
Мильцевої В.С. за темою дисертації

Статті, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Мильцева В. С. Електронне судочинство – гарантія ефективності судового процесу», *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. Том 2. №2. С. 139-141.
2. Мильцева В. С. Правові аспекти організації єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. *Збірник наукових праць «Науковий вісник публічного та приватного права». Науково-дослідний інститут публічного права*. 2018. №3. С. 161-163.
3. Мильцева В. С. Передумови виникнення електронного правосуддя. *Науковий вісник Херсонського державного університету, Серія «Юридичні науки».* 2018. № 4. С. 118-120.
4. Кучинська О. П, Мильцева В. С. Правові засади електронного правосуддя. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 3. С. 24-28 (особистий внесок – 50%).
5. Мильцева В. С. Забезпечення реалізації прав людини через електронне правосуддя. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 10. С. 204-207.
6. Myltseva V. The legal nature of the predictive justice. *Recht der Osteuropäischen Staaten.* 2019. № 3. С. 59-62.

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Мильцева В. С. Електронне правосуддя: гарантія реалізації доступу до правосуддя в Україні: матеріали *Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених* (м. Київ, 1 грудня 2017 р.). Юридичний

факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Ред кол.: д.ю.н. М. А. Погорецький (голова), к.ю.н. О. А. Шурин (відп. ред.) та ін. Київ: ВПЦ «Дрім Прінт. 2017. С. 31-32.

2. Мильцева В. С. Правові аспекти запровадження єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: матеріали Міжнародної конференції «*Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети*» (м. Дніпро, 8-9 грудня 2017 р.). Херсон: Видавничий дім «Гельветика». 2017. ч. 2. С. 141-142.

3. Мильцева В. С. Запровадження електронного судочинства як один із пріоритетів судової реформи в Україні: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «*Місце юридичних наук у формуванні правової культури сучасної людини*». (м. Запоріжжя, 22-23 грудня 2017 р.). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина». 2017. Ч. 1. С. 155-156.

4. Мильцева В. С. Правові засади електронного правосуддя: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «*Юридична наука в сучасному світі: здобутки та перспективи*» (м. Одеса, 21 вересня 2018 р.). Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса: видавничий дім «Гельветика». 2018. С. 142-144.

5. Мильцева В. С. Роль інформаційно-телекомунікаційних технологій в реалізації доступу до правосуддя: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «*Людина і закон: публічно-правовий вимір*» (м. Дніпро, 4-5 жовтня 2019 р.). Дніпро: Громадська організація «Правовий світ», 2019. С. 84-88.

Додаток 4

Апробація результатів дисертаційного дослідження

Основні положення, висновки, пропозиції, що містяться в дисертації, обговорювалися на засіданні кафедри правосуддя Київського національного університету імені Тараса Шевченка, повідомлялися на міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: «Всеукраїнська науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих вчених» (м. Київ, 1 грудня 2017 р.); «Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети» (м. Дніпро, 8-9 грудня 2017 р.); «Місце юридичних наук у формуванні правової культури сучасної людини» (м. Запоріжжя, 22-23 грудня 2017 р.); «Юридична наука в сучасному світі: здобутки та перспективи» (м. Одеса, 21 вересня 2018 р.); «Людина і закон: публічно-правовий вимір» (м. Дніпро, 4-5 жовтня 2019 р.).